

преводица *translator*

Часопис Удружења научних
и стручних преводаца Србије

1/25

Београд
2025

ISSN 0351-8892 | UDC 81'25

преводицац

Часопис за традуктологију и сродне области

Удружење научних и стручних преводаца Србије

Репрезентативно удружење у култури

Београд

ISSN 0351-8892 | UDC 81'25

translator

Journal for translation studies and related fields

Association of Scientific and Technical Translators of Serbia
Representative association in culture
Belgrade

ISSN 0351-8892 | UDC 81'25

преводицац

Часопис за традиктологију и сродне области

Излази двапут годишње

Издавач

Удружење научних и стручних преводаца Србије

Репрезентативно удружење у култури

За издавача

Драгић Вукићевић

Покренут 1982. године

Главни и одговорни уредник

Проф. др Милена Ивановић

Уређивачки одбор

др Милена Ивановић, главни уредник (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Милица Винавер Ковић (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Милана Додиг (Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу), др Гордана Ђоковић (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Јасмина Ђорђевић (Филозофски факултет Универзитета у Нишу), др Борислава Ераковић (Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду), др Зорица Ковачевић (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Марија Копривица Лелићанин (САЕ институт Милано), др Ана Кузмановић Јовановић (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Марија Лојаница (Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу), др Ружица Радојчић (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Славко Станојчић (Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу), др Влатка Рубињони Стругар, мр Златоје Мартинов

Секретар уредништва: Марко Јевтић

Међународни уређивачки одбор

др Бранка Дрљача Маргић (Филозофски факултет Свеучилишта у Ријеци), др Илинца Илијан (Катедра за романистику Западног универзитета у Темишвару), др Љубица Кардалеска (Факултет примењених страних језика Америчког универзитета Европе), др Игор Лакић (Филолошки факултет Универзитета Црне Горе), др Светлана Митић (Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци), др Томаж Онич (Филозофски факултет Универзитета у Марибору), др Агнес Писански Петерлин (Филозофски факултет Универзитета у Љубљани)

Издавачки савет

др Милош Ђурић, др Ана Јовановић, мр Снежана Пешић

Лектура српског шекспира и коректура: др Славко Станојчић

Превод на енглески: Александра Перовић

Лектура енглеског шекспира: мр Ана Бојановић

Дизајнер корица и технички уредник

Александар Прибићевић и Јелена Панић

Адреса

ПРЕВОДИЛАЦ, 11000 Београд, Кичевска 9

Тел. 2442-997 и 2441-542

e-mail: casopis@prevodi.rs, casopisprevodilac@gmail.com

Штампа

ЈП Службени гласник, Београд

Тираж

200 примерака

Часопис *Преводилац* је лиценциран под условима CC BY-NC-ND 4.0:

Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0 Међународна

ISSN 0351-8892 | UDC 81'25

translator

Journal for translation studies and related fields
The Journal is published two times a year

Published by
Association of Scientific and Technical Translators of Serbia
Representative association in culture

For the Publisher
Dragić Vukićević

Launched in 1982

Editor-in-Chief
Prof. Milena Ivanović, PhD

Editorial Board
Milena Ivanović, PhD, Editor-in-Chief (Faculty of Philology, University of Belgrade), Milica Vinaver Ković, PhD (Faculty of Philology, University of Belgrade), Milana Dodig, PhD (Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac), Gordana Đoković, PhD (Faculty of Philology, University of Belgrade), Jasmina Đorđević PhD (Faculty of Philosophy, University of Niš), Borislava Eraković, PhD (Faculty of Philosophy, University of Novi Sad), Marija Koprivica Lelićanin (SAE Institute Milano), Zorica Kovačević, PhD (Faculty of Philology, University of Belgrade), Ana Kuzmanović Jovanović, PhD (Faculty of Philology, University of Belgrade), Marija Lojanica, PhD (Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac), Ružica Radojčić, PhD (Faculty of Philology, University of Belgrade), Slavko Stanojčić, PhD (Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac), Vlatka Rubinjoni Strugar, PhD, Zlatoje Martinov, MA

Secretary of the Editorial Office: Marko Jevtić

International Editorial Board
Branka Drljača Margić, PhD (Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Rijeka), Ilinca Ilian, PhD (Department of Romance Languages, Western University of Timișoara), Ljubica Kardaleska, PhD (Faculty of Applied Foreign Languages, American University of Europe), Igor Lakić, PhD (Faculty of Philology, University of Montenegro), Svetlana Mitić, PhD (Faculty of Philology, University of Banja Luka), Tomaž Onič, PhD (Faculty of Arts, University of Maribor), Agnes Pisanski Peterlin, PhD (Faculty of Arts, University of Ljubljana)

Publishing Board
Miloš Đurić, PhD; Ana Jovanović, PhD; Snežana Pešić, MA
Serbian version copyediting and proofreading: Slavko Stanojčić, PhD

English version translation: Aleksandra Perović

English version copyediting: Ana Bojanović, MA

Cover Designer and Technical Editor
Aleksandar Pribićević and Jelena Panić

Address
PREVODILAC, 11000 Belgrade, 9 Kičevska St.
Tel. 2442-997 and 2441-542
e-mail: casopis@prevodi.rs, casopisprevodilac@gmail.com

Printed by
PE Službeni glasnik, Belgrade

Circulation
200 copies

Translator is licensed under a CC BY-NC-ND 4.0.

ПРЕВОДИЛАЦ

ГОДИНА XLIV	јануар–јун 2025.	број 1 (93)
UDK 81'25		ISSN 0351-8892

САДРЖАЈ

СТУДИЈЕ И РАСПРАВЕ	
Стефан Д. Милошевић: О превођењу културно маркиране лексике са српског на руски језик (на примеру превода романа <i>Нечистија крв</i> Борисава Станковића) – II део: анализа преношења лексема из области социјалне и језичке културе	7
Marija N. Vujović: Espressioni idiomatiche italiane e serbe con lessemi corporei relativi alla testa: un’analisi contrastiva	32
Матеја Матић: Историја и проблематика превођења класичне кинеске поезије на српски језик	53
Branka Barčot, Katarina-Antonia Boras: Strojni prijevod vs. ljudski prijevod: Prikaz slučaja lingvokulturnih adaptacija pri prijevodu <i>Arijadnine niti</i> na ruski jezik	77
Милана Додиг: Тешкоће у превођењу француског кондиционала и српског потенцијала	95
ПРИКАЗИ	
Лингвистички и културни аспекти позајмљивања у скандинавским језицима: Софија Биланџија. <i>Позајмљивање у скандинавским језицима – шрајовима европској културној наслеђа</i> (Наташа Ристивојевић-Рајковић)	111
ХРОНИКА	
Преводачка тема на скуповима међународног славистичког центра. 54. Међународни научни састанак слависта у Вукове дане (Београд – Нови Сад – Тршић, 11–15. септембар 2024) (Милена Ивановић)	121
Међународни научни семинар „Образовање на страном језику у свету који се мења“ (Београд, Висока школа превођења Московског државног универзитета „М. В. Ломоносов“, Руски центар Филолошког факултета Универзитета у Београду, 22–23. фебруар 2025) (Стефан Д. Милошевић)	126
ГЛОСАР	
Енглеско-српски глосар терминологије из области специјалне едукације и рехабилитације (Маја Иванчевић Отањац)	133
УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА ЗА ШТАМПУ	153

translator

YEAR XLIV	January/June 2025	ISSUE No. 1 (93)
UDK 81'25		ISSN 0351-8892

TABLE OF CONTENTS

STUDIES AND DISCUSSIONS

Stefan D. Milošević: About Translation of Culturally Marked Vocabulary from Serbian to Russian (on the Example of the Translation of <i>Impure Blood</i> by Borisav Stanković) – Part II: Analysis of Lexemes in the Field of Social and Language Culture	7
Marija N. Vujović: Italian and Serbian Idiomatic Expressions with Body-Related Lexemes Referring to the Head: A Contrastive Analysis	32
Mateja Matić: The History and Challenges of Translating Classical Chinese Poetry into Serbian	53
Branka Barčot, Katarina-Antonia Boras: Machine Translation vs. Human Translation: Case Study of Linguo-Cultural Adaptations in the Translation of <i>Ariadne's Thread</i> into Russian	77
Milana Dodig: Difficulties in Translating the French Conditional and the Serbian Potential	95

REVIEWS

Linguistic and Cultural Aspects of Borrowing in Scandinavian Languages: Sofija Bilandžija. <i>Borrowing in Scandinavian Languages – Pursuing the Traces of the European Cultural Heritage</i> (Nataša Ristivojević-Rajković)	111
--	-----

CHRONICLE

Translation Topics at the Meetings of the International Slavonic Center. The 54th International Academic Meeting of Slavists During Vuk's Days (Belgrade – Novi Sad – Tršić, September 11–15, 2024) (Milena Ivanović)	121
International Academic Seminar "Foreign Language Education in a Changing World" (Belgrade, Higher School of Translation and Interpreting of the Lomonosov Moscow State University, Russian Center of the Faculty of Philology, University of Belgrade, February 22–23, 2025) (Stefan D. Milošević)	126

GLOSSARY

English-Serbian Glossary of Terminology in the Field of Special Education and Rehabilitation (Maja Ivančević Otanjac)	133
---	-----

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	153
--------------------------	-----

Стефан Д. Милошевић

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за славистику

stefan.milosevic@fil.bg.ac.rs

UDC: 821.163.41'255.2=161.1

821.163.41-31 Станковић Б.

DOI: <https://doi.org/10.18485/prevod.2025.44.93.1>

Примљен: 2.11.2024.

Прихваћен: 30.12.2024.

Оригинални научни рад

О ПРЕВОЂЕЊУ КУЛТУРНО МАРКИРАНЕ ЛЕКСИКЕ СА СРПСКОГ НА РУСКИ ЈЕЗИК (НА ПРИМЕРУ ПРЕВОДА РОМАНА *НЕЧИСТА КРВ* БОРИСАВА СТАНКОВИЋА)

II део: анализа преношења лексема из области социјалне и језичке културе*

Рад представља наставак анализе превођења културно маркиране лексике са српског на руски језик представљене у 92. свесци часописа *Преводилац*. У другом делу рада испитивање је усмерено ка лексемама из области социјалне и језичке културе у роману *Нечиста крв* и начинима њиховог преношења на руски језик. Сагледавање лексема из датих области врши се према претходно представљеном моделу дескриптивне анализе с циљем да се издвоје примењене преводилачке технике и поступци за преношење ове врсте лексике. Заједно са запажањима изнетим у првом делу рада може се одговорити на питање о коришћеној стратегији одомаћивања или пострањивања превода, а на теоријском плану може се разматрати адекватност примене оваквог модела анализе на материјалу међусловенских превода.

Кључне речи: културно маркирана лексика, социјална култура, језичка култура, превод, дескриптивна анализа, *Нечиста крв*, преводилачке технике и поступци, српски језик, руски језик

* Рад представља проширену верзију реферата изложеног 12. јануара 2024. на 62. скупу слависта Србије *Изучавање и наставак истраживања представљеног у претходном броју часописа Преводилац* (уп. Милошевић 2024).

ABOUT TRANSLATION OF CULTURALLY MARKED VOCABULARY
FROM SERBIAN TO RUSSIAN (ON THE EXAMPLE OF THE TRANSLATION
OF *IMPURE BLOOD* BY BORISAV STANKOVIĆ)

Part II: Analysis of Lexemes in the Field of Social and Language Culture

In this paper the author proceeds with the analysis of the translation of culturally marked lexis from Russian into Serbian as presented in Volume 92 of the journal *Prevodilac*. In this part of our work the study is aimed at lexemes from the field of social and language culture in the novel *Impure Blood* as well as the ways these lexemes are transmitted into Russian language. The analysis is carried out in accordance with the previously presented model of descriptive analysis with the aim of determining translational techniques and methodology used for their transmission. Together with observations from the first part of this work we can give an answer to the question of translational strategy used – domestication or foreignization of translation. On a theoretical level we can argue for the adequacy of using this model based on the material on from Interslavic translations.

Keywords: culturally marked lexis, social culture, language culture, translation, descriptive analysis, *Impure Blood*, translation techniques and methodology, Serbian language, Russian language

1. Увод: место лексике из области социјалне и језичке културе у оквиру модела дескриптивне анализе културно маркиране лексике

Класификација као један од инструмената у моделу дескриптивне анализе културно маркиране лексике у преводу подразумева издвајање посебних тематских група којима припадају лексеме из области социјалне и језичке културе. Лексеме везане за социјалну културу могу се поделити у две подгрупе. У прву се могу укључити оне лексеме које означавају друштвене конвенције и навике (обраћања, поздрави, форме учтивости, гестови, физичка дистанца међу саговорницима, моралне вредности, начин јела, облачења, говорења и сл.). Другу подгрупу чине лексеме које се односе на друштвену организацију уопште, као што су политички, правни или образовни систем, називи институција, занимања, валута, календара, различитих мерних јединица и сл. (Molina 2006: 81–82).

У групу језичке културе, ауторка убраја пословице, устаљене изразе, имена са симболичким значењем, метафоре, симболичке асоцијације (боја, цвећа, животиња и сл.), узвике и погрдну лексику. Занимљиво је да ауторка јасно одваја језичке нивое који не учествују у стварању културног амбијента – морфологију и синтаксу. Одређене граматичке категорије, попут употребе категорије лица за персирање, могу се анализирати

у оквиру друштвених конвенција социјалне културе (Molina 2006: 82). У оваком приступу класификацији остаје нејасно зашто се из језичке културе искључују њени социолингвистички аспекти, попут обраћања и форми учтивости, и прикључују социјалној култури. Ипак, овакво раздвајање прецизније је од оног које предлажу Влахов и Флорин (1980: 54–55), који под окриљем етнографских реалија обједињују називе новчаних јединица, мера и етнонима, док се називи институција сврставају у групу друштвено-политичке лексике. У предметној класификацији лексеме које се односе на језичку културу код њих се не издвајају у засебну групу, већ се језички фактор само узима као могући критеријум процене степена усвојености одређене културно маркиране лексеме (1980: 50).

Чини се да предложени троделни модел анализе даје јасан методолошки поступак за анализу превода културно маркиране лексике. Указивање на особине текста омогућава да истраживач претпостави врсту културног амбијента с којим ће се сусрети и да претпостави задатке које је пред себе морао да постави преводилац. Заступљеност лексике из различитих културних амбијената зависиће пре свега од теме самог анализираног књижевног дела, поетике писца и епохе у којој је он стварао, али и од конкретног језичког пара у оквиру ког се посматра дати превод. У току даље анализе обједињавањем другог и трећег инструмента могу се издвојити конкретне лексеме у оквиру одговарајућих културних амбијената и предложена преводилачка решења на основу чега се може процењивати стратегија превода усмерена према одомаћивању или пострањивању текста.

Као позитивна страна овако постављеног методолошког поступка може се издвојити и његова усмереност ка квантитативној анализи. Оваком врстом анализе може се утврдити не само заступљеност одређених лексема у инвентару културно маркиране лексике, већ и фреквенција коришћења одређених преводилачких поступака за њихово преношење. Та фреквенција главни је критеријум за одређивање примењене преводилачке стратегије. Ипак, квантитативна анализа у оваквој врсти истраживања донекле је ограничена. У анализираном тексту често се може десити да се у истој реченици нађу две или више културно маркиране лексеме. У том случају истраживач је пред избором да ту реченицу смести у различите групе и тако повећа број анализираних примера, или пак да реченицу класификује према оној лексеми која је кључна за њено разумевање у датом контексту.

Може се рећи да овај модел заправо представља шири теоријски оквир за једносмерну контрастивну анализу, чији је смер од језика А (језик оригиналног текста) ка језику Б (језик превода). Предмет такве анализе биле би културно маркиране лексеме из различитих културних амбијената језика А које се помоћу различитих преводилачких техника и поступака преносе на језик Б. Те технике и поступци у овом моделу могу

имати улогу скривеног трећег члана поређења, који се може сагледавати како квалитативно (кроз њихове врсте и типологију), тако и квантитативно (према њиховој заступљености) (Пипер 2012: 55).

Овом моделу може се упутити и неколико замерки које се тичу пре свега приступа класификацији лексике из различитих културних амбијената. Ценећи жељу ауторке да културу операционализује кроз минимални број група како би олакшала анализу превода, ипак можемо приметити да је у поступку класификације допуштена извесна недоследност. Примећује се да друга група лексике, која означава културно наслеђе, обједињава у свом саставу како лексику која може указивати на апстрактне појмове из области религије, митологије, историје и књижевности, тако и ону која указује на конкретне предмете из сфере материјалне културе. Лексеме које указују на начин облачења и јела смештају се у оквир социјалне, иако по свом примарном денотату указују на предмете материјалне културе. Сагласно томе, у другом делу рада предмет анализе биће начини преношења културно маркиране лексике из области социјалне и језичке културе прилагођен нашим теоријским разматрањима и контексту романа *Нечистија крв*.

2. Анализа културно маркиране лексике из области социјалне културе

Следећи класификацију Лусије Молине у ову групу лексема сврстали смо оне које означавају а) занимања, б) титуле, в) валуте, г) мерне јединице и оне које се односе на д) културу становања.

2.а. Занимања

2.а.1. Аскер и заптија

Аскер и *зайиџија* као турцизми из истог семантичког поља преводе се помоћу поступка дефиниције посредством описа којим преводилац жели да сачува локални колорит романа:

Аскер, ма колики био, ретко да се отуда враћао а да није бивао или преполовљен или готово сав уништен. (стр. 108)

Турецкий солдат, какой ни есть, если порой и возвращался домой, то либо тяжело, либо смертельно раненный. (стр. 107)

Од тада Турчин, заптија , није смео поред куће проћи, још мање да застане. (стр. 21)	В ту же пору турок-жандарм не смел пройти мимо его дома, а уж тем более остановиться перед ним. (стр. 18)
---	--

2.а.2. Чивчија

Овај турцизам означава сељака, кмета на аговској или беговској земљи (Škaljić 2015: 174). На руски се овај назив преноси транскрипцијом уз објашњење појма у фусноти.

Чивчијама , слугама са чивлука из Ратаја и воденичарима са воденица у Собини, он је био све и сва. (стр. 22)	Для чифчий* , работников в имении в Ратае и мельников с водяных мельниц в Собине он был царь и Бог. (стр. 19) * крепостной крестьянин (турецк.)
Магда вечито у свађи са чивчијама и слугама, што јој не доносе како треба из села масло, сир и пилиће, да се вечера не задоцни. (стр. 37–38)	Магда бранилась с чифчиями и слугами, не приносившими вовремя масло, брынзу и цыплят, отчего ужин мог запоздать. (стр. 35)
Тамо, прегледавши и видевши колико су чивчије и слуге крале, све их редом истукао и испребијао. (стр. 186)	Там Томча проверил слуг и чифчий , и обнаружив, сколько они наворовали, всех переколотил. (стр. 183)

Ипак, за имање на коме чивчије раде, чивлук, поред неутрализације у првом примеру, користи се функционални еквивалент *хутор*:

Када би излазила и одлазила да надгледа чивлуке , да надгледа имања, ишла би на коњу. (стр. 29)	Объезжала она свои хутора всегда верхом, а слуги шли по обе стороны лошади, положив руки на круп. (стр. 26)
У чивлуку , ограђеном зидом и тополама, одмах до реке, пуном свежине и хлада, чак и зиме усред лета, провели би неколико дана. (стр. 37)	На хуторе , огороженном стеной и окаймленном тополями, у самой реки, где даже в жару было свежо, тенисто и прохладно, они проводили несколько дней. (стр. 35)

2.б. Тиџуле

2.б.1. Бег и спахија

Обе племићке титуле стране су и за српску и за руску културу, али како су општепознате, очекивали смо да ће се обе преносити на руски језик помоћу транскрипције. Ова претпоставка испоставила се оправдана само за титулу *беї*, док је друга титула захтевала објашњење у фусноти:

Знала је да он тамо нема никакве трговине нити какве послове, још мање да одлази зато што тобож не може да се одвикне од мешања и дружења са тим **беговима** и Турцима, већ да је у ствари сасвим нешто друго. (стр. 38–39)

Она знала, что никакой торговли и никаких дел у него нет и ездит он туда вовсе не из-за того, что не может обойтись без общества турецких **бегов**, а совсем по другой причине. (стр. 36)

А већ кајмакам или **спахија** за какав данак, десетак, није смео ни да привири. (стр. 108)

А уж каймакам или **спахия***, собиравшие по уезду подать или десятину, не смели к ним и носа сунуть. (стр. 107)

*** Турецкий землевладелец (турецк.).**

Оваквом начину преношења могу се приговорити два недостатка. Из предложеног објашњења не може се баш схватити разлика између спахија и бегова, тј. да је бег племићка титула, а да је спахија добијао земљу на коришћење као војник у турској војсци. Уз то, како речници показују, у руски језик је лексема *беї* ушла у изворном турском облику *бей* (БАС I: 513).

2.б.2. Газда

Мађаризам *їазда* у свом основном значењу „а. онај који има велико имање или новац, богаташ; б. власник, сопственик” (РСАНУ III: 153) није културно маркирана. Међутим, ако се употреби у трећем подзначењу – „в. (непром.) обично у полусложеницама – титула уз име имућног човека”, она постаје маркирана, што се показало и кроз анализу превода овог романа. Када чини полусложеницу уз лично име, на руски се преноси транскрипцијом уз објашњење у фусноти при првом помињању, док се у свим осталим случајевима користи њен еквивалент *хозяин*.

Ена млада, пуна и чиста лица, Ната газда -Миленкових. (стр. 47)	Вот дочка газды* Миленки Ната, молодая, полная, с чистым лицом. (стр. 44) *хозяин, уважительное обращение (серб-хорватск.)
Гост, газда Марко , једнако устручавајући се, рукова се са матером. (стр. 82)	Гость, газда Марко , смущенно пожал матери руку. (стр. 81)
После прошевине, све се до ситница дознало о њима: нарочито о њему, газда-Марку . (стр. 108)	После сватовства о них стало известно все, в особенности о нем самом, газде Марко . (стр. 106)
Живи, живи, газдо! – поче Магда, једнако вртећи се и чисто стидећи се што он, њен газда, чак и о њима, њенима, води бригу. (стр. 83)	Живы, живы, хозяин! – суетливо отвечала Магда, стыдясь, что он, ее хозяин, должен думать еще и о ее родных. (стр. 81)
Оде газда и посече алата! (стр. 166)	Хозяин усканал, коня порезал. (стр. 164)

Као што се види из примера, непроменљивост првог дела полусложеница у српском језику не важи за руски. Опис значења ове речи у обраћању можда би се могао прецизирати. То јесте обраћање у српском, али сама реч је мађарског порекла.

2.6.3. Ефендија, ефенди-

Овај турцизам представља титулу за учене људе попут свештеника, судија и службеника, тј. може означавати господина (РСАНУ V: 262). На руски се ова титула преноси доследно помоћу транскрипције, а приликом првог помињања она се објашњава у фусноти. У тексту романа среће се и један пример употребе ове лексеме у обраћању у изворном турском облику, односно преводилац је одлучио да употреби одговарајући функционални еквивалент на плану прагматике.

Тамо се хранили од чивчија, да би се само могао што више Софкином оцу, ефенди-Мити , новац да шаље, те да он што безбрижније живи, учи и што више научи. (стр. 33)	/.../ чтобы иметь возможность больше посылать денег отцу Софки, эфенди* Мите , чтобы он там жил и учился, не зная никаких забот. (стр. 30) * господин (турецк.)
---	--

И заиста, када се Софкин отац вратио, био је прави „ ефенди “, господин. (стр. 33)	Действительно, Софкин отец вернулся настоящим господином, эфенди . (стр. 30–31)
/.../ неће се родити тај који би био раван и достојан ње; достојан и њене оволике лепоте а и саме ње као, Софке „ ефенди-Митине “. (стр. 45)	/.../ что не родился еще тот, кто был бы равен ей и достоин не только ее самой, Софки эфенди Миты , но и ее крastoы. (стр. 43)
Када је погледа, он, као да је неки стран дошао а не она, његова Софка, подиже се и само рече: Ефенд’м! (стр. 94)	Он посмотрел на дочь, словно это был кто-то чужой, а не его Софка, поднялся и только сказал: Что надо? (стр. 92)

2.6.4. Хаџија, хаџи-

Турцизам *хаџија* означава ходочасника на Мухамедов или Христов гроб, а непроменљива титула *хаџи* може се ставити као први део полусложенице уз име ходочасника (РМС VI: 717). У *Руско-српско и српско-руском џеолошком речнику* ова значења издвајају се као засебна: 1. почасна титула код хришћана на Балкану за ходочасника у Јерусалим који се поклонио Христовом гробу и 2. почасна титула код муслимана за ходочасника у Меку (Кончаревић – Радовановић 2012: 285). Како се руска лексема *хадџи* односи само на муслиманског ходочасника (СРЈ IV: 590), за руске говорнике значење хришћанског ходочасника је културно маркирано, што се види и из речничке дефиниције која садржи географску одредницу (на Балкану). У том значењу реч се користи и у роману. На руски она се преноси еквивалентом *хадџи* без објашњавања њених специфичности, што би могло ову лексему учинити нефункционалним еквивалентом. Ипак, имајући у виду контекст целокупног романа, руском читаоцу је јасно да се ради о хришћанској културној средини, те на тај начин руска лексема *хадџи* шири свој концептуални оквир, попут С-реалија (в. Фененко 2001: 17–23).

И тек за **хаџи**-Трифунa, од кога се они почели и **хаџијама** звати, знало се да је он први имао смелости да, после свога **хаџилука**, све то богатство, које до тада лежало скривено и нагомилано по подрумима, амбарима и шталама, изнесе, распореди и уздигне, да би могао „свет да гледа“. (стр. 21)

И только о прадеде Софки, **хадџи** Трифуне, с которого их и начали звать **хадџиями**, было известно, что он первый осмелился, вернувшись из **паломничества**, все богатство, сваленное до тех пор в подвалах, амбарах и конюшнях, вытащить на свет божий, разместить и разложить так, чтобы «люди видели». (стр. 17–18)

Снаху имаш што цео свет нема, Софку, хаџи -Трифуну унуку. (стр. 106)	Другой такой в мире нет. Софка, внучка хаджи Трифуна. (стр. 104)
Исто као што од оног њиховог хаџи -Трифунџа њени почели да пропадају, тако, ево, и овде почиње од свекра јој, Марка, мужа, Томче, и саме ње. (стр. 189)	Точно так же, как хаджи Трифун некогда положил начало вырождению своего рода, так и сейчас то же самое началось со свекра ее, Марко, мужа Томчи и с нее, Софки. (стр. 187)

2.в. Валуџе

2.в.1. Динар

Лексема *динар* среће се у роману само једном, и то у контексту у ком може означавати и конкретну новчану јединицу, али и новац уопште (РСАНУ IV: 321). Преводац се одлучио да сачува изворно значење конкретне новчане јединице тако што ју је на руски пренео помоћу транскрипције без додатних објашњења:

Баци им **динар** и викну: Жене,
ракију за чалгиџије! Свирачи,
зарадовани не толико његовим
бакшишом... (стр. 132–133)

Он кинул музџикантам **динар** и
крикнул на кухню: Женщины,
ракију цыганам! Музџиканты,
обрадованные не столько
чаевыми... (стр. 130)

2.в.2. Дукаџ

Лексема *дукаџ* означава „златан (ређе сребрн) новац различитог порекла и различите вредности који се некада употребљавао и као женски накит”, а може означавати и новац уопште (РСАНУ V: 14–15). Лексема истог порекла и значења постоји и у руском, с тим што је лексикографска дефиниџа везује за западноевропско подручје (БАС V: 419–420). У роману *Нечисџа крв* дукаџи се употребљавају и као новац и као накит. Зато је преводац одлучио да ову лексему пренесе истоветном позајмљеницом у руском без додатних објашњења, уз изузетак неколиких примера када *низу дукаџа* преводи функционалним еквивалентом *монџсто*, поред описног превода *нитка дукаџов*.

У уши обеси оне материне у родбини наслеђиване златне минђуше са великим дукатом , које су биле спојене златним ситним и дугим ланцем... (стр. 71)	В уши вдела материнские – семейные – золотые серьги с крупными дукатами , скрепленные тонкой и длинной золотой цепочкой... (стр. 68–69)
И једнако, непрестано је из кесе сипао све само злато, дукате , старе, нове, као побуђавале од силног увијања у крпе, чувања по влажним местима. (стр. 103)	Из кошелька продолжали сыпаться золотые монеты: старые и новые дукаты , заплесневшие от долгого лежания в сыром месте. (стр. 102)
На прсима јој је увек била она низа дуката , поклон од Марка, која је цела прса покривала и која је, као што је Софка и знала, свакако највише и запрепашћивала. (стр. 114)	Грудь ее закрывала нитка дукатов , подарок Марко, вызывавшая, как она понимала, больше всего изумления. (стр. 112)
Даље је не би ни питао, и Софка би, љубећи га на растанку, осетила у шац дукат . (стр. 116)	Дальше он не спрашивал, но когда Софка целовала ему руку на прощанье, в ее руке оказывался дукат . (стр. 114)
Сигурно ће опет из оних сандука, где су новци, какав дар, каква низа дуката . (стр. 155)	Наверняка опять полезет в сундук с деньгами и вытащит какой-нибудь подарок, монисто или что другое. (стр. 152)

2.в.3. Пара

Лексема *йара* среће се у роману само једном у значењу „ситан ковани новац у вредности стотог дела динара” (РСАНУ XIX: 345), што преводи-лац преноси поступком транскрипције уз објашњење у фусноти.

Тетко, врући! Три за дваест **пара**. (стр. 60)

Горячие, тетка! На двадцать **пара*** три! (стр. 58)

* **Мелкая разменная монета** (сербо-хорватск.)

Један пример не омогућава нам да утврдимо да ли је преводицац препознао хомоформски облик номинатива и генитива множине ове речи, али је одлучио да задржи облик номинатива како би реалију вер-није пренео.

2.ї. Мерне јединице

Од специфичних мерних јединица у тексту романа среће се само *ока*, која се метонимијски употребљава у облику деминутива. Преводаилац се одлучио да је пренесе транскрипцијом уз објашњавање њене величине у фусноти, а у тексту је метонимијску употребу заменио додавањем именице на коју се мера односи:

Али највише се склањају и беже стрепећи да их не прегазе коњи пијаних сељака, који тамо по чаршији застају испред сваке механе, да још испијају **оканице**, па онда као бесни јуре овамо на коњима. (стр. 60)

/.../ но сильнее всего шарахаются от лошадей пьяных мужиков, которые не пропускают на базаре ни одного трактира, в каждом выпивая по **оке*** **ракии**, а потом несутся как бешеные /.../

*** Мера объема, равная 1 1/3 литра**

Од Цигана, који би јој потражио да штогод пије, свакоме је по пуну **оканицу**, онако како би дохватила, давала са тепсије, по којој их је Арса био наређао. (стр. 107)

Когда цыгане просили выпить, она подавала им полную кружку, **мерой в оку**, беря ее с подноса, приготовленного Арсой. (стр. 106)

2.g. Кулђура сїановања

У ову подгрупу може се сврстати лексема *чаршија* која означава „део насеља где се развио трг, пословни део града, трговачка четврт”, а захваљујући метонимији може означавати и становнике тог дела насеља (РМС VI: 844). Приликом њеног преношења на руски језик преводаилац се служио поступком проналажења функционалног еквивалента у руском језику (*базар, торговые ряды*) или транскрипције уз објашњавање у фусноти.

Мада им је магази била горе, у главној **чаршији**, и у њој се увелико држала со и конопља, она је више служила за обрачунавање са чивчијама и давање под закуп земље него за трговину. (стр. 26)

Хотя в **торговых рядах** у них и был лабаз, в котором лежало много соли и конопля, но служил он не столько для торговли, сколько для расчета с чифчиями и для переговоров с арендаторами. (стр. 23)

И у томе је био једини живот тих њихових мушких, јер цео остали живот, живот на улици, по комшилуку и чаршији, трговини, продаји, не само да је био далеко од њих, него су се и они сами све више трудили да буде што даље од њих. (стр. 28)	Вот в чем состояла жизнь мужчин этого дома; вся остальная жизнь – все, что происходило на улицах, у соседей, на базаре, в торговле, – не только была далека от них, но они сами всячески старались отодвинуть ее от себя подальше, чтобы и дом и имущества не имели ничего общего с городом. (стр. 24)
Особито је волела да празницима, тако наслоњена и подупрта рукама, гледа доле по улици, комшилуку и чак тамо око цркве, у чаршији, јер се све то видело, пошто је било испод њихне куће. (стр. 47)	Особенно любила она сидеть у окна по праздникам, разглядывая народ на улице, по соседним дворам и даже около церкви и чаршии*, – все это было рядом. (стр. 44) * торговая часть города, базар (турецк.)
Сигурно пијан, као сваке суботе од бакшиша што је добио, слушајући по пијаци и чаршији. (стр. 53)	Наверняка пьяный: каждую субботу он получает немало чаевых, прислуживая на базарной площади, – есть на что напиться! (стр. 51)
Мати га мимиком посла да иде у чаршију и зове јој Тонета. (стр. 57)	Та жестама велела ему сходить на базар за Тоне. (стр. 54)
А мори, што гледаш, шта стојиш ту? Што отуда (споља, из чаршије) не пусти њих неколико да ове ђувендије умире? (стр. 125)	Ну, чего ты смотришь, чего стоишь? Почему непустишь с чаршии парней, чтобы эти негодницы угомонились? (стр. 123)
Не жалећи што виде како се њени са својим свирачима одвојише и одоше, она чисто одахну кад поче савијати и силазити другим делом чаршије, ка младожењиној кући. (стр. 145)	Увидев, что вся ее родня вместе с музыкантами отделилась и ушла, Софка вздохнула свободнее, особенно когда завернули в другой проулок и направились к дому жениха. (стр. 142)

Престаде по **чаршији** ход,
кретање људи, који су ишли из
цркве кућама, или по механама.
(стр. 181)

Чаршия опустела, люди
разошлись. Кто домой, кто в
корчму. (стр. 178)

Чини се да је овај избор поступака за преношење последица жеље преводиоца да избегне честа понављања исте лексеме.

3. Анализа културно маркиране лексике из области језичке културе

При издвајању лексема које чине групу језичке културе морали смо унеколико да одступимо од класификације Лусије Молине имајући и у виду специфичности језика овог романа, које су дошле до изражаја приликом његовог превеођења на руски. Тако смо у ову групу сврстали а) лексеме које означавају сродничке односе, б) специфичне називе етничких група, в) узвике г) фонетске и граматичке дијалектизме, д) позајмљенице и ђ) речи-номинаторе појединих концепата.

3.а. Сроднички односи

Иако међу истраживачима не постоји једногласан став да ли лексеме које именују различите сродничке односе треба разматрати заједно с осталим културно маркираним лексемама, ми смо се одлучили да у овом раду размотримо оне лексеме које су показале своју специфичност приликом превеођења овог романа са српског на руски језик.

3.а.1. Пријатељ

Ова лексема не означава сродство у ужем смислу речи већ у трећем значењу оца једног од брачних другова према оцу другог брачног друга (РМС V: 56–57). Чини се да преводилац није одмах препознао ово значење, те ју је у први мах преводио као *приятель* и *родственник*, да би затим прешао на преводни еквивалент сват. Ипак, како је и ова лексема у руском полисемична (БАС XXIV: 584–585), поред овог типа сродства она означава и проводацију и сватове, госте, преводилац је кроз полисемичну мрежу циљног језика неутралисао значења ове лексеме у појединим контекстима:

/.../ што он, ето, мора са тим Марком, сељаком, да се пријатељи , да се љуби, са њиме да живи. (стр. 95)	/.../ он должен стать приятелем этого мужика Марко, целоваться, обниматься с ним, жить вместе. (стр. 93)
Особито је ефенди Мита чврсто и јако грлио новог пријатеља , Марка. (стр. 103)	Особенно эфенди Мита крепко и сильно обнимал своего нового родственника Марко. (стр. 101)
Није смео новог пријатеља да одведе онако, пошто је знао да код куће нико не зна и није ништа спремно. (стр. 105)	Не мог же он вести свата в дом, зная, что там никто не предупрежден и ничего не приготовлено. (стр. 103)
Арса, међутим, истрча да широм отвори капију и да тамо на њој дочека новог пријатеља. (стр. 106)	Тем временем Арса побежал к воротам, чтобы, открыв их пошире, встретить дорогого гостя. (стр. 105)
Како си, пријатељице ? Јеси рада пријатељима ? (стр. 106)	Как поживаешь, сватьяшка ? Рада новой родне ? (стр. 105)
Пријатељи иду! (стр. 137)	Сваты идут! (стр. 134)
Она је једино знала и мислила само на то: каква ће бити кад пође, прекорачи праг и појави се пред сватовима и светом. (стр. 140)	Мысли ее были заняты лишь одним: как она переступит порог, как появится перед сватами и народом. (стр. 137)
И Софкин отац, ефенди Мита, опет, да би себи дао углед а Томчи задао страх, самога наводацију посла к њему с поруком: да ли или долази кући и не срамоти га, или ће он своју кћер натраг узети. Томча наводацију дочека не може бити боље. Али тасту, ефенди-Мити, посла „лакрат“ и са њим и таку неку срамотну реч, псовку, да се по томе видело како се он сасвим окренуо од њих, сасвим пропао. (стр. 186)	Софкин отец, эфенди Мита, чтобы поддержать свою честь, а Томче задать страху, послал к нему самого свата с требованием, чтобы зять вернулся домой и не срамил его, или же он возьмет назад дочь. Томча встретил свата как нельзя лучше, но тестю, эфенди Мите, послал кукиш, присовокупив к нему такую непристойность, что сразу стало ясно, что он совсем отказался от жены и тестя, совсем опустился. (стр. 183)

Давањем предности решењима с именицом *родня* или глаголу *род- ниться*, који нисмо срели у преводу, могле су бити избегнуте непреци- зности и проблеми које изазива полисемија.

3.а.2. Син

Лексема *син* у трећем значењу може означавати особу мушког и женског рода којој се пријатељски и интимно обраћа старија особа (РМС V: 767), што овој лексеми придаје позитивну конотацију.² Ово значење среће се и у роману при обраћању Софки као кћерци или снаси. Како оваква конотација именице *син* није карактеристична за руски језик, преводилац је прибегао поступку антонимијског превода. Тај поступак није уобичајен за преношење овакве врсте лексике, али како примери показују, може се употребити за постизање прагматичке еквивалентности:

Софке, синко ! Лепота и младост за време је. (стр. 94)	Софка, дочка ! Красота и младост проходят... (стр. 92)
Или, зар, , чедо, Софке, Софкице моја, не верујеш тати? (стр. 96)	Софка, Софкица моя, доченька , неужели ты не веришь отцу? (стр. 94)
Све сам чула, синко . Иди, иди, спасавај се. (стр. 187)	Все слышала, доченька . Уходи, уходи от него, спасайся. (стр. 185)

3.а.3. Стрина/тетка/ујна, стриц/тетин/ујак

Сродство с очеве и мајчине стране, одн. браћа и сестре оца и мајке у руском језику именују се једном лексемом – *дядя*, одн. *тетя*, док је у српском тај низ лексема шири (*сџриц* за очевог брата, *џейка* за очеву и мајчину сестра и *ујак* за мајчиног брата). У првом делу романа преводилац као да је имао потребу да објасни читаоцима кроз текст превода да једној лексеми у руском одговара више у изворном тексту (*тетки, как со стороны матери, так и со стороны отца, женщины родственницы*). У контекстима када је јасно да се ради о широј родбини повремено би изостављао превод ових лексема, да би у другом делу романа прибегао поступку неутрализације што је и уобичајено приликом преношења значења ових сродничких односа.

Тетке, стрине утркивале су се код које ће Софка, још онако мала, бити у гостима; /.../ (стр. 42)	Тетки, как со стороны матери, так и со стороны отца , наперебой приглашали Софку к себе в гости /.../ (стр. 39)
---	--

2 О позитивним реакцијама у асоцијативном пољу *син* у српском језику и његовом поређењу с одговарајућим руским асоцијативним пољем видети (Стефановић 2012: 54–57).

Ускоро, виде како из родбине, радосни, на глас да је он, ефенди Мита дошао, а преплашени што их зове к себи, јер то није имао обичај, почеше да долазе сви, особито старији, тетини, стричеви, ујаци . (стр. 92)	Вскоре она заметила, как к дому начала стекаться родня, обрадованная вестью о приезде эфенди Миты и напуганная необычным с его стороны приглашением. Пришли все . (стр. 90)
И то неће баш из њених уста чути, него ће ова доћи са још којом женом, тетком или стрином , па ће оне, никако овамо код Софке и не улазећи, већ у кујни, спремајући вечеру, мало бољу (јер, забога, ето имају гошћу, Софку), гласно се разговарати да би из тога њихног разговора могла Софка све чути: и ко је младожења, одакле је, шта је, и све остало што треба. (стр. 92–93)	Причем тетка все расскажет не ей самой, а специально приведет с собой еще какую-нибудь женщину из родственников , и они, не входя к Софке, а занимаясь на кухне приготовлением ужина, более богатого, чем всегда, ведь Боже мой, у них гостя – Софка, начнут громко разговаривать, чтобы Софка все услышала: кто жених, откуда, что из себя представляет, и все прочее. (стр. 91)
И све се склепеташе око ње, особито стрине јој, тетке . (стр. 130)	Все, в особенности тетки , окружили ее тесным кольцом. (стр. 127)

3.б. Називи еџничких їруџа – Арнауџин

У роману се албанско становништво именује старијим етнонимом *Арнауџин*. Уз њега у српском постоји још етноним *Арбанас*, који данас има статус књишке и старије лексике. Како у руском не постоји други еквивалент, преводилац ову лексему доследно преноси етнонимом *албанец*, који је једини у руском језику:

Митом, чиме се највише и успевало, а ако ни то не, онда чак и куршумом, и то од човека туђе вере, каквог Арнаутина , качака. (стр. 22)	Чаще всего взятками, а если это не помогало, - пулей, при чем непременно пулей иноверца, какого-нибудь беглого албанца . (стр. 18)
Поче јаче да се дружи са Арнаутима и да продаје стоку за турску војску. (109)	Он завел дружбу с албанцами и и стал продавать скот турецкой армии. (стр. 107)

3.в. Преношење узвика

3.в.1. Драгичка

У роману се јавља пример употребе узвика *драгичка*, чија је улога да наговести пријатну новост, радосно изненађење (РСАНУ IV: 645). Употреба овог узвика³ подразумева интеракцију између саговорника, тј. онај саговорник који доноси добру вест наговештава је другом изразом: *Кажи драгичка!* на шта други одговара *с драгичка*. У тексту романа на овај начин газда-Марко саопштава својој жени вест да је испросио Софку за њиховог сина Томчу, при чему преводилац узвик *драгичка* преноси описно помоћу израза *спасибо за подарок*.

Кажи: **драгичка!**

Па... **драгичка** – поче Стана, снебивајући се и чудећи се. (стр. 106)

Скажи **спасибо за подарок!**

Ну... **спасибо за подарок**, - промолвила Стана растерјано, ничего не понимая. (стр. 104)

Како се ради о просидби, можда је преводилац могао слободније да преведе ово место ширећи дијалог изразима попут: *А у меня для тебя хорошие новости. Хочешь узнать какие? – Ну, какие? – промолвила Стана растерјано...*

3.в.2. Мори

Мори је покрајинска варијанта узвика *море*, који се користи за наглашавање, истицање истинитости, уверљивости, значаја и сл. онога што се износи у исказу, за истицање категоричности заповести, захтева, става, или пак за подстицање и храбрење (РСАНУ XIII: 64). На основу одлика употребе узвика *бре* и *мори* у делу Б. Станковића поједини истраживачи долазе до закључка да то нису узвици него речце за обраћање особама мушког, одн. женског пола у врањском говору (Марковић 2011: 224). Ова особеност врањског говора не налази одраза у преводу:

Нећу да ћутим, **мори!** (стр. 81)

Зашта, **мори**, нано? Зашта не легнеш, не раскомотиш се? (стр. 188)

Не буду молчать, **ну вас!** (стр. 79)

Но почему, мама? Почему ты не ляжешь в постель, не разденешься? (стр. 185)

3 Или речце како је тумачи Ј. Марковић (2011: 225).

3.1. Фонетски и граматички дијалектизми

Фонетски и граматички дијалектизми у *Нечисној крви* допринесе осликавању локалног колорита у коме се одвија радња романа. Ипак, сви они се на руски преносе еквивалентима у руском књижевном језику, чиме је преводилац прибегао поступку неутрализације. Претпостављамо да је преводилац могао наћи одређене еквивалентне особености у руским дијалектима, али да је то решење намерно избегао јер није желео да одомаћује превођени текст. Такав поступак не би био у складу с преводилачким поступцима примењиваним приликом превођења лексема из области природног света, културног наслеђа и социјалне културе.

Софка, да би је охрабрила, поново је у руку пољуби, на шта ова од среће, захвалности, промуца: Хвала ви! (стр. 146)	Чтобы ее подбодрить, Софка еще раз поцеловала ей руку, на что та, захлебываясь от счастья и благодарности, пробормотала: Спасибо вам! (стр. 143)
Газдарице, ете , послали ме да кажем да је газда убијен. Убијен је газда, газдарице! – понављао је, једнако бришући зној по кошчатом лицу и дугачком врату. (стр. 170)	Хозяйка, послали меня, значит , сказать, что хозяин убит. Убит хозяин, хозяйка! – повторял он, беспрестанно утирая пот с худого лица и длинной шеи. (стр. 167)
У почетку, после саране Маркове, цела јесен и зима прође у излажењу на гробље. (стр. 174)	После похорон Марко всю осень и зиму ходили на кладбище. (стр. 171)

3.2. Позајмљенице

Позајмљенице у оквиру појединих лексичких група већ су биле предмет анализе. У овом одељку размотрићемо кратко оне турцизме који не означавају културно маркирану лексику, већ се употребљавају како би се верније представио врањски говор, време и средина у којима се одвија радња романа. Приликом њиховог преношења преводилац је углавном налазио одговарајуће руске еквиваленте, а транскрипцији и објашњењу турцизама прибегавао је у оним случајевима када илуструју особености говора или обраћања.

Јер код њих, була , пошто по четири њих само једног мужа имају, то им је врела и мека крв. (стр. 24)	У турчанок кровь горячая, сердце податливое, даром, что ли, у них один муж на четверых. (стр. 21)
---	--

/.../ па онда, у начину говора, јер услед једнаког дружења с Грцима, Цинцарима и Турцима, сви су, покрај страног меког изговора, завршавали реченице с нарочитим додацима, као „џан’м” или „датим”. (стр. 28)	/.../ у греков, цинцар и турок, с којорими они больше всего и знали, они переняли мягкость произношения и привычку оканчивать фразу особым словечком, вроде джанум или датим*. (стр. 25) * правильно (турск.)
Аферим, синко! Аферим, Николчо! (стр. 30)	Браво, сынок! Браво, Николча! (стр. 27)
Па онда, Софкиног деде рођена сестра, „чал’ка Наза”, како су је звали. (стр. 31)	А родная сестра Софкиного деда, «придурковатая Наза», как ее называли! (стр. 28)
Софка сама ни на капију, ни кроз капицик у комшилук, па ни међу саме женске није смела да оде а да је мати не прегледа, не види како је обучена. (стр. 42)	Прежде чем отпустить Софку к воротам или по соседству, пусть там одни женщины, мать тщательно осматривала ее, как она выглядит, в чем одета. (стр. 40)
Ће чекам хан’мо. (стр. 56)	Я подожду, ханум.* (стр. 54) * Госпожа (турск.).
А заиста, више њихове улице, кроз капицике, из споредних улица, где нема метежа, већ се чује како иду жене, старке и слуге ка гробљу. (стр. 60)	И действительно, слышно было, как на верхних улицах, в соседних дворах и на боковых улицах, где не было толчеи, стучали калитки, и замужние женщины, старухи и слуги выходили и направлялись на кладбище. (стр. 58)
Спроћу куће и иза ње лежала цела варош, са црквом, сахат-кулом, пазаром, брдима, виноградима и док се са тог њиног горњег спрата све ово могло да види, дотле са улице, због оне њихне велике двокрилне капије, никад се није могла цела кућа видети. (стр. 68–69)	Перед домом и за ним тянулся город с церковью, башней с часами, базарной площадью, холмами и виноградниками; все это можно было видеть с верхнего этажа, тогда как самого дома с улицы никогда нельзя было рассмотреть из-за высоких двухстворчатых ворот. (стр. 66)

3.ђ. речи-номинайџори концепџиџа

Следећи став о потреби да се у овакву врсту анализе превода укључе речи дескриптори концепта М. Радић Дугоњић (1999: 239–240) одлучили смо да овој групи лексема придодамо две лексеме које номинују концепте у српској лингвокултури – *инай* и *севдах*. Именица *инай* јавља се у адвербијалној функцији, што је преводиоцу олакшало њено преносење одговарајућим руским еквивалентима. Ипак, без обзира на функцију, у одређеним контекстима преводилац је одлучио да дату именицу изостави:

Он, син, као у инат , никако није хтео да му иде по вољи. (стр. 23)	Сын, наперекор всем , лишь только подрос, не желал повиноваться отцовской воле. (стр. 20)
И као у неки инат , као да се први пут жени, тако велику и сјајну свадбу правио. (стр. 31)	И назло всем закатил такую блестящую свадьбу, словно женился первый раз. (стр. 28)
Да само докаже како је ипак та није надмашила, у инат јавно, пред целим светом, пред целим светом би се открила, /.../ (стр. 49)	Чтоб только доказать, что ее не превзошли, она перед всем светом бы открылась, чтоб только убедить людей, что ни одна женщина никогда... (стр. 47)
Једнако уплашени и запрепашћени том његовом изненадном, чистом неком у инат наглom смрћу, редовно се он тамо на гробљу посећивао, давала подушја, парастоси. (стр. 174)	Всё еще напуганные и потрясенные внезапной, загадочной смертью хозяина, они аккуратно ходили на его могилу, служили панихиды. (стр. 171–172)

Лексема *севдах* среће се само једном и преводи се описно:

И не могући више од севдаха , баци тас од себе. (стр. 123)	Неожиданно, в исступлении страсти , она бросила таз. (стр. 121)
---	--

4. Идентификација и класификација преводилачких решења

У области социјалне културе већина лексема се преноси помоћу транскрипције, при чему се уз неке даје објашњење (*газда*, *ефенди*, *сџахија*, *џара*, *ока*), а уз неке не (*беџ*, *динар*). Неке лексеме из ове групе имају

одговарајуће еквиваленте (*дукаџи*), а неке само делимичне (*хаџија*), што доводи до проширивања њиховог концептуалног простора у руском језику. Само се лексема *чаршија* преводи помоћу више поступака – налажењем функционалних еквивалената (*базар, торговые ряды*) или транскрипцијом, што може бити последица жеље преводиоца да избегне понављање исте лексеме више пута из стилских разлога.

Лексеме из области језичке културе сувише су разноврсне да би се уопштавали закључци о поступцима њиховог преношења. Приликом превођења назива неких родбинских односа (нпр. *џејка* и *сџрина*) преводилац је кроз поступак објашњавања на појединим местима у тексту превода тежио да руском читаоцу дочара разноврсност родбинских односа, али и да их неутрализује, као што је уобичајено, како не би оптеретио текст превода. Лексема *син* у позитивно конотираном значењу обраћања преноси се помоћу антонимијског превода, што није уобичајен поступак за преношење овакве врсте лексике, али се показао као користан у преношењу њених особина на плану прагматике.

Преношење дијалектизама језичким цртама руског књижевног језика може се сматрати неутрализацијом као преводилачким поступком. Ипак, ова врста неутрализације у складу је са претходним преводилачким решењима када се лексеме из области природног света, културног наслеђа и социјалне културе преносе уз помоћ транскрипције и објашњавања кроз сам текст превода или фусноте. Налажење одговарајућих функционалних еквивалената у руским дијалектима нарушило би тежњу преводиоца да кроз превод очува описе средине из оригиналног текста и могло би га одвести у правцу одомаћујућег превода. У тој равни треба посматрати и превођење позајмљеница, које се на неким местима транскрибују, а на неким пак преносе еквивалентима из руског језика. Одређене језичке особености попут узвика нису могле бити адекватно пренете на руски језик.

Сагледавањем примењених преводилачких поступака може се доћи до закључка да се М. П. Волконски приликом превођења романа *Нечиста крв* руководио стратегијом пострањивања текста. У складу с нашом претпоставком, та стратегија може се сматрати потпуно оправданом имајући у виду карактеристичне одлике поетике овог романа. Како би се пострањивање текста превода постигло, коришћен је читав низ преводилачких приступа, почев од транскрипције. На појединим местима уз транскрипцију је следило објашњење у фусноти, а на другим местима објашњења су изостајала јер је преводилац сматрао да читалац може да схвати главну специфичност употребе одређених лексема из самог текста романа. Примена поступка налажења функционалних еквивалената у руском језику и неутрализације значења и стилских одлика појединих лексема имала је функцију да пострањивање текста превода овог дела у извесним цртама ограничи и тако учини оптималним за разумевање.

Захваљујући томе руски читаоци добили су могућност да издвоје поједине лексеме које илуструју културну специфичност времена и поднебља о коме се у роману приповеда, а са друге стране, да уоче и оне лексеме које именују страно културно наслеђе заједничко српској и руској култури. Честа примена различитих преводилачких поступака при преношењу исте лексеме сведочи о важној улози контекста који у великој мери условљава разумевање културно маркиране лексике.

5. Закључна разматрања

Анализа културно маркиране лексике у роману *Нечисћа крв* и начина њеног преношења на руски језик помоћу модела дескриптивне анализе показује да је тај модел примењив и на проучавање лексичких односа у сродним језицима као што су српски и руски језик. Захваљујући примени овог модела може се увидети динамички аспект функционисања овог лексичког слоја како у језику оригинала, тако и у језику превода. На међујезичком плану анализа односа културно маркираних лексема и њихових преводних еквивалената показује да се поред односа нулте еквиваленције неретко у разматрање морају узети у обзир питања полисемије, хомонимије и лексичког позајмљивања кроз које се могу пратити и културни утицаји. Извесне непрецизности овог модела у погледу класификације лексике увек се могу прилагодити потребама анализе превода конкретног књижевног дела у одређеном језичком пару и циљевима истраживања.

Круг лексема издвојен за потребе ове анализе може допринети састављању типологије културно маркиране лексике српског језика и преводилачких поступака за њихово преношење. Приликом састављања типологије поступака у обзир се мора узети контекст одређеног књижевног дела, стил превода и начин на који му преводилац приступа, тако да у њу уђу и типични поступци попут транскрипције или превођења помоћу описа, али и они мање типични за ову врсту лексике као што је антонимијски превод. Уколико наш рад допринесе даљем преиспитивању и усавршавању теоријско-методолошких модела за издвајање и проучавање културно маркиране лексике, као и њеном даљем проучавању као битног лексичког слоја у језику српске књижевности, сматраћемо да је постигао свој циљ.

Литература

- Влахов, Сергей и Флорин, Сидер. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980.
[Vlakhov, Sergei i Florin, Sider. *Neperevodimoe v perevode*. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1980]

- Марковић, Јордана. „Врањски говор у *Нечистој крви*”. Сунчица Денић (ур.). *Нечиста крв Борисава Станковића сто година после: 1910–2010: шемајски зборник*. Врање: Универзитет у Нишу, Учитељски факултет, 2011: 219–229.
- [Marković, Jordana. „Vranjski govor u *Nečistoј kрvi*.” Sunčica Denić (ur.). *Nečista krv Borisava Stankovića sto godina после: 1910–2010: tematski zbornik*. Vranje: Univerzitet u Nišu, Učiteljski fakultet, 2011: 219–229]
- Милошевић, Стефан. „О превођењу културно маркиране лексике са српског на руски језик (на примеру превода романа *Нечиста крв* Борисава Станковића) – I део: теоријске основе и анализа лексема из области природе и културног наслеђа”. *Преводилац: часопис за традуктологију и сродне области* 43/2 (2024): 28–74.
- [Milošević, Stefan. „O prevođenju kulturno markirane leksike sa srpskog na ruski jezik (na primeru prevoda romana *Nečista krv* Borisava Stankovića) – I deo: teorijske основе i analiza leksema iz oblasti prirode i kulturnog nasleđa”. *Prevodilac: časopis za traduktologiju i srodne oblasti* 43/2 (2024): 28–74]
- Пипер, Предраг. *Лингвистичка русистика: студије и чланци*. Београд: Филолошки факултет, 2012.
- [Piper, Predrag. *Lingvistička rusistika: studije i članci*. Beograd: Filološki fakultet, 2012]
- Радић-Дугоњић, Милана. „О превођењу непреводивог (руски превод *Горској вијенца* П. П. Његоша)”. Ристић, Стана и Радић-Дугоњић, Милана. *Реч. Смисао. Сазнање: студија из лексичке семантике*. Београд: Филолошки факултет, 1999: 237–245.
- [Radić-Dugonjić, Milana. „O prevođenju neprevodivog (ruski prevod *Gorskog vijenca* P. P. Njegoša)”. Ristić, Stana i Radić-Dugonjić, Milana. *Reč. Smisao. Saznanje: studija iz leksičke semantike*. Beograd: Filološki fakultet, 1999: 237–245]
- Стефановић, Марија. *Језичка слика породице у руском и српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2012.
- [Stefanović, Marija. *Jezička slika porodice u ruskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2012]
- Фененко, Наталья Александровна. *Язык реалии и реалии языка*. Воронеж: Воронежский государственный университет, 2001.
- [Fenenko Natal'ia, Aleksandrovna. *Ĭazyk realii i realii ĭazyka*. Voronezh: Voronezhskii gosudarstvennyĭ universitet, 2001]
- Molina, Lucía. *El otoño del pingüino: análisis descriptivo de la traducción de los culturemas*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universidad Jaume I, D. L., 2006.

Лексикографски извори

- БАС: *Большой академический словарь русского языка*. Т. 1, 5, 24. Санкт-Петербург: РАН, Институт лингвистических исследований РАН, Наука, 2004–.
- [BAS: *Bol'shoĭ akademicheskii slovar' russkogo ĭazyka*. Т. 1, 5, 24. Sankt-Petarburg: RAN, Institut lingvisticheskikh issledovaniĭ RAN, Nauka, 2004–]
- Кончаревић, Ксенија и Радовановић, Милан. *Руско-српски и српско-руски теолошки речник*. Београд: Службени гласник, 2012.
- [Končarević Ksenija i Radovanović Milan. *Rusko-srpski i srpsko-ruski teološki rečnik*. Beograd: Službeni glasnik, 2012]

- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. Књ. 5, 6. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- [RMS: *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*. Knj. 5, 6. Novi Sad: Matica srpska, 1967–1976]
- РСАНУ: *Речник српскохрватског народног и књижевног језика*. Књ. 3, 4, 5, 13, 19. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1959–.
- [RSANU: *Rečnik srpskohrvatskog narodnog i književnog jezika*. Knj. 3, 4, 5, 13, 19. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, 1959–]
- СРЯ: *Словарь русского языка в четырех томах*. Т. 4. Москва: Русский язык, 1985–1988.
- [SRĬA: *Slovar' russkogo ĭazyka v chetyrekh tomakh*. Т. 4. Moskva: Russkĭi ĭazyk, 1985–1988]
- Škaljić, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku: fototipsko izdanje prema VI izdanju Svjetlosti, Sarajevo*, 1989. Novi Sad – Sarajevo: Prometej, Svjetlost, 2015.

Извори ĩрађе

- Станковић, Борисав. *Нечиста крв*. Београд: ЗУНС, 2011.
- [Stanković, Borisav. *Nečista krv*. Beograd: ZUNS, 2011]
- Станкович, Борисав. *Дурная кровь*; перевод М. Волконского. Москва: Государственное издательство Художественной литературы, 1961.
- [Stankovich, Borisav. *Durnaiâ krov'*; perevod M. Volkonskogo. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo Khudozhestvennoĭ literatury, 1961]

Стефан Милошевич

О ПЕРЕВОДЕ КУЛЬТУРНО МАРКИРОВАННОЙ ЛЕКСИКИ С СЕРБСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК (НА ПРИМЕРЕ ПЕРЕВОДА РОМАНА «ДУРНАЯ КРОВЬ» БОРИСАВА СТАНКОВИЧА)

Часть II: анализ перевода лексем из области социальной и языковой культуры

Резюме

Данная статья представляет собой вторую часть исследования перевода культурно маркированной лексики с сербского на русский язык на материале романа «Дурная кровь» Борисава Станковича. Предметом анализа во второй части статьи являются лексемы из области социальной и языковой культуры и способ их передачи на русский язык. Данные лексемы рассматриваются в рамках модели описательного анализа с целью выделить используемые переводческие техники и поступки их передачи. Если учитывать положения из первой части работы, можно прийти к нескольким выводам. На теоретическом плане

анализ показао, да дату модел можо применити к анализу културно маркираној лексике у двау славујских јазука и выявити у них дауј лексически пласт у его динамическом аспекте. На практическом же плане анализ лексике, показао, да М. Волконский руководствовалој стратегией отчуждеуия переводного текста. На это указувае весь набор переводческих техник и поступков, используемых им, ачауа с транскрипции и использования доплнительных объяснений в сносках или самом тексте. Употребление функциональных эквивалентов в русском јазуке или нейтрализация значений или стилистических характеристик отдельных лексем употребляются в качестве переводческогo поступка в целях ограничить острауение переводимого текста на определенных местах и тем самым сделать его оптимальным для понимания. Применение различных переводческих поступков при переносе одной и той же лексемы свидетельствует о важной роли контекста, который во многом влияет на понимание културно маркированной лексике.

Ключевые слова: културно маркированная лексика, социальная култура, јазукова култура, перевод, описательный анализ, «Дурная кровь», переводческие техники и поступки, сербский јазук, русский јазук

Стефан Милошевић основне академске студије завршио је на Катедри за славиистику Филолошког факултета у Београду 2012. године, а мастер студије на истом факултету 2014. године одбравивши рад „Типологија разлика између руског и српског језика (на материјалу грешака руских говорника при усвајању српског језика)”. Тренутно је студент докторских студија. У области његовог научног интересовања улазе контрастивна анализа руског и српског језика, теорија превођења, историја славиистике, методика наставе руског и српског језика као инословенских.

Stefan Milošević completed his bachelor's degree at Slavic Department of Faculty of Philology in Belgrade in 2012, followed by his master's degree at the same institution in 2014. His master's thesis was titled «Typology of Differences between Russian and Serbian Languages (on material of Russian speakers' errors in Serbian language acquisition)». He is currently a Ph.D. student. Areas of his scholarly interests include: contrastive grammar of Russian and Serbian languages, translation studies, history of Slavic studies, teaching methodology of Russian and Serbian as second Slavic languages.

<https://orcid.org/0000-0001-5007-3054>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>).

Marija N. Vujović
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
(student doktorskih studija)
prof.ditaliano12@gmail.com

UDC: 811.131.1'373.7
81'255.4
DOI: <https://doi.org/10.18485/prevod.2025.44.93.2>
Примљен: 5.4.2025.
Прихваћен: 10.6.2025.
Оригинални научни рад

ESPRESSIONI IDIOMATICHE ITALIANE E SERBE CON LESSEMI CORPOREI RELATIVI ALLA TESTA: UN'ANALISI CONTRASTIVA

Nel presente contributo analizziamo le espressioni idiomatiche (e.i.) italiane e serbe contenenti nella loro struttura lessicale due somatismi, ossia i nomi delle parti del corpo. Dato lo spazio ristretto a disposizione, limiteremo l'analisi soltanto ai somatismi che riguardano la testa e le sue parti. Il contributo è articolato in due sezioni: alle considerazioni teoriche sui concetti fondamentali della fraseologia segue la parte empirica della ricerca dedicata all'analisi delle e.i. Partiamo dall'ipotesi che il *corpus* riservi un numero importante di equivalenti assoluti o almeno parziali, poiché a causa dell'universalità dell'esperienza corporea la fraseologia somatica rivela coincidenze anche tra lingue non tipologicamente affini. Con l'obiettivo di effettuare la ricerca abbiamo estrapolato un *corpus* di più di 120 e.i. somatiche dai dizionari d'uso e dai dizionari fraseologici della lingua italiana e serba. Abbiamo stabilito il tipo di equivalenza interlinguistica tra 30 e.i. italiane e i loro equivalenti serbi usando il metodo dell'analisi contrastiva. La lingua di partenza è l'italiano e la lingua d'arrivo è il serbo. I risultati dell'analisi confermano l'ipotesi iniziale e rivelano che le due lingue, pur non essendo imparentate, mostrano, nell'ambito fraseologico, una dimensione più universale che idiosincratica.

Parole chiave: fraseologia, espressioni idiomatiche, somatismi, analisi contrastiva, italiano, serbo, testa

ITALIAN AND SERBIAN IDIOMATIC EXPRESSIONS WITH BODY-RELATED LEXEMES REFERRING TO THE HEAD: A CONTRASTIVE ANALYSIS

This paper deals with a contrastive analysis of Italian and Serbian phraseologisms that contain two somatismi (i.e. names of body parts) in their lexical structure. Due to the restricted space available, we will limit the analysis only to somatismi that concern the head and its parts. The initial hypothesis is that we will identify a significant number of absolute or at least

partial equivalents in the corpus, because somatic phraseology, due to the universality of bodily experience, reveals correspondences even among languages that are not typologically similar. We extracted a corpus of more than 120 somatic phraseologisms from different dictionaries of the Italian and Serbian languages. Taking Italian as the source language and Serbian as the target language we established the type of interlinguistic equivalence between 30 Italian phraseologisms and their Serbian equivalents using the contrastive analysis method. The results confirm the initial hypothesis that the two contrasted languages, although not related, reveal a more universal than idiosyncratic dimension in the field of somatic phraseology.

Keywords: phraseology, phraseologisms, somatisms, contrastive analysis, Italian, Serbian, head

1. Quadro teorico

Nel presente contributo ci proponiamo di analizzare le espressioni idiomatiche italiane e serbe contenenti nella loro struttura lessicale due somatismi, ovvero i nomi delle parti del corpo. F. Casadei (Casadei 1994: 61; 1995: 335) definisce le espressioni idiomatiche¹ come espressioni polilessicali che abbinano un significante fisso (poco o affatto modificabile) a un significato convenzionale non ricavabile dai significati dei componenti dell'espressione. Nella tradizione fraseologica serba con il termine *espressione idiomatica* (ser. *frazeologizam*)² viene sottintesa una combinazione polilessicale che ha un significato unico, che viene riprodotta come un'unità linguistica già fatta, fissa dall'uso della lingua e caratterizzata da idiomaticità ed espressività, la cui struttura e l'ordine delle parole rimangono generalmente invariati (Мршевић-Радовић 1987: 11–13). Con le loro definizioni le autrici fanno riferimento ad alcune delle caratteristiche

- 1 La lingua italiana è caratterizzata da eterogeneità e incoerenza terminologica, per cui nella letteratura scientifica fraseologica si trovano anche le seguenti denominazioni: *modo di dire, modismo, espressione fraseologica, espressione fissa, unità fraseologica, (unità) polirematica, frase, fraseologismo, frase idiomatica, idiomatismo, idioma, idiotismo, giro di parole, lessema complesso, parole complesse, parole polirematiche, sintagma lessicalizzato, composto fisso, composto idiomatologico, locuzione, locuzione idiomatica, locuzione figurata, unità polilessicali, costruzione lessicale, costruito lessicale, unità lessicale superiore ecc.*
- 2 Oltre ai termini *frazeologizam* e *frazeološka jedinica* che sono considerati sinonimi, nella lingua serba per indicare l'unità di base del sistema fraseologico parallelamente si utilizzano anche i seguenti termini: *frazem, frazema, fraza, izraz, idiom, idioma, idiomatizam, idiomatski izraz, idiomatska fraza, idiomatska konstrukcija, ustaljena fraza, ustaljeni obrt, ustaljena konstrukcija, ustaljeni izraz, ustaljena kolokacija, ustaljeni leksički spoj, ustaljeni sklop reči, frazeološki obrt, obrt, frazeološki izraz, frazeološka konstrukcija, leksički spoj, stalni izraz, stalni leksički kompleks, leksikalizovani skup reči, okamenjeni izraz, okamenjena fraza, okamenjena konstrukcija, okamenjeni sklop.*

che più spesso vengono attribuite alle espressioni idiomatiche, come ad esempio la non composizionalità (idiomaticità), la fissità e l'eventuale variabilità, nonché la pluriverbalità.³ Pertanto, queste unità sono definite in serbo in modo simile a quanto avviene nella linguistica italiana, ma gli studiosi serbi insistono su un'altra importante caratteristica delle e.i. – l'espressività.

Le espressioni idiomatiche somatiche⁴ formano una specie di micro-sistema fraseologico. Si tratta delle costruzioni idiomatiche che hanno nella propria struttura lessicale almeno un costituente somatico, vale a dire almeno un lessema che denota una parte del corpo, un organo o un fluido corporeo (Mršević-Radović 1987: 30; Corpas Pastor 1996: 117; Čermák 2000: 56), come it. **dare una mano**; ser. **dizati nos** ('alzare il naso'); it. **avere fegato**; ser. **imati zečje srce** ('avere un cuore di coniglio') o it. **succhiare il sangue a qualcuno**; ser. **ući u krv nekome nešto** ('entrare nel sangue qualcosa a qualcuno'). Autori diversi con il termine 'parte del corpo' sottintendono criteri diversi con cui lo definiscono. 'Parte del corpo' può riferirsi anche a una parte del corpo di un animale, quindi il termine include organi dell'anatomia sia umana che animale (Mellado Blanco 2004: 11), come **prendere il toro per le corna**; ser. **otići s podvijenim repom** ('andarsene con la coda ripiegata'). Alcuni linguisti con questo termine comprendono i nomi delle parti del corpo, i nomi delle ossa, i nomi degli organi interni, i nomi dei fenomeni cutanei e i nomi delle secrezioni corporee (Milosavljević 2016: 59–79).

Dal punto di vista della linguistica cognitiva, la base della cognizione è l'esperienza corporea da cui nasce il pensiero umano, quindi è naturale che i sistemi concettuali si basino sulla percezione e sull'esperienza sociale. Il corpo umano è la prima e la più naturale fonte di simboli, mezzi di comunicazione verbale e non verbale (Ellen 1977: 356). Per questo motivo i fondi fraseologici di tutte le lingue abbondano di esempi di espressioni idiomatiche somatiche. Queste espressioni metaforiche si ispirano alla stessa fonte – il corpo umano – perché quello è un universale di natura extralinguistica condizionato dall'universalità delle operazioni mentali umane (Sciutto 2005: 510). Un numero ingente di e.i. contiene un componente somatico, non solo perché il corpo ha sempre avuto un ruolo fondamentale nella vita quotidiana della gente, ma anche per il valore simbolico che lo caratterizza (Vujović 2023b: 66).

- 3 Il carattere idiomatico delle e.i. implica che il loro significato non è riconducibile alla somma dei significati dei lessemi che le compongono. La fissità implica invece stabilità semantico-sintattica, il che significa che non sempre è possibile sostituire i costituenti dell'e.i. con altri, anche quando sono sinonimici. Quando lo si può fare si parla di variabilità. La pluriverbalità significa che ogni e.i. è composta da almeno due elementi.
- 4 Nella linguistica italiana si riscontra una notevole oscillazione terminologica in merito al termine utilizzato per designare questo tipo di unità linguistiche: *somatismo fraseologico*, *somatismo idiomatico*, *espressione somatica*, *espressione corporea*, *unità fraseologica del corpo umano*, *componente somatica fraseologica*. Anche nella lingua serba incontriamo un pluralismo di denominazioni in uso: *somatski frazeologizam* o *somatizam*, e meno frequentemente *anatomski frazem*.

Usando i nomi delle parti del corpo in combinazione con altre parole, i diversi popoli creavano espressioni che assumevano un significato nuovo e figurato e verbalizzavano in questo modo i loro pensieri e i sentimenti, la propria concezione della realtà e la loro visione del mondo che li attorniava, così come il proprio posto in quel mondo, per cui tramite lo studio della fraseologia somatica si possono conoscere la mentalità, la memoria collettiva, nonché i costumi di una nazione, i suoi criteri morali ed etici, i modelli folcloristici, ed il sistema dei valori sociali. Essa rappresenta quindi un patrimonio linguistico inestimabile in quanto ci permette di capire come i membri delle comunità linguistiche diverse concettualizzano la realtà e i fenomeni che li circondano.

Importante per questa ricerca è anche il concetto di equivalenza. L'equivalenza è uno dei termini chiave nello studio contrastivo delle espressioni idiomatiche e la ricerca di equivalenti fraseologici è uno dei problemi centrali del confronto interlinguistico. Determinare il tipo di equivalenza tra le e.i. di lingue differenti è necessario per un'adeguata traduzione del testo.

Esistono tre tipi principali di equivalenza interlinguistica (Corpas Pastor 2003): equivalenza assoluta, equivalenza parziale ed equivalenza zero. A tale tripartizione si aggiunge un altro fenomeno – i falsi amici. L'equivalenza assoluta implica che le e.i. che si mettono a confronto rivelino le relazioni di simmetria esistenti a tutti i livelli, ossia che hanno lo stesso significato denotativo e connotativo, presentano una selezione lessicale e una struttura uguali, condividono la stessa base metaforica, così come le stesse restrizioni diastematiche: diastratica, diafasica e diatopica. L'equivalenza parziale si verifica quando esistono differenze tra le e.i. delle lingue prese in esame. In genere si tratta di un'identità semantica, ma gli elementi costitutivi dell'espressione non corrispondono completamente, nel senso che si osservano deviazioni lessicali, morfologiche e sintattiche tra le e.i. Inoltre, le e.i. possono anche differire nel significato denotativo o connotativo o appartenere a una varietà diversa (diastratica, diafasica o diatopica). Le differenze possono riguardare anche le immagini diverse (metafora, metonimia, ecc.). L'equivalenza zero include le e.i. della lingua di partenza che non hanno un equivalente traduttivo nella lingua d'arrivo. Si tratta di realtà linguistiche che non sono state lessicalizzate nella lingua d'arrivo sia per ragioni puramente linguistiche, che per ragioni culturali, storiche, ecc. (Corpas Pastor 2003: 206–208, 253). Un caso particolare è rappresentato dai falsi amici, le e.i. con contenuto semantico diverso che mostrano somiglianza formale.

Per rendere l'analisi più precisa possibile, introdurremo un altro tipo di equivalenza, che nomineremo «semantica», che caratterizza le e.i. che condividono lo stesso significato, mentre le loro strutture lessicali e formali sono diverse, come anche l'immagine che evocano.

Sebbene l'equivalenza assoluta implichi l'assenza di divergenze tra le e.i. a tutti i livelli, nel determinare i casi di tale equivalenza saranno tollerate nella presente ricerca deviazioni minime causate dalla dissomiglianza genealogica

delle lingue comparate che non violino la stabilità della struttura fraseologica né ne compromettano il significato o l'idiomaticità, come ad esempio: differenze nel numero di elementi costitutivi dell'espressione dovute all'assenza di inflessione nominale nella lingua italiana oppure all'inesistenza degli articoli nella lingua serba, e sim.

2. Metodologia e descrizione del *corpus*

In questa ricerca utilizzeremo l'approccio contrastivo. L'analisi contrastiva è una disciplina linguistica che implica il confronto sistematico di due o più lingue a tutti i livelli delle loro strutture rilevandone le differenze e le somiglianze.

Lo studio contrastivo delle espressioni idiomatiche, soprattutto quelle contenenti il nome delle parti del corpo nella loro composizione lessicale, ha sempre suscitato l'interesse dei linguisti nell'ambito della fraseologia. Nonostante le e.i. somatiche siano state un tema spesso trattato e siano state analizzate diverse lingue in chiave contrastiva sotto vari aspetti, le e.i. italiane e serbe riferite a due somatismi finora non sono state oggetto di analisi.

Il *corpus* elaborato è costituito da più di 120 espressioni idiomatiche italiane e serbe, estrapolate dai dizionari generali e fraseologici delle due lingue, elencati nel paragrafo *Bibliografia*. L'analisi contrastiva comprende 30 espressioni idiomatiche italiane e i loro equivalenti serbi perché le varianti delle e.i. e i sinonimi fraseologici non sono oggetto di confronto. Poiché l'obiettivo della ricerca è quello di stabilire somiglianze e divergenze contrastive a livello interlinguistico, determineremo il tipo di equivalenza tra le e.i. utilizzando il metodo dell'analisi contrastiva secondo i criteri formali e semantici. In seguito, le e.i. saranno raggruppate a seconda del somatismo che appare come componente primario all'interno dell'espressione. Essendo le e.i. del *corpus* costituite da due lessemi corporei, uno appare come componente primario e l'altro come componente secondario, dove primario e secondario si riferiscono all'ordine dei componenti all'interno dell'espressione, non alla loro importanza.

Nel presente contributo condurremo un'analisi delle e.i. somatiche contenenti come componente primario i lessemi: *testa, capo, cervello, capelli, faccia, naso, occhio, pupilla, bocca, lingua o dente*. Come componente secondario saranno presi in esame i somatismi nel senso più ampio della nozione, come sono ad esempio in italiano **dalla testa ai piedi** e in serbo **od glave do pete** ('dalla testa al calcagno').

L'italiano e il serbo, pur essendo due lingue della famiglia indoeuropea, appartengono a gruppi diversi: la prima è una lingua romanza, la seconda una lingua slava meridionale. Dato che l'italiano ed il serbo non sono lingue affini, è logico supporre che le loro espressioni idiomatiche non condividano molte caratteristiche fraseologiche. Ciononostante partiamo dall'ipotesi che troveremo

nel *corpus* un numero immane di equivalenti assoluti o almeno parziali, poiché il corpo umano è una categoria universale e, a causa dell'universalità dell'esperienza corporea, la fraseologia somatica rivela coincidenze anche tra lingue non tipologicamente affini confermando che i parlanti delle comunità linguistiche diverse ricorrono agli stessi meccanismi cognitivi.

I risultati dell'analisi effettuata possono essere utili a traduttori, lessicografi, autori di materiale didattico e insegnanti di lingue.

3. Analisi del *corpus*

Questo paragrafo rappresenta la parte empirica del contributo, dedicata all'analisi delle espressioni idiomatiche. È suddiviso in quattro sottoparagrafi in base al somatismo che appare come componente primario nell'e.i.

3.1. *Espressioni idiomatiche con componenti testa, capo, cervello o capelli*

Un numero elevato di e.i. contiene il lessema *testa* nella sua composizione lessicale. Questa parte del corpo è considerata una delle più importanti perché ospita il cervello, che regola tutte le funzioni vitali necessarie per la sopravvivenza. Il cervello, da un lato, controlla le emozioni, ma dall'altro gestisce le funzioni intellettuali di una persona, motivo per il quale si crede che la testa controlli l'intero essere umano.

Nel *corpus* estrapolato abbiamo individuato le seguenti e.i. italiane contenenti i lessemi *testa, capo o capelli*, come componente primario: con l'e.i. ***avere la testa (il cervello) nei calcagni (nelle calcagna, in fondo ai piedi)*** e la sua variante ***avere il capo nei piedi***, marcate come familiari, viene denotata una persona priva di giudizio, sventata, sbadata, disattenta e distratta. Non ha un equivalente preciso in serbo. A seconda del contesto d'uso alcune e.i. serbe possono semmai fungere da equivalenti semantici: ***luda glava*** ('testa pazza') con cui si denota una persona irragionevole che agisce senza riflettere; ***raditi nešto kao muva bez glave*** ('fare qualcosa come una mosca senza testa') che significa «fare qualcosa male, senza riflettere», e alla fine l'e.i. ***imati glavu u oblacima*** ('avere la testa tra le nuvole') riferita a una persona distratta e che ha un equivalente assoluto in italiano.

Un caso di equivalenza diversa è rappresentato dall'e.i. italiana ***dalla testa ai piedi*** con la sua variante ***da capo a piedi***⁵ che realizzano il significato «completamente, interamente, del tutto, da cima a fondo». Con l'e.i. serba ***od glave***

5 La diffusione di questa e.i. in tante lingue potrebbe essere stata alimentata dalla Bibbia, il primo libro stampato e il più tradotto, in cui appare la detta espressione (Isaia 1,6).

do pete ('dalla testa al calcagno') formano un rapporto di equivalenza parziale in quanto le espressioni esaminate a livello sintattico manifestano identità strutturale, hanno un significato analogo, ma differiscono nell'uso dei lessemi (*piede/calcagno*), nonché nel loro numero. Nonostante i lesemi somatici non siano uguali, appartengono comunque allo stesso campo semantico. Nei dizionari (Matešić 1982) esiste anche l'espressione idiomatica **od glave do stope** ('dalla testa al piede') che si avvicina ancora di più alla variante italiana, eppure non potrebbe essere considerata un equivalente assoluto dell'e.i. italiana in quanto non soddisfa la condizione della congruenza pragmatica e diasistemica.

Nel *corpus* italiano appare anche l'espressione **squadrare qualcuno dalla testa ai piedi (da capo a piedi)** che si trova anche nel fondo fraseologico serbo **meriti (izmeriti, odmeriti) nekoga od glave do pete** ('misurare qualcuno dalla testa ai calcagni'). Condividono lo stesso significato: «scrutare attentamente una persona per esaminarla, o guardarla intensamente». Le e.i. italiana e serba possono essere caratterizzate come equivalenti parziali con divergenze lessicali. Come nell'esempio precedente, nell'espressione serba il somatismo *calcagno* è usato al posto del *piede*, lessema semanticamente vicino, ma è stata mantenuta la stessa struttura formale e l'analogo valore semantico.

Tutt'altro rapporto esiste tra l'e.i. italiana **avere (mantenere) la testa sulle spalle (sul collo)** con la quale si descrive una persona riflessiva e sensata, che agisce con razionalità e non si lascia trasportare da illusioni, impulsi ed emozioni, che sa controllarsi, e l'e.i. serba **imati (nositi) na ramenu (rame-nima) glavu** ('avere (portare) la testa sulla spalla (sulle spalle)'). L'espressione serba è un equivalente formale ma non semantico dell'e.i. italiana in questione. Visto che l'e.i. serba significa: «essere vivi, vivere»⁶ rappresenta un falso amico dell'e.i. italiana⁷. La stessa semantica dell'e.i. italiana è espressa dalle espressioni **imati hladnu glavu** ('avere una testa fredda') che descrive

6 Nell'inventario fraseologico serbo esistono altre e.i. che combinano i due componenti somatici nella loro struttura: **dok je glava na ramenu (na ramenima)** ('mentre la testa è sulla spalla (sulle spalle)') con il significato: «mentre si è vivi»; **izvući (izneti) na ramenu glavu** ('cavare (portare via) la testa sulla spalla') che significa: «salvare la vita, salvarsi da una situazione pericolosa»; **dati glavu s ramena** ('dare la testa dalle spalle') che significa: «morire, sacrificare la vita»; **ode (leti) glava (s ramena)** ('se ne va (vola) la testa (dalle spalle)') che significa: «morire, perdere la vita», e in tutti i casi la combinazione dei due somatismi si associa alla vita, non alla razionalità o ragionevolezza come nell'esempio italiano. Se una persona perde un'altra parte del corpo (un orecchio, un dito, una mano, un rene) può sopravvivere, invece la decapitazione implica la morte sicura. Per questo motivo *la testa* nella fraseologia serba viene spesso associata alla vita stessa.

7 Nelle lingue romanze invece esistono equivalenti assoluti dell'e.i. italiana: in spagnolo **tener la cabeza sobre los hombros** e **avoir la tête sur les épaules** nella lingua francese.

una persona impassibile e ragionevole oppure *stajati s obe noge na zemlji* ('stare con entrambi i piedi per terra') che significa: «essere realista e pratico».

L'espressione italiana *chi non ha testa abbia (buone) gambe* instaura un rapporto di equivalenza parziale con l'e.i. serba *ko nema glavu (u glavi), ima noge (u nogama)* ('chi non ha (in) testa, ha (nelle) gambe'). Si riferiscono a chi ha dimenticato di fare o di prendere una cosa e deve rifare la strada per rimediare alla dimenticanza. Le due espressioni hanno la stessa struttura formale, usano gli stessi somatismi, ma c'è un'evidente asimmetria nell'uso del modo verbale (imperativo in italiano e presente in serbo).

L'e.i. italiana *tra capo e collo* esprime: «all'improvviso, di colpo, inaspettatamente» e viene usata soprattutto con i verbi *arrivare, venire, capitare, cadere, piombare* per descrivere una situazione, una notizia o un imprevisto spiacevoli che arrivano inaspettatamente.⁸ Detta espressione ha un equivalente semantico nell'e.i. serba *s neba pa u rebra* ('dal cielo alle costole') che differisce dall'espressione italiana nella struttura formale e lessicale ed evoca tutt'altra immagine.⁹

L'espressione idiomatica italiana *non avere né capo né coda* e le sue varianti *senza capo né coda* e *non avere né capo né piede* significano «manca dell'inizio e della fine» e si usano per descrivere una teoria o un ragionamento sconclusionati o assurdi, che mancano di coerenza, di logica, di un ordine intrinseco.¹⁰ Nel fondo fraseologico serbo troviamo le e.i. dalla stessa struttura formale e lessicale *nemati ni glave ni repa* ('non avere né capo né coda') che significa, come la sua variante *nemati ni repa ni glave* ('non avere né coda né capo'): non «avere nessun ordine, essere in disordine; essere poco chiaro, illogico, confuso, disordinato». La stessa realizzazione semantica ha la variante *bez glave i repa* ('senza capo né coda') che descrive una situazione come caotica e confusa, senza ordine e senso. Quindi entrambe le varianti sono

8 In spagnolo ad esempio esiste un'e.i. che realizza la stessa semantica e nella cui struttura lessicale troviamo due somatismi: *de manos a boca* che si usa per descrivere un'azione improvvisa e veloce.

9 Lo stesso fenomeno si esprime con le seguenti e.i. serbe *kao iz vedra neba* ('come dal cielo sereno'), *kao munja (grom, strela) iz vedra neba* ('come fulmine (tuono, freccia) dal cielo sereno') che hanno un equivalente nell'e.i. italiana *come un fulmine a ciel sereno*.

10 Quartu (1993) spiega che l'espressione rappresenta una riduzione del detto *essere come il pesce pastinaca: non avere né capo né coda*. Il pesce in questione ha un corpo piatto e discoidale per cui è difficile capire da che parte si trovi la testa. Possiede una coda munita di un aculeo pericoloso che viene recisa immediatamente. Siccome occhi e bocca sono posti nella parte ventrale, quando il pesce arriva al mercato sembra un disco indifferenziato. L'espressione *non avere né capo né piede* sembra invece riprendere un passo del profeta Isaia (9,13; 19,15) che descriveva come un mostro i nemici d'Israele, con particolare riferimento agli Egiziani. Molti scrittori e filosofi romani (Plauto, Cicerone, Orazio) usavano la stessa espressione riferendosi a un discorso privo di logica e di fondamento.

equivalenti traduttivi assoluti, in quanto hanno la stessa realizzazione semantica, la stessa immagine, valore semantico e struttura.¹¹

L'e.i. italiana ***avere il cervello nella lingua*** che significa: «parlare molto senza riflettere, parlare in modo sventato» ha un equivalente in serbo ***sva mu je pamet na jeziku*** ('ha tutta l'intelligenza sulla lingua'). Le e.i. possono essere definite equivalenti parziali con differenze lessicali. Nell'espressione serba, il somatismo *cervello* è stato sostituito dal lessema semanticamente vicino *intelligenza*, ma è stato mantenuto l'analogo valore semantico (poiché i lessemi, sebbene diversi, appartengono comunque allo stesso campo semantico). Un equivalente semantico in serbo potrebbe essere ***biti brz na jeziku*** ('essere veloce nella lingua') oppure ***puštati jezik iza zuba*** ('lasciare la lingua dietro i denti') che significa «parlare senza riflettere».

D'altra parte l'e.i. ***rizzarsi i capelli in testa a qualcuno***¹² che significa «essere spaventato, essere inorridito, sentire orrore» trova il suo equivalente assoluto nell'espressione serba ***diže se (ježi se) kosa na glavi nekome*** ('si rizzano (si rabbrividiscono) i capelli in testa a qualcuno'). Viene stabilito tale rapporto a livello interlinguistico in quanto le due espressioni esprimono lo stesso contenuto semantico e sono caratterizzate da corrispondenza strutturale e congruenza nell'aspetto comunicativo-funzionale. Inoltre, le e.i. comparate sono motivate dalla stessa reazione fisiologica: nel corso di una situazione traumatica si sollecitano i bulbi piliferi che stimolano i muscoli erettori facendo rizzare il pelo e anche i capelli (Quartu 1993: 93).

3.2. Espressioni idiomatiche con componente *faccia o naso*

Il simbolismo di questa parte del corpo è legato a quello della testa, ma è arricchito da tutte le possibilità attinenti all'espressione. La faccia dunque simboleggia l'apparizione dell'anima nel corpo, la manifestazione della vita spirituale (Cirlot 2018: 749) e proprio questo simbolismo ha motivato le seguenti e.i.

11 In serbo esistono altre e.i. contenenti i somatismi *capo* e *coda*: ***ne moći uhvatiti ni za glavu ni za rep nekoga*** ('non poter prendere né per il capo né per la coda qualcuno') che denota una persona inaffidabile e volubile, che non si sa cosa pensa e vuole; ***ne moći uhvatiti ni repa ni glave nečemu*** ('non poter prendere né il capo né la coda di qualcosa') che significa: «non poter capire qualcosa per la sua illogicità, non riuscire a dare un senso a cosa»; ***imati glavu i rep*** ('avere capo e coda') che significa: «avere l'inizio e la fine, essere comprensibile, logico, sensato»; ***ne dati se uhvatiti ni za glavu ni za rep*** ('non lasciarsi prendere né per il capo né per la coda') che denota una persona astuta, più intelligente degli altri, e ***početi od glave, ne od repa*** ('iniziare dalla testa, non dalla coda') che significa: «fare qualcosa come si deve».

12 Nella lingua italiana esiste anche la variante ***far rizzare i capelli in testa*** che significa «terrorizzare, fare inorridire, agghiacciare», dove a differenza dell'e.i. citata viene usata la costruzione causativa.

L'espressione idiomatica italiana **(a) faccia a faccia** è polisemica e ha due significati: «di fronte, al cospetto di qualcuno» e «in privato, da soli, senza testimoni, a quattr'occhi». Anche l'e.i. serba **lice(m) u lice** ('faccia a faccia') è polisemica e realizza gli stessi significati dell'e.i. italiana, per cui queste due espressioni stabiliscono un rapporto di simmetria assoluta nella polisemia, dato che coincidono sul piano formale, lessicale-semanticò e funzionale, ed esprimono gli stessi concetti. Inoltre, nel fondo fraseologico serbo esistono l'e.i. **oči u oči** ('occhi a occhi') che significa: «in privato, a quattr'occhi, faccia a faccia» e l'e.i. **nos u nos** ('naso a naso') che significa: «direttamente l'uno verso l'altro», che rappresentano equivalenti semantici dell'espressione italiana.

In italiano esiste un'e.i. con cui si descrive una persona sfacciata, sfrontata, senza ritegno, imperterrita nel mentire, nell'imbrogliare **avere (essere) una faccia di (da) culo**.¹³ Nel fondo fraseologico serbo si trova un equivalente semantico dell'espressione italiana in questione: **imati debeo obraz** ('avere la guancia dura') con la variante **biti debela obraza** ('essere dalla guancia dura') oppure **imati obraz kao đon** ('avere la guancia come una suola') che denotano, come in italiano, una persona insensibile, sfacciata, che non ha senso del pudore, della moralità, dignità, che non si vergogna di niente. Nella prima espressione serba la motivazione dell'espressione risulta chiara: la pelle dura in alcuni animali gli permette di sopportare frustate più facilmente degli animali con pelle tenera e degli umani. Nel secondo caso, la suola è la parte della scarpa più insensibile e robusta, quella che viene a contatto con la terra e la sporczia diventando sporca anch'essa. La pelle della guancia è delicata, mentre quella della suola è resistente.

Non ha equivalenti in serbo l'e.i. **non ricordare dal naso alla bocca** con la quale si descrive una persona che ha una pessima memoria, che si dimentica delle cose in fretta e facilmente. Lo spazio fra il naso e la bocca non è grande e questo spiega l'idea di brevità dell'espressione.

3.3. Espressioni idiomatiche con componenti *occhio o pupilla*

Non c'è da meravigliarsi se il somatismo *occhio* fa parte di numerose e.i. sia italiane che serbe. Nonostante le comunità antiche non possedessero le conoscenze di medicina di cui disponiamo oggi, si rendevano conto dell'importanza di questo organo. Tramite la vista percepiamo quasi il 90% delle informazioni che riceve il cervello dal mondo che ci circonda. L'uomo privo di vista perde il contatto con la realtà.

L'espressione idiomatica italiana **avere gli occhi più grandi dello stomaco (della pancia)** e l'e.i. serba **imati veće oči nego želudac** ('avere gli occhi

13 Da non confondere con l'e.i. serba **dupe glava** ('culo testa') che denota una persona poco intelligente.

più grandi dello stomaco') si riferiscono a una persona che, convinta di avere un grande appetito, mette nel piatto grande quantità di cibo che poi lascia, che desidera più di quanto può mangiare realmente. Le due espressioni che lessicalizzano il concetto di avarizia costruiscono un rapporto di equivalenza assoluta caratterizzato da sinonimia interlinguistica, identica struttura morfo-sintattica e congruenza degli elementi lessicali. Le due lingue utilizzano inoltre la stessa immagine con la stessa connotazione e gli stessi meccanismi motivazionali.

L'equivalenza semantica è presente nel caso dell'e.i. italiana **costare un occhio della testa** e quella serba **koštati kao Svetog Petra kajgana** ('costare come la frittata a San Pietro') con le quali si indica una somma di denaro molto elevata. Nel caso dell'e.i. italiana tramite un'iperbole si mette in rilievo l'importanza dell'occhio che viene percepito come una delle parti più preziose del corpo. L'incongruenza nelle parti comparative delle due e.i. rappresenta una specificità culturale. Esiste più di una spiegazione dell'e.i. serba. Una di loro vuole che l'origine dell'espressione vada cercata in una leggenda bizantino-greca in cui al posto di San Pietro appare San Giorgio. Secondo questa leggenda, quattro mercanti entrarono nella chiesa di Paflagonia per pregare Dio e lì videro e mangiarono le uova strapazzate che un ragazzo aveva preparato per il santo. Per questo motivo il santo compì un miracolo e i mercanti non poterono lasciare la chiesa prima di donare molte monete d'oro. Uscendo dalla chiesa dissero al santo che le sue uova strapazzate erano molto costose e che non le avrebbero mai più comprate. La stessa storia è entrata nella tradizione popolare serba con la sostituzione di nomi e personaggi (Delić 1984: 115). Nella lingua serba esiste l'e.i. **skupo za oči** ('costoso per gli occhi') che significa: «eccessivamente costoso».

L'espressione idiomatica italiana **non avere né occhi né orecchie** significa «essere il massimo della discrezione» e si usa per descrivere una persona che finge di non vedere e non sentire nulla, proprio come l'e.i. **non avere né bocca né orecchie**. L'e.i. serba **usta ima a jezik nema** ('ha la bocca e non ha lingua') contiene due somatismi ed è polisemica: da un lato descrive una persona taciturna e timida, dall'altro si riferisce a qualcuno di cui ci si può fidare, perché non rivelerà informazioni riservate ad altri. In quel senso, quando significa «il massimo della discrezione», rappresenta un equivalente semantico dell'e.i. italiana. D'altra parte l'e.i. **glava bez jezika** ('testa senza lingua') che significa: «una persona saggia, intelligente, che non parla molto» in alcuni contesti potrebbe essere considerata un equivalente semantico dell'espressione italiana.

L'e.i. italiana **avere gli occhi fuori della testa (dell'orbita)** denota rabbia e descrive una persona infuriata con un'espressione talmente distorta dall'ira da far pensare a uno spostamento degli occhi dalla loro sede naturale. Nella lingua serba non trova equivalenti formali e lessicali. La rabbia viene concettualizzata in modi diversi nelle e.i. serbe con la parola **occhio**: **seva nekome vatra**

iz očiju ('balena il fuoco dagli occhi di qualcuno'), **pada (dolazi) nekome krv na oči** ('cade (arriva) il sangue agli occhi di qualcuno'), **mrak je pao (došao) nekome na oči** ('il buio è calato (arrivato) sugli occhi di qualcuno'), che hanno un equivalente più adeguato in italiano, rispettivamente: **schizzare fiamme dagli occhi, avere gli occhi iniettati di sangue, perdere il lume degli occhi**.

L'e.i. italiana **lontano dagli occhi, lontano dal cuore** e il suo equivalente serbo **daleko od očiju daleko od srca** ('lontano dagli occhi lontano dal cuore') indicano che una lunga separazione delle coppie indebolisce la relazione e l'amore e che è facile dimenticare la persona che non si vede da molto tempo. Le due e.i. sono caratterizzate da una corrispondenza nella struttura semantica e sintattica, nonché dall'uso degli stessi costituenti lessicali, motivo per cui costruiscono un rapporto di equivalenza interlinguistica assoluta. Inoltre, le due e.i. condividono anche la stessa motivazione metaforica. In entrambe le lingue **vedere** e **amare** sono equiparati. Non solo: **amare** implica **la vicinanza**. Quello che non possiamo vedere, lo percepiamo come lontano, inaccessibile e che non ci appartiene. L'equivalenza assoluta in questo caso si spiega con la stessa fonte latina *quantum oculis, animo tum procul ibit amor*, la frase che si legge nelle *Elegie* di Properzio (Quitard 1842: 6).

L'espressione **occhio per occhio, dente per dente** figura anche in serbo **oko za oko, zub za zub** ('occhio per occhio, dente per dente'). Si dice a proposito di una piena vendetta. Il calco fraseologico o l'equivalenza assoluta che esiste tra le due espressioni idiomatiche, che implica congruenza a livello lessicale, morfosintattico e semantico, è dovuta alla loro provenienza biblica. Il versetto si ripete più volte: Esodo 21, 24; Levitico 24, 20; Matteo 5, 38.¹⁴ Si tratta della «legge del taglione» secondo la quale un colpevole dev'essere punito nella stessa misura del danno arrecato.¹⁵

14 In tante lingue europee si può osservare un rapporto di equivalenza assoluta tra le e.i.: **Ull per ull, dent per dent** (cat.); **Begia begiagatik hortza hortzagatik** (vas.); **Szemet szemért, fogat fogért** (ungh.); **Auge um Auge, Zahn um Zahn** (ted.); **An eye for an eye, and a tooth for a tooth** (ing.); **Oeil pour oeil, dent pour dent** (fr.).

15 Queste e.i. appartengono al gruppo dei cosiddetti europeismi. Si tratta di espressioni idiomatiche di diverse lingue europee caratterizzate da identità semantico-comunicativa e morfosintattica assoluta. Hanno un'origine comune, sia come unità geneticamente indipendenti (europeismi naturali), che nascono come risultato dell'osservazione dell'ambiente umano (it. **tarpare le ali a qualcuno**, sr. **odseći nekome krila**), sia come unità geneticamente dipendenti (europeismi culturali), che provengono da una fonte comune alla cultura europea come la Bibbia, la letteratura classica greco-romana, i testi latini medievali, ecc. (it. **il vaso di Pandora**, sr. **Pandorina kutija**). A volte è difficile delineare a quale gruppo appartiene un'e.i. Esiste quindi un terzo gruppo (europeismi naturali-culturali) che comprende e.i. che possono essere classificate contemporaneamente in entrambi i sottotipi, poiché, da un lato, appartengono al patrimonio culturale europeo, e dall'altro concettualizzano la realtà allo stesso modo. È il caso dell'e.i. **occhio per occhio, dente per dente** (Corpas Pastor 2003: 249-250; 279-280).

L'e.i. italiana *avere gli occhi iniettati di sangue* esistente anche nella variante *iniettarsi gli occhi di sangue* si traspone in serbo con l'e.i. *pada (dolazi, udara) nekome krv na oči* ('cade (arriva, batte) il sangue agli occhi di qualcuno'). Le e.i. descrivono in modo iperbolico una situazione in cui una persona perde il controllo di se stessa specialmente quando viene presa dall'ira, da una collera violenta e perde la capacità del ragionamento razionale. Tutto questo si legge negli occhi perché gli occhi riflettono il nostro stato mentale: diventano rossi quando siamo arrabbiati, oppure brillano quando siamo felici. Il rapporto fra le due e.i. viene identificato come quello di equivalenza parziale in quanto usano gli stessi somatismi, condividono la stessa base metaforica e sono congruenti nel significato figurato, ma non hanno la stessa struttura lessicale e formale. L'immagine da cui è motivata l'e.i. viene dall'esperienza umana. Il meccanismo dell'arrossire è legato ad un aumento dell'afflusso sanguigno nel distretto cefalico dovuto alla dilatazione dei capillari mediato dall'ormone adrenalina. L'adrenalina viene rilasciata in circolo quando percepiamo una situazione generica di pericolo o di stress perché mette in atto una serie di modificazioni fisiologiche che mettono il corpo in uno stato di allerta, pronto all'attacco o alla fuga. L'arrossire potrebbe essere un messaggio che diamo agli altri come per dire «attenzione perché sono pronto a scattare».¹⁶ Inoltre, quando si ha un picco di pressione alta, cosa che può accadere per una collera improvvisa, può verificarsi la rottura di qualche piccolo capillare a livello congiuntivale e questo spiega l'espressione 'occhi iniettati di sangue'. Per questo l'immagine delle e.i. è analoga nonostante le due lingue non siano geneticamente affini.¹⁷

L'e.i. italiana *custodire (amare) qualcuno come la pupilla degli occhi* (e la sua variante *amare qualcuno più che la pupilla degli (dei propri) occhi*) significa, proprio come il suo equivalente assoluto serbo *čuvati nekog kao zenicu oka (svoga)* ('custodire qualcuno come la pupilla dei (propri) occhi'): «trattare qualcuno con il massimo amore, custodire come la cosa più preziosa che si ha».¹⁸ Le due e.i. sono caratterizzate dalla corrispondenza nella struttura semantica e sintattica, nonché dall'uso degli stessi componenti somatici. Inoltre, «condividono anche la stessa motiva-

16 Anche in medicina tradizionale cinese c'è una spiegazione simile. Gli occhi sono l'organo di senso collegato al fegato che rappresenta il magazzino del sangue. L'emozione legata al fegato è la rabbia, la collera. Per questo quando abbiamo un accesso d'ira il flusso sanguigno viene indirizzato verso il distretto testa collo, inclusi gli occhi.

17 Anche in spagnolo ad esempio troviamo espressioni simili: *tener ojo inyectado en sangre, tener sangre en el ojo, estar con sangre en el ojo, quedarse con la sangre en el ojo*.

18 In serbo esiste una variante con lo stesso significato: *voleti (čuvati, paziti e sim.) kao oko (oči) u glavi nekoga, nešto* ('amare (conservare e sim.) come un occhio (occhi) nella testa qualcuno, qualcosa). Il suo equivalente parziale in italiano contiene solo un componente somatico *amare qualcuno come la luce degli occhi*.

zione metaforica secondo cui la persona amata, come il punto centrale di percezione, viene paragonata al tesoro più grande – la vista» (Vujović 2023a: 181). Lo stesso vale anche per la variante delle e.i. **essere la pupilla degli occhi di qualcuno** in italiano, e **biti zenica nečijih očiju** ('essere la pupilla degli occhi di qualcuno') in serbo, con le quali ci si riferisce a una persona estremamente importante e cara. L'equivalenza assoluta è dovuta alla stessa fonte: la Bibbia. Il versetto si ripete più volte: Deuteronomio 32, 10; Salmi 17,8; Proverbi 7,2; Zaccaria 2, 8.¹⁹

3.4. Espressioni idiomatiche con componenti *bocca, lingua o dente*

Un aspetto elementare del simbolismo anatomico è l'identificazione dell'organo con la sua funzione (Cirlot 2018: 194). Per questo motivo il significato della *bocca* e della *lingua* sono legati al verbo *parlare* diventando in questo modo la base della creazione di numerose espressioni idiomatiche.

Nel fondo fraseologico italiano appare l'e.i. **essere di bocca larga e di mano stretta** e la sua variante **essere largo di bocca e stretto di mano**, che indicano una persona che fa molte promesse e ne mantiene poche. Ha un equivalente semantico nell'e.i. serba **biti jak na rečima, slab na delu** ('essere forte nelle parole, debole nei fatti').²⁰

L'espressione **bocca di miele e cuore di fiele** denota una persona che ostenta simpatia per un'altra persona che in effetti detesta e a cui sarebbe felice di poter nuocere e trova un suo equivalente nella paremia serba **na jeziku med, a na srcu jed** ('sulla lingua miele e nel cuore rabbia') riferito alla persona che con le belle parole nasconde inimicizia, odio verso qualcuno. Le e.i. delle lingue esaminate stabiliscono un rapporto di equivalenza parziale con le differenze lessicali in quanto sono formalmente vicine e con un significato analogo, ma differiscono nell'uso dei lessemi (*bocca/lingua* e *fiele/rabbia*). In alcuni contesti un equivalente semantico potrebbe essere l'e.i. **biti sladak na jeziku** ('essere dolce nella lingua') con cui si descrive una persona che parla in modo mellifluo.²¹

19 Motivo per il quale esistono anche in altre lingue, ad esempio in spagnolo: **guardar (cuidar, mimar, querer) a alguien como la niña de sus ojos** e **ser la niña de los ojos de alguien**.

20 Nel fondo paremiologico bosniaco esistono due proverbi che rispecchiano il concetto dell'e.i. italiana: **tko mnogo obećaje, malo daje** ('chi promette molto, dà poco') e **lijepo govori, al malo tvori** ('parla bene, ma fa poco').

21 Un'altra e.i. italiana ha come componente *fiele*: **avere il fiele nella lingua** e significa «parlare in modo pungente, offensivo; essere maligni, subdoli, o dire cose pesanti o cattive». L'equivalente serbo parziale sarebbe **imati zao (pogan) jezik** ('avere una lingua cattiva (malvagia)') o la sua variante **imati zla (pogana) usta** ('avere una bocca cattiva (malvagia)').

L'e.i. *passare di bocca in bocca* si usa per descrivere una notizia che si diffonde oralmente e rapidamente, come se fosse riferita da una persona all'altra. Ha un equivalente assoluto nell'e.i. serba *prenositi se (širiti se, ici, prelaziti) od usta do usta (iz usta u usta, s usta u (na) usta)* ('trasmettersi (diffondersi, andare, passare) di bocca in bocca'). Tale rapporto viene stabilito considerando che le due e.i. sono caratterizzate da totale sinonimia interlinguistica, isomorfismo dei componenti lessicali e corrispondenza delle strutture morfosintattiche.

L'e.i. italiana *avere la lingua in bocca* significa «sapersela cavare in ogni circostanza, riuscire sempre a trovare e a esporre chiaramente gli argomenti necessari a risolvere una situazione». Ha un equivalente parziale nell'espressione serba *biti jak na jeziku* ('essere forte nella lingua') che esprime lo stesso significato ma consiste di solo una voce somatica. Detta e.i. italiana però viene spesso utilizzata in frasi interrogative e negative ed in quel caso l'equivalente più appropriato sarebbe l'e.i. serba *imati jezik* ('avere la lingua') che ne rappresenta un equivalente parziale con differenze lessicali, perché caratterizzata dall'assenza del secondo costituente somatico.

In frasi imperative si usa in italiano l'espressione *tieni la lingua in bocca!* come un invito a tacere e non fare commenti a chi parla troppo o parla a sproposito. Detta e.i. corrisponde alla versione esortativa serba con due somatismi *drži jezik za zubima!* ('tieni la lingua dietro i denti!') con cui crea un rapporto di equivalenza parziale. La variante più breve dell'e.i. serba *jezik za zube!* ('lingua dietro i denti!') ha un equivalente semantico e pragmatico nell'e.i. italiana *acqua in bocca!*. L'espressione integra *držati (metnuti) jezik za zubima* ('tenere (mettere) la lingua dietro i denti')²² che significa: «non parlare, astenersi dal parlare», generalmente si traduce con l'e.i. italiana contenente solo un somatismo *avere acqua in bocca*. La motivazione dell'espressione italiana risulta chiara: quando si ha qualcosa in bocca non si può parlare.

L'espressione idiomatica *fare a lingua in bocca*, marcata come popolare, significa «andare molto d'accordo con qualcuno, nonostante si dichiari il contrario». Questa espressione ha un equivalente semantico in serbo, che non è registrato nei dizionari ma fa parte del gergo, il volgarismo *biti na prst u dupe s nekim* ('essere a dito in culo con qualcuno') che rispecchia lo stesso significato e contiene due somatismi, anche se differenti.

L'e.i. italiana *parlare solo perché si ha la lingua in bocca* significa: «dire cose sciocche, assurde, poco sensate oppure spiacevoli per chi ascolta». In serbo ha solo equivalenti semantici *pričajte usta da niste pusta* ('parla bocca per non essere deserta') o anche *mlatiti praznu slamu* ('battere la paglia vuota').

22 Altre due espressioni serbe hanno nella loro struttura lessicale due somatismi: *uvući nekome jezik u usta* ('infilare la lingua in bocca a qualcuno'), cioè «costringere qualcuno a tacere» e *uvući jezik u usta* ('infilare la lingua in bocca') che significa: «smettere di parlare, ammutolirsi».

Sono considerate equivalenti assoluti l'e.i. italiana ***difendere (difendersi, combattere e sim.) coi denti e con le unghie (con le unghie e coi denti)*** e l'e.i. serba ***braniti (boriti se e sim.) zubima i noktima*** ('difendere (combattere e sim.) coi denti e con le unghie'). Le due e.i. hanno la stessa struttura formale e lessicale e usano gli stessi somatismi per esprimere lo stesso concetto: «difendere, combattere accanitamente, con tutte le proprie forze, risorse, servendosi di tutti i mezzi possibili». L'equivalenza assoluta in questo caso si deve all'origine dell'espressione derivante dalla lingua latina ***unguibus et rostris***.

Abbiamo analizzato un corpus di e.i. italiane cercando di trovare equivalenti serbi appropriati. I risultati dell'analisi contrastiva sono esposti nella tabella e nel grafico che seguono:

	EA	EP	ES	EZ	FA		EA	EP	ES	EZ	FA
avere la testa nei calcagni			✓			non avere né occhi né orecchie			✓		
dalla testa ai piedi		✓				avere gli occhi fuori della testa				✓	
squadrare dalla testa ai piedi		✓				lontano dagli occhi, ...	✓				
avere la testa sulle spalle					✓	occhio per occhio	✓				
chi non ha testa abbia gambe		✓				avere gli occhi iniettati di sangue		✓			
tra capo e collo			✓			custodire come la pupilla ...	✓				
non avere né capo né coda	✓					essere la pupilla degli occhi di	✓				
senza capo né coda	✓					essere di bocca larga ...			✓		
avere il cervello nella lingua		✓				bocca di miele e cuore di fiele		✓			
rizzarsi i capelli in testa	✓					passare di bocca in bocca	✓				
(a) faccia a faccia	✓					avere la lingua in bocca		✓			
avere una faccia di (da) culo			✓			tieni la lingua in bocca!		✓			
non ricordare dal naso ...				✓		fare a lingua in bocca			✓		
avere gli occhi più grandi ...	✓					parlare solo perché ...			✓		
costare un occhio della testa			✓			difendersi coi denti ...	✓				

Tabella n. 1 – Tipo di equivalenza tra e.i. somatiche italiane e serbe

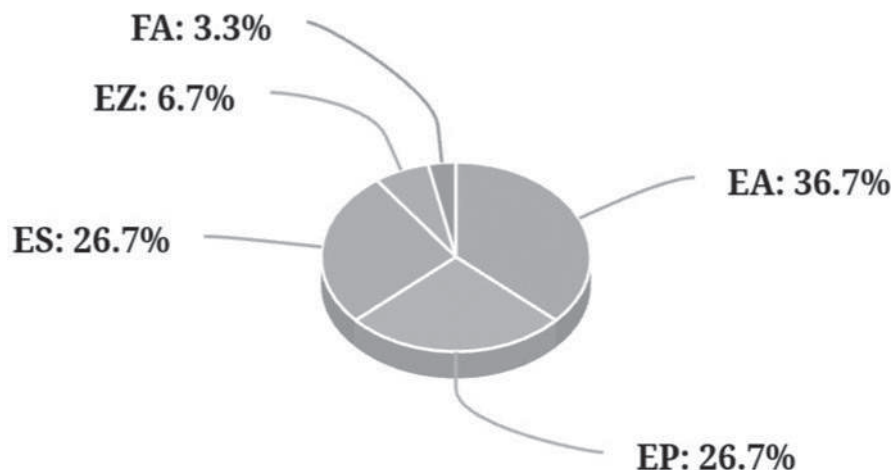

Grafico n. 1 – Risultati dell'analisi espressi in percentuale

4. Considerazioni conclusive

Nel presente contributo è stata condotta un'analisi contrastiva di alcune espressioni idiomatiche italiane e serbe con due lessemi corporei, di cui almeno uno relativo alla testa o ad una sua parte. Si è partiti dall'ipotesi che le due lingue, anche se non tipologicamente affini, possano avere delle caratteristiche fraseologiche comuni. Con tale proposito abbiamo estrapolato dai diversi dizionari un *corpus* di più di 120 e.i. somatiche contenenti come componente primario i lessemi: *testa, capo, cervello, capelli, faccia, naso, occhio, pupilla, bocca, lingua o dente*. L'obiettivo dello studio mirava ad individuare somiglianze e differenze a livello interlinguistico. Usando l'italiano come lingua di partenza e il serbo come lingua d'arrivo abbiamo stabilito il tipo di equivalenza interlinguistica tra 30 e.i.italiane ed i loro equivalenti serbi. I risultati dell'analisi hanno rivelato che l'italiano ed il serbo, due lingue lontane sia territorialmente che culturalmente, registrano molte più somiglianze che divergenze. Nello specifico, sono stati identificati 11 casi di equivalenza assoluta (36,7%), 8 di equivalenza parziale (26,7%), 8 di equivalenza semantica (26,7%), 2 di equivalenza zero (6,7%) ed 1 caso di falsi amici (3,3%). Per quanto concerne l'equivalenza assoluta l'abbiamo riscontrata fra le e.i. che hanno la stessa provenienza, sia biblica (*occhio per occhio, dente per dente; non avere né capo né piede*) che dal latino (*difendersi coi denti e con le unghie*). Inoltre, la causa di questo tipo di equivalenza si è rivelata anche la medesima esperienza corporea, vale a dire che comunità linguistiche diverse sono arrivate ad analoghe conclusioni osservando il proprio corpo, motivo per cui hanno concettualizzato i fenomeni allo stesso modo, creando espressioni che si basano sulle reazioni fisiologiche

(**rizzarsi i capelli in testa**). A causa della natura universale del corpo umano, i membri di comunità linguistiche differenti spesso sperimentano la realtà in modo simile. Questo spiega numerose analogie tra le e.i. somatiche nelle lingue affini e non. Si tratta di poligenesi, la concettualizzazione parallela ed indipendente di fenomeni uguali o simili in lingue diverse (Turk – Opašić 2008: 28). Non si possono escludere comunque i prestiti o i calchi fraseologici. Oltre ad un considerevole numero di casi di equivalenza assoluta, sono stati individuati parecchi casi di equivalenza parziale. Se analizziamo le divergenze, notiamo che sono minime, trattandosi di e.i. quasi uguali in cui nel caso di equivalente serbo manca un somatismo (**avere la lingua in bocca/imati jezik**), oppure riguardano i casi in cui compaiono lessemi diversi appartenenti comunque allo stesso campo semantico (*cervello/pamet; bocca/denti*). Inoltre, anche quando le e.i. si differenziano nell'uso dei lessemi, evocano la stessa immagine o un'immagine assai simile (**avere gli occhi iniettati di sangue/pada nekome krv na oči**). L'analisi effettuata conduce alla conclusione che l'italiano ed il serbo, pur non essendo due lingue imparentate, rivelano nelle loro e.i. una dimensione più universale che peculiare. Le assenze di equivalenze tra le e.i. osservate sono poche e derivano dal fatto che ogni lingua possiede il proprio modello della concettualizzazione dei fenomeni. Sebbene l'anatomia e la fisiologia del corpo umano siano categorie universali, la sua concettualizzazione, che si riflette nel lessico di una lingua, indica l'esistenza di specificità idiosincratiche e culturalmente condizionate (Sarić 2022: 58). Questo succede parimenti nell'ambito della fraseologia italiana e serba. Come già indicato all'inizio del contributo, i risultati ottenuti possono essere utili a traduttori, lessicografi bilingui, autori di materiali didattici e insegnanti di lingue.

Bibliografia

- Casadei, Federica. «La semantica nelle espressioni idiomatiche». *Studi italiani di linguistica teorica e applicata* 23:1 (1994): 61–81.
- Casadei, Federica. «Per una definizione di “espressione idiomatica” e una tipologia dell'idiomatico in italiano». *Lingua e stile* 30:2 (1995): 335–358.
- Cirlot, Juan Eduardo. *Diccionario de símbolos*. Madrid: Ediciones Siruela, 2018.
- Corpas Pastor, Gloria. *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos, 1996.
- Čermák, František. „Revisando los fraseologismos somáticos”. Luque Durán, Juan de Dios, Pamies Bertrán, Antonio (eds.). *Trabajos de lexicografía y fraseología contrastivas*. Granada: Método, 2000: 55–62.
- Delić, Mićo. „Postanak, značenje i stilsko obilježje izričaka: Koštati kao svetog Petra kajgana”. *Jezik* 31 (1984): 115–118.
- Ellen, Roy Frank. “Anatomical classification and the semiotics of the body”. Blacking, John (ed.). *The anthropology of the Body*. New York: Academic Press, 1977: 344–375.
- La Sacra Bibbia*. <https://www.laparola.net/> (23/2/2025).

- Mellado Blanco, Carrmen. *Fraseologismos somáticos del alemán. Un estudio léxicosemántico*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2004.
- Sarić, Ana. *Somatski frazemi u hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku*. Doktorska disertacija. Split: Filozofski fakultet, 2022.
- Sciutto, Virginia. «Unidades fraseológicas: un análisis contrastivo de los somatismos del español de Argentina y del italiano». Bini, Lorenzo, Calvi, Maria Vittoria, Cancellier, Antonella (eds.). *Linguistica contrastiva tra italiano e lingue iberiche*. Atti del XXIII Convegno AISPI, 6–8. ottobre 2005. Madrid: Instituto Cervantes, 2005: 502–518.
- Turk, Marija i Opašić, Maja. „Supostavna raščlamba frazema”. *Fluminensia* 1 (2008): 19–31.
- Vujović, Marija. „Apsolutna ekvivalencija kod frazeologizama s komponentom *oko* u italijanskom, španskom i srpskom jeziku”. *Filolog – časopis za jezik, književnost i kulturu* 14:28 (2023a):173–208.
- Вујовић, Марија. „Контрастивна анализа соматских фразеологизама са компонентом 'око' у италијанском, шпанском и српском језику (семантичко поље пажња/опрез)”. *Липар* 82 (2023b): 65–84.
- [Vujović, Marija. „Kontrastivna analiza somatskih frazeologizama sa komponentom 'oko' u italijanskom, španskom i srpskom jeziku (semantičko polje pažnja/oprez)”. *Lipar* 82 (2023b): 65–84]
- Милосављевић, Тања. *Лексика српској њризренској јовора*. Докторска дисертација. Крагујевац: ФИЛУМ, 2016.
- [Milosavljević, Tanja. *Leksika srpskog prizrenskog govora*. Doktorska disertacija. Kragujevac: FILUM, 2016]
- Мршевић-Радовић, Драгана. *Фразеолошке јлајолско-именичке синџајме у савременом српскохраватском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1987
- [Mršević-Radović, Dragana. *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet, 1987]

Vocabolari

- Klajn, Ivan. *Italijansko-srpski rečnik*. Beograd: Nolit, 1996.
- Matešić, Josip. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- Pittàno, Giuseppe. *Dizionario fraseologico delle parole equivalenti, analoghe e contrarie*. Bologna: Zanichelli editore, 1998.
- Pittano, Giuseppe. *Frase fatta capo ha (Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni di italiano)*. Bologna: Zanichelli, 2009.
- Quartu, Monica. *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*. Milano: Rizzoli, 1993.
- Quitard, Pierre-Marie. *Dictionnaire étymologique, historique et anecdotique des proverbes et des locutions proverbiales de la langue française en rapport avec des proverbes et des locutions proverbiales des autres langues*. Paris: P. Bertrand, Librairie Éditeur, 1842.
- Vocabolario Treccani*. <https://www.treccani.it/vocabolario/> (23/3/2025).
- Zingarelli, Nicola. *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli, 2004.
- Оташевић, Ђорђе. *Фразеолошки речник српској језик*. Нови Сад: Прометеј, 2012.
- [Otašević, Đorđe. *Frazeološki rečnik srpskog jezik*. Novi Sad: Prometej, 2012]

- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевної и народної језика*. Београд: Српска академија наука и уметности САНУ. Институт за српски језик, 1958–.
- [RSANU: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti SANU. Institut za srpski jezik, 1958–]
- РСЈ: *Речник српскохрватској књижевної језика*. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- [RSJ: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Novi Sad: Matica srpska, 1967–1976]

Марија Н. Вујовић

ИТАЛИЈАНСКИ И СРПСКИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ С ЛЕКСЕМАМА КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА ГЛАВУ: КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА

Резиме

У раду се анализирају италијански и српски фразеологизми који у својој лексичкој структури садрже два соматизма, односно називе делова тела. Полазимо од претпоставке да ћемо у корпусу идентификовати знатан број апсолутних или бар делимичних еквивалената, јер соматска фразеологија, због универзалности телесног искуства, открива подударности чак и међу језицима који нису типолошки слични. Узимајући италијански као полазни, а српски као циљни језик, методом контрастивне анализе установили смо тип међујезичке еквиваленције између 30 италијанских фразеологизама код којих се као примарна соматска компонента јављају лексеми: *testa, capo, cervello, capelli, faccia, naso, occhio, pupilla, bocca, lingua* или *dente* и њихових српских еквивалената. Резултати потврђују иницијалну хипотезу да два разматрана језика, иако нису сродна, показују више универзалну него идиосинкратичну димензију на пољу соматске фразеологије. Идентификовано је 11 случајева апсолутне (36,7%), 8 делимичне (26,7%), 8 семантичке (26,7%), и 2 нулте еквиваленције (6,7%), као и 1 случај лажних пријатеља (3,3%). Што се тиче апсолутне еквиваленције, она постоји између фразеологизама који имају исто порекло, било библијско (*око за око, зуб за зуб*), било из латинског (*бранићи се зубима и ноктима*). Такође је откривено да је узрок ове врсте еквиваленције исто телесно искуство, односно да су различите језичке заједнице посматрањем сопственог тела долазиле до сличних закључака, због чега су феномене концептуализовали на истоветан начин стварајући фразеологизме који се заснивају на физиолошким реакцијама (*диже се коса на љави некоме*). Ово објашњава бројне сличности између соматских фразеологизама и у несродним језицима. Међутим, не могу се искључити ни фразеолошки калкови. Откривени су и бројни случајеви делимичне еквиваленције. Ако

анализирамо дивергенције, видимо да су минималне, будући да у корпусу постоје готово исти фразеологизми, где у случају српског еквивалента недостаје један соматизам (*avere la lingua in bocca/имају језик*), или се тичу случајева у којима се појављују различите лексеме које ипак припадају истом семантичком пољу (*мозак/јамеј; усја/зуби*). Чак и када се фразеологизми разликују у употреби лексема, дочаравају исту или врло сличну слику (*avere gli occhi iniettati di sangue/јага некоме крв на очи*). Случајеви нулте еквиваленције су малобројни и произилазе из чињенице да сваки језик има свој модел концептуализације феномена.

Кључне речи: фразеологија, фразеологизми, соматизми, контрастивна анализа, италијански, српски, глава

Марија Н. Вујовић дипломирала је италијански језик и књижевност на Катедри за италијанистику Филолошког факултета у Београду 2000. године. При истом факултету завршила је мастер студије и одбранила рад на тему „Микеланђелова поезија – сличности и разлике са Петрарком“ (2007–2008). На Филолошком факултету Универзитета у Београду докторирала је на тему „Проблеми у процесу учења изазвани негативним трансфером у писаној продукцији српских студената који уче два типолошки сродна језика – случај италијанског као Л2 и шпанског као Л3“ (2015–2019). Године 2001. основала је школу страних језика „Логос“ у Београду. Била је представник Академије италијанског језика из Фиренце за Србију (2005–2016). Ауторка је преко двадесет научних радова из области лингвистике, психолингвистике, методике наставе италијанског језика и контрастивне фразеологије. Списак објављених научних радова доступан на: <https://independent.academia.edu/MaraVujovic>.

Marija N. Vujović completed her bachelor's degree at the Department of Italian Studies, Faculty of Philology, University of Belgrade in 2000. At the same institution, she completed her master's studies (2007–2008) and defended her master's thesis titled "Michelangelo's poetry – similarities and differences with Petrarch". She holds a PhD in Italian language, literature, and cultural studies from the Faculty of Philology at the University of Belgrade (2015–2019). She defended her thesis titled "Problems in the learning process caused by negative transfer in the written production of Serbian students learning two typologically related languages – the case of Italian as L2 and Spanish as L3". In 2001, she founded the foreign language school "Logos" in Belgrade. She was a representative of the Italian Language Academy from Florence for Serbia (2005–2016). She is the author of over twenty scientific papers. Her areas of research include linguistics, psycholinguistics, Italian language teaching methodology and contrastive phraseology. List of published scientific papers available at: <https://independent.academia.edu/MaraVujovic>.

<https://orcid.org/0009-0003-5958-6085>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>).

Матеја Матић

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за оријенталистику

(стигуен-демонстратор)

matejamatic098@gmail.com

UDC: 821.581.09-14=163.41

81'255.4

DOI: <https://doi.org/10.18485/prevod.2025.44.93.3>

Примљен: 26.2.2025.

Прихваћен: 10.6.2025.

Преједни рад

ИСТОРИЈА И ПРОБЛЕМАТИКА ПРЕВОЂЕЊА КЛАСИЧНЕ КИНЕСКЕ ПОЕЗИЈЕ НА СРПСКИ ЈЕЗИК

Циљ рада је да истражи како су се различите форме превођења класичне кинеске поезије, попут прозног превода, везаног и слободног стиха, примењивале у српској преводачкој пракси, те на који начин се развија свест о форми у српском превођењу кинеске поезије. Рад почиње прегледом западноевропских превода кинеске поезије све до почетка 20. века, у ком контексту настаје и први српски превод, *Антологија кинеске лирике* (1923) Милоша Црњанског. Следи преглед и поређење осталих српских превода, завршно са *Књигом ђесама* (2019) Игора Радева. Премда у 20. веку доминира слободни стих, са једним представником везаног стиха, и два представника прозна превода, опажа се да у преводима 21. века долази до заокрета ка везаном стиху и рими, што је у сагласју са функционалистичком теоријом поетског превода. Анализа се заснива на контрастивној примени преводачких теорија на конкретне српске и западне преводе, као и упоредном читању осам различитих српских превода песме „Тихе ноћне мисли” песника Ли Баија.

Кључне речи: класична кинеска поезија, везани стих, слободни стих, ритмична проза, рима, Ли Баи, Џејмс Лег, Жудит Готје, Милош Црњански, Исидора Секулић

THE HISTORY AND CHALLENGES OF TRANSLATING CLASSICAL CHINESE POETRY INTO SERBIAN

The aim of this paper is to explore how various forms of translating classical Chinese poetry, such as prose translation, formal verse, and free verse, have been applied in Serbian translation practice, and how awareness of poetic form has evolved in the Serbian reception of Chinese poetry. The paper begins with an overview of Western European translations of Chinese

poetry up to the early 20th century, within which context the first Serbian translation appears: the *Anthology of Chinese Lyrical Poetry* (1923) by Miloš Crnjanski. This is followed by a review and comparison of other Serbian translations, concluding with *The Book of Songs* (2019) by Igor Radev. While free verse dominates Serbian translations in the 20th century, alongside one example of formal verse and two of prose translation, a shift toward rhyme and metered verse becomes noticeable in 21st-century translations, aligning with the functionalist theory of poetic translation. The analysis is based on a contrastive application of translation theories to selected Serbian and Western translations, and includes a comparative reading of eight different Serbian translations of the poem *Quiet Night Thoughts* by the poet Li Bai.

Keywords: classical Chinese poetry, metrical verse, free verse, rhythmic prose, rhyme, Li Bai, James Legge, Judith Gautier, Miloš Crnjanski, Isidora Sekulić

1. Теоријски проблем превођења поезије

Од Ливија Андроника, преводиоца *Oguseje* на латински језик, па до прве англофоне преводитељке тог епа, Емили Вилсон (Emily Wilson), непобитна је чињеница да се поезија – преводи. Ипак, немала је традиција која осуђује праксу превођења поезије као тешко изводљиву или немогућу. „Савршенство поезије”, каже енглески песник Колриџ (Samuel Coleridge), „јесте у томе да се она не може превести на било који начин, а да се притом не науди њеној лепоти. Наштетићемо Милтону ако му променимо положај макар једне речи!” (Coleridge 2019: 12).

Ако, упркос томе, заступамо преводивост поезије, наилазимо на велике тешкоће при дефинисању тога шта је добар превод. Теоретичари су на различите начине покушавали да превазиђу ове тешкоће. Немачки филозоф Валтер Бенјамин (Walter Benjamin), на пример, одустаје од захтева за сличношћу превода и оригинала у значењском смислу: „Уместо да се уподоби значењу оригинала, превод треба да у свом језику марљиво и брижно створи двојника оригиналу по интенцији, тако да се и оригинал и превод могу распознати као фрагменти исте посуде” (Benjamin 1997: 161). Од становишта ближих преводилачкој пракси, постоји оно које заговара да се поезија треба преводити у прози, будући да „проза располаже много већим ресурсима у формирању изражаја” (Scott 2000: 163). Супротно њему јесте становиште према ком се функција текста – бивање *поезијом* – мора пренети у превод (Boase-Beier 2009: 194).

Ако ћемо пренети поетску функцију текста, како ћемо, и да ли, осигурати верност оригиналу? Према „теорији скопоса”, тј. циља (*Skopostheorie*), верност превода није на првом месту – она је подређена

његовој сврси и кохерентности са читаочевим контекстом и културом (Schäffner 2009: 117). Теорија „динамичке еквиваленције” на сличан начин истиче ванјезичке критеријуме: према њој, добар превод је онај који у читаоцима „произведе ефекат исти или сличан ономе који производи израз оригинала у сопственом контексту”, чак и ако је превод на буквалном плану „врло слабо повезан са оригиналном идејом” (Pfister 1997: 69–70). На исто указује и хрватски јапанолог и математичар Владимир Девиде када говори о превођењу хаику поезије: „Вјерујем да је најбољи пут у настојању да пријевод буде такав да га наш читалац доживи што је могуће ближе оном што Јапанац доживљава читањем изворника” (Јеремић 1985: 56).

Поетски преводи се у пракси, ипак, ређе приклањају теоретским крајностима; превод који инсистира на значењу може садржати и трагове формалног уређења, а онај који инсистира на форми не мора бити сасвим разведен од смисла оригинала. У овом раду ћемо покушати да испитамо на који начин су горенаведене преводачке стратегије примењене у превођењу класичне кинеске поезије, прво у најранијим преводима на западноевропске језике, а онда и у преводима на српски језик.

2. Специфичност превођења класичне кинеске поезије

Под „класичном кинеском поезијом” подразумевамо поезију написану на класичном кинеском језику – писаном језику чија је основа говорни језик до раздобља Зараћених држава (403–255. п.н.е) (Fuller 2004: 1), а користио се као примарно средство писане комуникације у Кини, уз мање или веће упливе вернакулара, све до почетка 20. века. Поједини преводиоци поменути у овом раду имају другачије, историјске критеријуме класичног – често „класична” кинеска поезија не укључује ништа после династије Сунг (960–1279) (нпр. Николић 1972, Јамасаки-Вукелић – Карановић 2015). Пад династије Сунг јесте корисна вододелница у историји кинеске књижевности, имајући у виду да после ње настаје све више запажених дела на вернакулару. Ипак, таквим вредновањем се пренебрегава чињеница да се и у доцнијим династијама плодотворно стварало на класичном језику, те наш критеријум остаје чисто језички. Поједини преводиоци избегавају спорну одредницу „класична” тиме што је називају „стара” поезија (нпр. Ћетковић – Салечих 1965, Ђурђевић – Зечевић 1995), али је и ту, свакако, посреди језички критеријум.

Класична кинеска поезија садржи јасно утврђену метрику и риму. Ипак, кинески језик, који је изолативан, без глаголских времена, и нада све, не пише се врстом алфабета, већ логограмима, представља изазов за преводиоца знатно другачији од превођења са језика европског, па чак

и исламског културног круга. Мађарски оријенталиста Ревички (Károly Reviczky), на пример, пореди арапско-персијски поетски облик „газал” са анакреонтском одом, а „касиду” са елегијом (Reviczky 1771: 45). Тако спремних паралела у преводу са класичног кинеског језика нема. Поједини оријенталисти и песници у промишљању природе кинеских карактера темељно онеобичавају поступак преводу са тог језика. Позната је теорија Ернеста Фенолозе (Ernest Fenollosa), према ком је кинески карактер чисто сликовна појава, заснована на „живописном стенографском приказу делања природе” и „нема никакве основе у звуку” (Saussy et al. 2008: 44–45). На основу ове теорије, песник Езра Паунд (Ezra Pound) у *Кишају* (1915), збирци превода кинеске поезије, чак разлаже кинеске карактере на делове и преводи их као засебне речи. Другачија је теорија писца Пола Клодела (Paul Claudel), који карактере доживљава као недељиве монолите (Скробановић 2010: 86). Ове теорије, пак, нису доминирале преводилачком праксом, те се њима нећемо детаљније бавити. Лингвиста Карлгрен (Bernhard Karlgren) већ је 1923. године показао да је већина кинеских карактера састављена од мешавине значењских и фонетских делова, те да није сасвим сликовне природе, како би то тврдили Фенолоза и Паунд (Karlgren 1923: 2).¹ Међу српским преводиоцима, ове теорије проналазе одјека само код Драгослава Андрића, мада он, како ћемо показати, и није имао начина да их спроведе.

3. Први преводи класичне кинеске поезије на европске језике

Првим кинеским делом преведеним на европски језик сматра се антологија пословица *Драјоцено ојледало свейлој срца* (明心宝鉴), коју је саставио Фан Либен (范立本) 1393. године, а 1590. године на шпански језик превео доминикански свештеник Хуан Кобо (Juan Cobo). Премда је мисионарска дужност захтевала дубоко познавање кинеског језика и културе, чини се да католичке мисионаре, уз поједине изузетке, није претерано занимала кинеска књижевност. У Чановом каталогу језуитске архиве кинеских књига (Chan 2002) проналазимо готово искључиво списе морално-дидактичке и научне природе, а поезија је ограничена на збирку *Књија ѿсама* (诗经), која садржи углавном народне песме настале у раздобљу од 11. до 7. века п.н.е, и кључни је део конфуцијанског канона. Другим речима, мисионари су читали *Књију ѿсама* не из естетског, колико практичног интересовања, пошто им је било неопходно знање о њој како би лакше убедили припаднике класе конфуцијанских интелектуалаца да пређу у хришћанство.

1 Премда је пронађен Паундов необјављени есеј у коме је покушао да оспори Карлгрена (Saussy et al. 2008: 8).

Први превод кинеске поезије нама познат налази се у делу *Конфуције, кинески филозоф* (*Confucius sinarum philosophus*) из 1687. године, фламанског језуита Филипа Куплеа (Philippe Couplet). Ово дело је заправо латински превод три од четири конфуцијанска филозофска класика (тзв. „Четири књиге” 四書); поезија се у њему, силом прилика, налази само у виду фрагментарних цитата из *Књије ђесама*. Енглески оријенталиста и филолог Вилијам Џоунз (William Jones) објављује 1774. године дело звано *Шесћ књија коменџара на азијску ђезију* (*Poeseos asiaticae commentariorum libri sex*). У овом делу, Џоунз један од цитата у Куплеовом преводу (Couplet 1687: 10)² тумачи као целу песму (иако је реч о само једној строфи од три) и на основу њега саставља своју, знатно дужу прераду, у слободном стиху и такође на латинском језику (Jones 1774: 7–9). И Џоунзово интересовање је, као и мисионара, ограничено на конфуцијанску *Књију ђесама*.

На прво дело посвећено искључиво кинеској поезији наилазимо тек у 19. веку. Реч је о *Коменџарима на кинеску ђезију* (*Poeseos sinensis comentarii*) енглеског дипломате Џона Дејвиса (Sir John Francis Davis). Узевши у обзир наслов дела, сасвим је извесно да га је Дејвис саставио као својеврсни одговор на Џоунзове *Коменџаре*, премда је Дејвисово дело на енглеском језику. Дејвис непопуларност кинеске поезије међу европским читалаштвом приписује „недостатку укуса и просуђивања” у избору материје за превод (Davis 1829: 30). Упозорава да се кинеска поезија не сме наружити „голим и очајнички дословним преводом... лишеним изворног духа и лепоте” (Davis 1829: 31). Препоручује да се свака песма преведе трипут: прво у прози, затим верно и у метру (*a faithful metrical version*), те најзад као парафраза, која је естетски успешна у језику на који се преводи, али за коју преводилац отворено признаје да није сасвим верна (*an avowed paraphrase*) (Davis 1829: 31). Сам Дејвис се не придржава ове препоруке (углавном наводи само једну верзију) али је интересантно да је антиципирао предности и мане три од четири методе којима ће се служити доцнији преводиоци. Слободни стих му, чини се, није био допустив. Дејвис преводи избор из *Књије ђесама*, али и каснијих дела, па чак и неких његових савременика, чиме је европском читалаштву указао на обимност кинеске поетске традиције.

На шири опсег кинеске уметничке књижевности наилазимо и у француским преводима 19. века. Путописац и оријенталиста Теодор Пави (Théodore Pavie) објављује *Избор црџица и крајњих ђрича ђревеђених са кинеској језика* (*Choix de Contes et Nouvelles Traduits du Chinois*) 1839. године. Значајно је да Пави у овом избору преводи тринаест песама Ли Баија (李白), у слободном стиху. Ли Баи је симбол нове парадигме

2 Реч је о песми „Залив реке Ђи” (淇奥).

европског доживљаја кинеске поезије. Док је кинеска поезија за Европљане 17. и 18. века подразумевала *Књиу њесама*, од 19. века па до данас се највише преводе управо Ли Баи и његови савременици, а ни српска преводилачка пракса не одудара од овог тока. Ипак, много већу улогу од Павија у популаризацији кинеске поезије у Француској и шире имала је Жудит Готје (Judith Gautier, псеудоним Walter). Њена *Књиа од жада* (*Le livre de jade*) представља избор кинеских песника у ритмичној прози (Walter 1867). Преводи Ж. Готје следе шири ток историје књижевности, будући да су и песници попут Ш. Бодлера и А. Рембоа експериментисали са песмама у прози. Њени преводи су слободнији са синолошке тачке гледишта, али доказују да се прозом може и естетски успешно превести кинеска песма, а не само објаснити њено дословно значење. Премда ритмична проза није успела да се успостави као доминантно средство за превођење кинеске поезије, *Књиа од жада* је надахнула бројне епигоне; може се рећи да они заједно чине жанр „књигâ од жада”.³

У вези са преводима кинеске поезије у 19. веку потребно је поменути и шкотског синолога Џејмса Лега (James Legge). Премда се о Легу ретко расправља када је реч о преводној поезији – његово највеће достигнуће је превод конфуцијанског канона – занимљиво је да је за живота објавио чак три различита превода *Књије њесама*, 1871, 1876, и 1879. године. Док су први и трећи намењени првенствено истраживачу кинеске религије и филозофије, и у слободном су стиху, превод из 1876. године је цео у метру и рими. Лег у предговору признаје горепоменутог Дејвиса као ауторитет, и слаже се да се „и кинеска и друга поезија морају преводити у стиху како би се праведно приказале” (Legge 1876: 35). Од три метода које Дејвис нуди, Лег се опредељује за „верни превод у метру” (ibid). Премда признаје да је „рима окрутан господар”, те да је „понегде било потребно користити епитете којих нема у кинеском оригиналу”, закључује да би естетски неуспешан превод „истовремено био и неверан” (Legge 1876: 36). За разлику од многих савремених теорија, од којих смо неке представили у првом делу рада, Легу (и Дејвису) се сама категорија „верног превода у метру” – идеја да превод може у исто време бити и веран, и леп – не чини немогућом. Напротив; мера лепоте за Лега делимично представља и меру верности.

Најзад, од деветнаестовековних превода поменућемо и *Курс кинеске књижевности за нове мисионаре* (*Cursus litteraturae sinicae neomisionariis accomodatus*), који је у Шангају од 1879. до 1882. године објављивао италијански језуита Анђело Зотоли (Angelo Zottoli, 1826–1902). Ово дело није утицајно као нека од претходних, али је по количини преведене

3 Нпр. *A Flute of Jade* (Launcelot Cranmmer-Byng, 1909), *La flûte de jade* (Franz Toussaint, 1920), *The Lost Flute, and Other Chinese Lyrics* (Shangling Cao, 1923, заправо превод Тусена).

кинеске поезије најобимније, будући да садржи не само *Књиу ђесама*, већ и превод кинеске антологије *Песме хиљаду ђесника* (千家诗, 13. век). Преводи су на латинском језику, у слободном стиху, и, како би Дејвис рекао, „очајнички дословни”; њихов ред речи је што више могуће уподобљен оригиналу. Ово је лако разумљиво ако се има на уму да Зотолијев циљ није био белетристички, већ едукативни – његови преводи су намењени само као помоћно средство онима који уче кинески језик.

У првој половини 20. века, два убедљиво најпознатија преводиоца кинеске поезије поред Паунда јесу Енглези Херберт Џајлз (Herbert Giles) и Артур Вејли (Arthur Waley). Џајлзови преводи (Giles 1901) у суштини још увек одражавају идеал „верног превода у метру” који је успоставио Дејвис. Џајлз у мемоарима овако аргументује зашто кинеску поезију преводи у метру и са римом: „Прво, они који осуђују [римован превод] то чине зато што нису кадри да га произведу ни када би хтели. Друго, просечни енглески читалац то воли. Треће, и сама кинеска поезија се скоро увек римује” (Honey 2001: 190). Не може се порећи естетска димензија Џајлзових превода, а она је делимично задужила и Паунда (Honey 2001: 191). Ипак, у њима се примећују знатна одступања од кинеског оригинала. Вејли, са друге стране, инсистира на значењској верности, те настоји да се број акцената у енглеском стиху поклапа са бројем карактера у кинеском, мада признаје да то није увек могуће (Waley 1918: 19), те су његови преводи у суштини слободан стих. Тврди да је у енглеском језику немогуће изнаћи исти број рима који садржи кинеска песма, а најстроже осуђује превођење у бланкверсу (Waley 1918: 20). Вејли се осврће и на претходне преводиоце. Похваљује Џајлзове преводе да „изузетно вешто спајају дословност и риму” (Waley 1918: 21), мада се у Вејлијевом предговору збирци могу пронаћи опаске које се вероватно односе на Џајлзову недовољну упознатост са класичним алузијама, попут оне о поезији Ли Баија (Waley 1918: 16). Вејли каже и да је „сасвим дозвољено песнику да употреби стране теме и материјале, али се то не треба називати преводом” (ibid. 19), што Рафт тумачи као имплицитну критику Паундовог *Киџаја* (Raft 2012: 95). Паунд је у критикама Вејлија много отворенији, говорећи да су сви Вејлијеви преводи „упропашћени неспретном употребом енглеског језика и крњим ритмом” (ibid).

Премда је слободни стих коришћен у неким преводима кинеске поезије пре 20. века, пре свега латинским, може се рећи да га Паунд и Вејли први популаризују, односно методолошки поткивају као средство превођења кинеске поезије. Њима је, са једне стране, супротстављена старија школа римованог превода, а са друге готјеовски прозни превод и његови епигони. У таквој интелектуалној атмосфери настају преводи кинеске поезије Милоша Црњанског.

4. Преводи класичне кинеске поезије на српски језик

Анџолоџија кинеске лирике (1923) М. Црњанског није неистражена тема у нашој науци о књижевности.⁴ Мало је тога, међутим, речено о детаљима пишчеве преводилачке праксе и њеном европском контексту. Црњански се у поговору *Анџолоџији* осврће на дотадашње европске преводе кинеске поезије. Дословност Зотолијевог превода оцењује као корисну, али у естетском смислу „до апсурда претерану” (Crnjanski 2012: 49). Не оцењује повољно ни енглеску школу метричког превода; енглеске збирке су, према њему, „лакомислене” и „чине се као песмице Мура или Бернса, кинеског садржаја” (Crnjanski 2012: 50). „Све то популарисање”, каже Црњански, „одузима боју тим далеким, прастарим и нежним изразима” (Crnjanski 2012: 51). Црњански притом цитира два примера енглеског превода као неадекватне. Премда не наводи извор, цитате проналазимо у два збиркама енглеског синолога Кранмера-Бинга (Launcelot Cranmer-Bung), које је Црњански очигледно помно читао.⁵ Француски преводи такође трпе његову критику: „Иначе су француски преводи многобројни, али и они пате, често, од исте болести: европеизације. Безбрижно су улепшани, пофранцужени” (Crnjanski 2012: 49). Ипак, у погледу форме, Црњански даје француским преводима предност:

„...Једно су, одмах у почетку, сигурним уметничким нагоном осетили: да треба преводити ритмичном прозом са што мање речи, јер је сваки покушај стиха, по кинеском, апсурдан. И зато, француски преводи понајмање сметају, да се осети негативни паралелизам кинеске лирике, кратки израз и брзе слике.”

(Crnjanski 2012: 50)

Читаоцу овог пасуса учиниће се да је *ойшџа љракса* француских преводилаца да се кинеска поезија преводи „ритмичном прозом са што мање речи”. Ипак, као што смо навели, то је пре свега одлика Ж. Готје и њених епигона. То постаје још очигледније када испитамо библиографију коју је Црњански додао збирци (Crnjanski 2012: 54). Од шест наведених француских збирки превода, четири су у стиху, а само две у прози: *Књиџа од жага* Жудит Готје и *Фрула од жага* (La flute de jade, 1920) Франца Тусана (Franz Toussaint). Црњански, свесно или несвесно, прећуткује утицај Ж. Готје на своје преводе. О разлогу за то можемо само нагађати. У сопственој лирици, Црњански је поборник слободног стиха. У есеју *За слободни сџих* (1922), Црњански, зачудо, помиње „китајску и јапанску лирику”

4 Види: Кубота-Шутић (1990), Вукићевић (1996), Вучковић (2013), Јамасаки (2013), Лазих (2013), Радоњић (2022).

5 Реч је о збиркама *A Flute of Jade* (1909) и *A Feast of Lanterns* (1916).

као нешто што је утицало „против слика” у модерној поезији (Црњански 1972: 442). Јапанска лирика није римована, али кинеска свакако јесте. Будући да Црњански наводи да је у париским библиотекама радио на кинеској поезији током 1920–1921. године (Срњански 2012: 48), тешко је замисливо да је за само годину дана заборавио да је кинеска поезија римована. Његова изјава вероватно се односи на *љреводе* кинеске поезије у слободном стиху, поготово оне популарне попут Паундових и Вејлијевих. Превод *Песама сџарої Јаїана* (1928) који је сачинио Црњански је, у складу са тим виђењем, у слободном стиху. Чињеница да је *Анџолоџија кинеске лирике* пишчев једини експеримент са песмом у прози наводи нас на даље промишљање његовог односа са Ж. Готје и жанром „књига од жада”, мада то морамо оставити за други рад.

Анџолоџија исте године завређује кратку белешку Исидоре Секулић у *Срџском књижевном љласнику*: „Ова књижница је бизарна, али врло пријатна појава у данашњој поезији... Поема од три реда, од два реда, од једне реченице – Г. Црњански је врло добро радио што је приказао ту интересантну лирику далеког истока” (Секулић 1923а: 79). У трећој и четвртој деценији 20. века долази до знатно повећаног интересовања за Далеки исток на српској књижевној сцени, бар ако је судити по *Срџском књижевном љласнику*. Приметни су чланци попут „Исток у приповеткама Ива Андрића” (Секулић 1923б) и „Јапанска песма” (Црњански 1925), што је заправо рана верзија антологије *Песме сџарої Јаїана*. За нас је посебно занимљиво што И. Секулић 1929. године пише нешто детаљнији приказ *Киџајске лирике* (1928) словеначког песника и преводиоца Алојза Градника, у ком изражава знатно незадовољство преводима кинеске и јапанске поезије:

„Лирика кинеска и јапанска, што се више преводи на разне језике, све је више тајанствена. Сад је у прози сад је у стиху; сад је хотимично сажимана, сад је по нужди ширена; једаред превођена са таквог непосредног превода чији је аутор стајао више под сугестијом илустративног него мелодиозног елемента у кинеском тексту, а други пут обратно, а трећи пут превођена са Бог зна којег по реду посредног превода, и Бог зна из којих личних разлога баш са тог узорка. Отуда нам та поезија стиже обично са нечим нарочито истакнутим и са нечим нарочито занемареним; и знамо и не знамо ту поезију...”

(Секулић 1929: 138)

Како сазнајемо у приказу, Градников превод је у метру и рими, за разлику од превода Црњанског, те је можда то нагнало Исидору Секулић да нагласи разлике у форми. Иако није читала кинески језик, она у приказу показује завидно познавање секундарне литературе, те Граднику замера то што није консултовао Лега (Секулић 1929: 138). Док Црњански

преферира француску школу превођења, И. Секулић истиче енглеске збирке као „најверније по садржини и... најближе оригиналној форми” (ibid). Упоредивши Градников превод са неколицином других, укључујући и превод Црњанског, она доноси неповољан суд: „Изгледа... да је Г. Градник одвише ширио и попуњавао грађу, претварао те пахуљке-песмице у нешто одвише конструктивно” (Секулић 1929: 140).

Овакав развој дискурса о далекоисточним литературама као да наслућује почетак српске (или и југословенске) синологије и јапанологије. Ипак, Други светски рат прекида започети континуитет, и неминовно одлаже датум њиховог настајања.

Тек више од четири деценије касније проналазимо први превод после онога чији је аутор Црњански. Реч је о *Сјарој кинеској ѿоезији* (1965) преводилаца Ћетковића и Салечића. Ова збирка, нажалост, не садржи ни предговор ни библиографију, те је тешко закључити о њеним изворима, мада је извесно да није посредни превод са оригинала. Преводиоци преферирају дуже песме, можда из обзира према очекивањима домаћег читаоца, науштрб „испрекиданог стиха” тј. катрена (*ћуећу*, 绝句), иначе веома честог у класичној кинеској поезији. Песме су преведене у слободном стиху. Највише је песама из династије Танг (618–907), мада има и каснијих, па чак и једне из последње династије, Ћинг (1644–1911). Занимљиве су повремене опаске преводилаца које одражавају идеале народноослободилачке борбе, попут: „Пред крај овог раздобља [scil. династије Ћинг] дошло је до велике сељачке буне... коју су корумпирани Манчуи угушили једино захваљујући помоћи западних империјалистичких сила и у којој је пало неких шездесет милиона Кинеза” (Ћетковић – Салечић 1965: 111).

Милан Николић објављује *Кинеску класичну ѿоезију* 1972. године. За разлику од преводилаца претходне збирке, Николић се изричито осврће на дотадашње преводе:

„Из најстарије и најплодније светске књижевности, каква је кинеска, њему је [scil. српском, југословенском народу] у току последњих педесет година било понуђено свега неколико танких песничких брошурица на основу којих није могао да стекне ни приближну представу о лепоти и значају огромне кинеске поетске ризнице. Осим тога, то су најчешће били веома слободни *преводи превода* [италик Николићев] (углавном енглеских и француских), у ствари препричавања појединих песама и песника [...] због чега су многе од њих (превасходно кривоцом првог преводиоца), биле извитоперане до непрепознавања.”

(Николић 1972: 8)

Готово је сигурно да Николић под „танким песничким брошурицама” преведеним с „енглеског и француског” алудира и на збирку Црњанског.

Ипак, само пасус касније, Николић признаје да су и његови преводи заправо рађени на основу „руских превода“ (Николић 1972: 8), а ни његова збирка не може се похвалити обимношћу, будући да има 85 страна. Николић тврди да су преводи са руског „најближи изворним текстовима“ (ibid). У преводу релативно доследно спроводи метар и риму, а у избору песама стаје са династијом Сунг (960–1279).

Само две године касније, и Драгослав Андрић објављује антологију превода, *Свеј у кайи росе* (1974). Песме у овој антологији су такође преводи с посредног језика, али сада са енглеског, француског, немачког, и руског. Андрићево настојање да консултује чак четири европске синолошке традиције као да показује жељу да надмаши и Црњанског и Николића, и пружи најбољи могући „превод превода“ кинеске поезије. Андрић обухвата песме до династије Ђинг, а у погледу стратегије превођења, одлучно стаје на страну превода у прози, тврдећи да је „суштински немогуће пренети у преводу на наш језик“ шему кинеске риме (Андрић 2004б: 454). Синолог и јапанолог Дејан Разић, пак, оштро критикује Андрићев приступ версификацији и компилирању европских превода:

„Обе антологије, и кинеског и јапанског песништва у избору и преводу Драгослава Андрића, не само да представљају потпуни промашај у приказивању духа кинеске и јапанске поезије, већ се састоје од вешто, али површно одабраног скорупа са мукотрпног и студиозног рада европских синолога и јапанолога... Андрић се вешто оградио од проблема јапанске версификације, наводећи да у јапанској поезији нема риме (иако у кинеској има, што Андрић није поштовао у својој антологији кинеске поезије!)”

(према: Матић 2018: 12)

У Андрићевом промишљању кинеских карактера примећује се и извесни одраз Паунда:

„...Потпуно независан од фонетике, идеограм се обраћа непосредно духу, немајући потребе да се, декомпонован звуцима, претходно провуче кроз слух... Ма колико редослед идеограма био од значаја за њихов смисао и међусобни однос, у песми они као да сенче ивице којима се згледају, као да олабављују замахе својих значења, као да мењају смерове прошлости и будућности [sic!].”

(Андрић 2004а: 6–7)

Ипак, Андрић се ограђује од Паундовога *Киџаја*, зато што је „узимао у обзир искључиво верзије прављене директно према кинеском оригиналу“ (Андрић 2004б: 458). Будући да у библиографији не наводи ниједан извор са кинеским текстом, нити да је, попут Црњанског, понеку реч

и „упознао у оригиналу” (Crnjanski 2012: 52), Андрић заправо ни нема начин да одрази сликовну интерпретацију карактера у преводу.

Никола Радонић објављује збирку *Ли Баи – Двадесет њесам* 1981. године, а Љиљана Николић *Вејар је сјао: Љубавна џоезија Ли Ћинџао* наредне 1982. У оба случаја се ради о 1) преводу са изворника, 2) слободном стиху и 3) збирци посвећеној само једном песнику. Ли Ћинџао (李清照) пре свега је позната као представница жанра *ц’* (詞), или песме написане на мелодију, те је ово уједно и први већи приказ тог жанра на српском језику. Само Радонић коментарише стратегију преводјења: „...Ваљало се опредијелити: слиједити дух пјесништва или покушати сачувати форму. Обоје је немогуће. Изабрао сам прво” (Радонић и др. 1981: 1). Док би код претходних поборника превода у метру „следити дух песништва” управо значило пренети, или поново конструисати некакву форму, Радонић овиме тврди да је слободни стих тај који је вернији песничком духу. Његов слободни стих разликује се од оног у преводу Љиљане Николић, по томе што искључује употребу интерпункције и великих слова, а и везнике своди на минимум, у покушају да што прецизније прати кинеску синтаксу.

Милан Николић 1987. године издаје друго издање своје антологије, у ком изричито брани риму и осврће се на Андрићев превод:

„Сваки језик, а не само кинески, има својих специфичности којима, ако то желимо, можемо да правдамо буквално преводјење, тј. елиминисање риме, односно **препева као једног од виших израза верности бићу песме** [бодл наш] у њеном изворном значењу. [...] За свој став против риме неки синолози наводе иначе неспорну чињеницу да је римовање кинеске песме ‘изванредно тешко’. С тим се слажу сви, али је свеједно много оних који не одбацују риму... Стога не треба (како то, рецимо, чини Драгослав Андрић у предговору своје споменуте антологије) прекоревати било коју од њих за ‘преводиличку сујету’ и сл. Ако се, дакле, у преводјењу са кинеског понашамо као Прокруст, како вели Шикел, римовање је ту доиста најмање прокрустовско. Јер, док се буквалан превод готово сав исцрпљује у лексичком материјалу, препев тај материјал како-тако организује, даје му какво-такво поетско звучање и метрички склад који су, ма колико различити од оригинала, ипак корак ка њему...”

(Nikolić 1987: 10–11)

Николић се овиме недвосмислено сврстава на страну Легове тврдње да би превод без естетске димензије „истовремено био и неверан” (Legge 1876: 36). Из перспективе савремене теорије, то бисмо описали као функционалистички приступ – схватање да је функција *бивања метрички*

уређеном поезијом неутуђива од песме једнако колико и њено значење. Овом расправом се формирају два јасна опредељења у преводилачкој пракси, с тим што је Николић једини заступник метричког превода у датом тренутку.

Последњи превод 20. века – *Антологија сјајне кинеске поезије* (1995) Мирјане Ђурђевић и Аде Зечевић – наставља се на праксу Радонића и Љиљане Николић, будући да је у слободном стиху и синолошки утемељен. Ова антологија је постала већ стандардно штиво за упознавање са кинеском поезијом на српском језику. Укључује песме све до 19. века, и најпрецизнија је у погледу преношења садржаја и алузија песама, мада без посебних естетских интенција. Ђурђевић у поговору каже: „Кинески језик је изузетно богат у погледу рима и треба рећи да је кинеска поезија римована. Поставља се питање да ли у преводу треба жртвовати облик или садржај. Одустали смо од метра и риме и преводили у слободном стиху, да бисмо, колико је то могуће, сачували садржај” (Ђурђевић 1995: 449). Преводи су, извесно, рађени са кинеског изворника, на шта упућује литература која је у напоменама наведена (Ђурђевић 1995: 447), мада неправилно (без имена издавача и састављача), што донекле отежава њено лоцирање.

Три превода који су настали у 21. веку ипак праве нови заокрет ка метру и/или рими. *Сјајна божура у вртлу кинеских царева* (2015) Хирошија Јамасаки-Вукелића доноси избор поезије до династије Сунг. Преводилац се осврће на збирке Црњанског и Андрића, мада не и на остале. У погледу стратегије, одлучује се за везани стих: „Форма и садржај чине јединствену целину или, како Кинези кажу, ‘садржај одређује форму’. Складна форма везаног стиха обезбеђује бар половину лепоте. Само је потребно да се пронађе одговарајућа форма у језику на који се песма преводи” (Јамасаки-Вукелић 2015: 13). Ипак, Јамасаки-Вукелић се не опредељује за неки од постојећих метара српске поезије, већ ствара нови, посебно за потребе кинеске поезије: „Радећи на преводима, дошао сам до закључка да је идеално превести два слога (слова, речи) кинеског језика као пет слогова српског, а три слога кинеског као осам слогова српског” (Јамасаки-Вукелић 2015: 15). О рими се, пак, не изјашњава, нити је примењује у преводу. Са лингвистичког становишта је упитно колико се број карактера може везати за фиксирани број слогова у два тако удаљена језика као што су кинески и српски. Ипак, превод је рађен са оригинала, а по први пут је у превођењу кинеске поезије код нас консултована и јапанска синолошка литература, иначе веома богата.

Наши преводи из 2018. године (*Антологија класичне књижевности Источне Азије*) рађени су у метру и рими, мада не свугде доследно, што их чини донекле сличним Дејвисовима. У избору се налази поезија до династије Сунг, заједно са по једном песмом из династија Јуен (1271–1368)

и Минг (1368–1644), а обухваћен је и избор поезије јапанских и корејских стваралаца на кинеском језику. При преводу смо се служили кинеским изворницима и јапанском литературом.

Са прегледом српских превода симболично завршавамо истим делом којим смо и почели – *Књигом ђесама* (2019), у преводу Игора Радева. Радев преводи овај конфуцијански класик у целости, са оригинала, а наводи и обимну стручну библиографију (Радев 2019: 49, 504). У преводу су доследно примењени рима и метар, и то, што је изразито необично – десетерац. Преводилац овако објашњава своју стратегију:

„У преводу смо се трудили да сачувамо симетричност до квантитета стиха, као и до схема римовања. Шта ту подразумевамо под ‘симетријом у квантитету’ стиха? Просто је немогуће древнокинески четворосложни стих пренети четверцем у српски пошто су речи у оригиналу у огромној већини једносложне. [...] Због тога ми доследно преносимо древнокинески четворосложни стих са десетерцем у преводу, јер саоднос између броја слогова у речима старокинеског и српском [sic] испада отприлике 1:2.5. Размишљали смо и о томе да ли бисмо могли четворосложност изворног стиха добити и састављањем преводног стиха са по четири нагласка, али бојим се да би тако требало да се превише жртвује од смисла.”

(Радев 2019: 39)

Док Радев, са једне стране, одбацује Вејлијев акценатски метод, са друге стране, као и Јамасаки-Вукелић, покушава да математички фиксира однос кинеског и српског слога. Радевљев десетерац разликује се од десетерца српске народне поезије по томе што нема сталну цезуру. Сам Радев пореди свој поступак превођења са изведбама „акробате на ужету”, са чијег штапа, на једном крају, виси „тег поетске лепоте кроз прозодију”, а са друге „тег тачности смисла” (Радев 2019: 40).

5. Структурна анализа превода песме „Мисли у тихој ноћи” Ли Баија

Збирке превода на српски језик којима смо се бавили у овом раду не обухватају увек исти период историје кинеске књижевности, те није било могуће пронаћи песму која се налази у свакој збирци. Ипак, песма „Мисли у тихој ноћи” (静夜思) претходно поменутог Ли Баија, песника династије Танг, проналази се у осам од укупно једанаест збирки, те служи као погодан пример да се испитају разлике у форми и значењу. Следи преглед српских превода ове песме:

Преводац	Наслов	Текст песме
Црњански 1923 (цитирано према Crnjanski 2012: 18)	На преноћишту	Месечина пада по асури и, кад се пробудих, учини ми се, као да је пало иње... Подижем главу и загледам се у Месец; полако ми клоне... мислим на свој завичај.
Николић 1972: 37	Мисли тихе ноћи	Крај саме моје постеље Пао месеца путељак. Или је то можда иње? Или ноћног сунца зрак? Тад подижем главу и гледам Кроз прозор, у даљину. Затим је поново спуштам И мислим на домовину.
Андрић 1974 (цитирано према Андрић 2004: 125)	Мисли у тихој ноћи	Лежајем мојим се пружа путељак месечине. Или је можда иње? Подижем главу, и гледам Месец, над брдима. А онда, глава ми клоне: мислим на родни крај.
Nikolić 1987: 70	Мисли тихе ноћи	Крај саме моје постеље Пао месеца путељак. Или је то можда иње? Или ноћног сунца зрак? Тад подижем главу и гледам Кроз прозор, у ноћни сјај. Затим је поново спуштам И мислим на завичај.
Радонић 1981: 9	Размишљање у ноћи	пред постељом јасна мјесечина је ли то слана по земљи дижем главу гледам јасни мјесец спуштам главу мислим на завичај

Ђурђевић – Зечевић 1995: 244	Ноћне мисли	Пред постељом блистави зраци месечине, Или је на земљи иње? Подигнем главу ка светлом Месецу, Глава ми клоне, мислим на завичај.
Јамасаки-Вукелић – Карановић 2015: 103	Мисли у тихој ноћи	Испред постеље видех месечево светло, па се запитах: је ли то иње на земљи. Подигнем главу и гледам месец на гори, оборим главу и мислим на свој завичај.
Матић 2018: 231	Тихе, ноћне мисли	Угледах пред постељом месечину Светло да је иње ми се привиде Дигох поглед, Месец за планином Поглед спустих – завичајне мисли бриде.

Песма је у оригиналу катрен са по пет знакова у стиху (五言绝句), а римовани су први, други, и четврти стих. Прво на шта морамо скренути пажњу јесу разлике у изворнику с ког је песма преводјена. Наиме, постоје две главне текстуалне варијанте ове песме (обе наведене у Yu 2018: 351). Прву ћемо назвати „кинеска”, будући да се највише проналази у савременим кинеским издањима, а другу „јапанска”, из истих разлога.

„Кинеска” варијанта	„Јапанска” варијанта
床前明月光、 疑是地上霜。 举头望明月、 低头思故乡。	床前看月光、 疑是地上霜。 举头望山月、 低头思故乡。

Ове две варијанте разликују се у првом и трећем стиху. „Кинеска” наводи „светла месечина пред постељом” (床前明月光) у првом, те „подигнем главу и посматрам светли Месец” (举头望明月) у трећем, док у „јапанској” ови стихови гласе „гледам месечину пред постељом” (床前看月光) и „подигнем главу и посматрам Месец за планином” (举头望山月). Ниједној варијанти не може се дати јасна предност; „јапанска” је ближа

тенденцији класичне кинеске поезије да избегава понављање истих речи у кратким облицима, али ни „кинеска” се не може дискредитовати, по принципу *lectio difficilior, potior*. „Кинеску” верзију преводе Николић (бар се то наслуђује из другог издања његове збирке, у ком се у трећем стиху спомиње „јасни сјај”), Радонић, и Ђурђевић и Зечевић, док „јапанску” преводе Андрић, Јамасаки-Вукелић, и ми. Није сасвим јасно којој верзији се приклонио Црњански, али то може бити кинеска, будући да је мало вероватно да би Црњански изоставио тако евокативну слику као што је Месец који залази за планином.

Неколико је лексичких изазова за преводиоца. Лирско „ја” лежи на лежају *чуані* (床), понешто издигнутом од земље, и налик савременом кревету. Сви преводиоци користе реч „постеља”, сем Андрића, који то конкретније изражава као „лежај”, и Црњанског, који говори о „асури”. Спавање на простирки на поду, међутим, пре одражава праксу старог Јапана, па је могуће да се Црњански већ 1920–1921. године бавио и јапанском поезијом, премда су *Песме сшапоі Јајана* издате као чланак 1925, а у коначном облику тек 1928. године. Последња реч другог стиха (*шуані* 霜) такође завређује пажњу, будући да сви преводиоци бирају реч „иње” сем Радонића, који бира „слана”. *Шуані* се у традиционалним кинеским реченицама дефинише као „стврднута роса” или „згуснута роса” (露凝也) (*Kangxi Zidian*). Док се, у српском језику, иње „зими хвата по предметима у приземним слојевима атмосфере”, слана се ствара било када „за хладног и магловитог времена”, те се дефинише и као „смрзла роса” (РСЈ). Будући да није познато у ком годишњем добу је песма састављена – може врло лако бити реч и о јесени – закључак је тај да је Радонић изабрао најбољи еквивалент за *шуані*.

На значењском и формалном плану, може се рећи да песма не представља превелики изазов. Значење, уз горепоменуте мале лексичке разлике, верно преносе и прозни превод Црњанског, и превод у слободном стиху Радонића, те Ђурђевић и Зечевић, и превод у везаном стиху Јамасаки-Вукелића. Што се тиче превода и са везаним стихом и са римом, две Николићеве обраде значењски највише одступају од оригинала, извесно кривицом његовог руског изворника; изрази попут „месеца путељак” и „ноћног сунца зрак” ту су да попуне празан простор проузрокован избором да се катрен преведе дупло већим бројем стихова. Премда не можемо сами оценити сопствени превод, чини нам се да је могуће остати веран броју стихова оригинала и избећи, како Лег каже, „епитете којих нема у кинеском оригиналу” (Legge 1876: 36), ако се изабере дужи метар (насупротив Николићевом осмерцу и седмерцу). Занимљиво је да је и Андрић изабрао израз „путељак месечине”, премда, будући да је преводио у прози, за то није имао метричке потребе. То иде у корист претпоставци да је консултовао и (само две године старији) Николићев превод и свесно се позиционирао наспрам претходних „превода превода”.

Из горенаведеног узорка, Радонићев превод у слободном стиху је значењски највернији, док је Николићев најудаљенији. Упркос становишту да проза располаже „већим ресурсима у формирању изражаја” (Scott 2000: 163), прозни преводи Црњанског и Андрића заправо су мање значењски верни од превода у везаном стиху, те се може закључити да је метрички успешан а веран превод, какав су заступали Дејвис и Лег, могућ бар са неким песмама. Спровести такав приступ доследно већ је много већи подухват, и зависи од категорија које је тешко дефинисати на научан начин, као што су комплексност песме и вештина преводиоца. Црњански предлаже негативистичко решење тог проблема – из своје збирке искључује свако дело које „треба нарочитог тумачења” (Crnjanski 2012: 52). Премда је то могуће у антологијама које, као његова, немају „никаких научних, ни филолошких претензија, само идејних и уметничких” (Crnjanski 2012: 48), књижевноисторијски прегледи, попут оног Ђурђевић и Зечевић, не могу себи дозволити да по том критеријуму искључују песме. Чини нам се стога да постоји потреба да се и у савременом добу оживи категорија „уметничке антологије”, не без филолошког акумена, али оријентисане на естетске критеријуме.

6. Закључак

Након осврта на историју превођења класичне кинеске поезије на западноевропске језике, пружили смо преглед њене историје на српском језику. Она почиње *Анџолоијом кинеске лирике* (1923) Милоша Црњанског. На Црњанског је пресудно утицао готјеовски стил песме у прози; мера тог утицаја је и даље отворено питање. И други делатници су, међутим, били укључени у дискурс о кинеској поезији, попут Исидоре Секулић. Други светски рат прекида тај континуитет, па први следећи превод, Ћетковића и Салечића, настаје тек 1965. године. Српска преводилачка пракса у 20. веку може се условно поделити на три „школе” превођења – прозну, везаног стиха, и слободног стиха. Једини представник прозне школе поред Црњанског био је Андрић, мада је његов превод дискредитован од стране Разића (Матић 2018: 12), а једини представник везаног стиха Николић. Занимљиво је приметити да су се познаваоци кинеског оригинала – Радонић, Љиљана Николић, Ђурђевић, Зечевић – сви одреда одлучили за слободни стих. Ипак, сва три превода настала у 21. веку – Јамасаки-Вукелић, Матић, Радев – рађени су и са оригинала, и у везаном стиху. Како објаснити овај заокрет? Српска синологија је за то време, свакако, сазрела, а и кинески текстови су постали доступнији, те је то можда део разлога за овај заокрет у пракси. Другим речима, може се претпоставити да лакши приступ *значењу* текста – што због доступности самог текста, што других помагала, литературе, и прилика за језичко

усавршавање – оставља преводиоцу више времена и снаге да се посвети естетској доради. Сазревање дисциплине можда подразумева раст самоуверености, налик оној деветнаестовековних преводаца Дејвиса и Лега, који су веровали да је веран, а ипак метрички превод могућ. С друге стране, то можда означава почетак новог циклуса, на крају кога ће засићење метром и римом поново довести до превода у прози и слободном стиху.

Литература

- Андрић, Драгослав. „Језик, песништво, традиција”. Андрић, Драгослав (ур., прев.). *Свеј у каји росе: антологија класичне кинеске поезије*. Нови Сад: Прометеј, 2004: 5–7.
- [Andrić, Dragoslav. „Jezik, pesništvo, tradicija”. Andrić, Dragoslav (ur., prev.). *Svet u kapi rose: antologija klasične kineske poezije*. Novi Sad: Prometej, 2004: 5–7]
- Андрић, Драгослав. Напомене у Андрић, Драгослав (ур., прев.). *Свеј у каји росе: антологија класичне кинеске поезије*. Нови Сад: Прометеј, 2004: 453–454.
- [Andrić, Dragoslav. Napomene u Andrić, Dragoslav (ur., prev.). *Svet u kapi rose: antologija klasične kineske poezije*. Novi Sad: Prometej, 2004: 453–454]
- Вукићевић, Викторија. „Рецепција кинеске књижевности у препевима кинеске поезије Милоша Црњанског”. Шутић, Милосав (ур.). *Милош Црњански: теоријско-естетички пријступ књижевном делу: зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 1996.
- [Vukićević, Viktorija. „Recepcija kineske književnosti u prepevima kineske poezije Miloša Crnjanskog”. Šutić, Milosav (ur.). *Miloš Crnjanski: teorijsko-estetički pristup književnom delu: zbornik radova*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1996]
- Вучковић, Радован. „Исток у поетици и поезији Милоша Црњанског”. Хамовић, Драган (ур.). *Милош Црњански: поезија и коментари*. Нови Сад: Матица српска, 2013: 81–96.
- [Vučković, Radovan. „Istok u poetici i poeziji Miloša Crnjanskog”. Hamović, Dragan (ur.). *Miloš Crnjanski: poezija i komentari*. Novi Sad: Matica srpska, 2013: 81–96]
- Ђурђевић, Мирјана. Напомена преводиоца у Ђурђевић, Мирјана и Зечевић, Ада (ур., прев.). *Антологија старе кинеске поезије : од XI века пре наше ере до XIX века наше ере*. Београд: Српска књижевна задруга, 1995: 445–450.
- [Đurđević, Mirjana. Napomena prevodioca u Đurđević, Mirjana i Zečević, Ada (ur., prev.). *Antologija stare kineske poezije : od XI veka pre naše ere do XIX veka naše ere*. Beograd: Srpska književna zadruka, 1995: 445–450]
- Јамасаки-Вукелић, Хироши. Предговор у Јамасаки-Вукелић, Хироши (ур. прев.), и Карановић, Војислав (ред. превода). *Сто бојура у врту кинеских царева : класична кинеска лирика од XI века пре наше ере до краја XII века*. Београд: ЈМУ Радио-телевизија Србије, 2015: 11–16.
- [Jamasaki-Vukelić, Hiroši. Predgovor u Jamasaki-Vukelić, Hiroši (ur. prev.), i Karanović, Vojislav (red. prevoda). *Sto božura u vrtu kineskih careva : klasična kineska lirika od XI veka pre naše ere do kraja XII veka*. Beograd: JMU Radio-televizija Srbije, 2015: 11–16]

- Јамасаки, Кајоко. „Лао Це и поезија Милоша Црњанског“. Хамовић, Драган (ур.). *Милош Црњански: ђоезија и коменџари*. Нови Сад: Матица српска, 2013: 514–529.
- [Јamasaki, Kajoko. „Lao Ce i poezija Miloša Crnjanskog“. Hamović, Dragan (ur.). *Miloš Crnjanski: poezija i komentari*. Novi Sad: Matica srpska, 2013: 514–529]
- Лазић, Небојша. „Сусрет Запада и Истока у поетици Милоша Црњанског“. Хамовић, Драган (ур.). *Милош Црњански: ђоезија и коменџари*. Нови Сад: Матица српска, 2013: 529–543.
- [Lazić, Nebojša. „Susret Zapada i Istoka u poetici Miloša Crnjanskog“. Hamović, Dragan (ur.). *Miloš Crnjanski: poezija i komentari*. Novi Sad: Matica srpska, 2013: 529–543]
- Јеремич, Зорана. „Ништа што није неопходно: разговор са Владимиром Девидеом“. *Кулџуре истока* 5 (1985): 54–57.
- [Jeremić, Zorana. „Ništa što nije neophodno: razgovor sa Vladimirom Devideom“. *Kulture istoka* 5 (1985): 54–57]
- Кубота-Шутић, Драгана. „Милош Црњански као преводилац кинеске лирике“. Поговор у Црњански, Милош (ур., прев.). *Анџолоџија кинеске лирике и Песме старог Јапана*. Београд: Народна библиотека Србије, 1990: 22–28.
- [Kubota-Šutić, Dragana. „Miloš Crnjanski kao prevodilac kineske lirike“. Pogovor u Crnjanski, Miloš (ur., prev.). *Antologija kineske lirike i Pesme starog Japana*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1990: 22–28]
- Матић, Матеја. Увод у Матић, Матеја (ур., прев.) *Анџолоџија класичне књижевности Источне Азије*. Београд: Кокоро, 2018: 9–38.
- [Matić, Mateja. Uvod u Matić, Mateja (ur., prev.) *Antologija klasične književnosti Istočne Azije*. Beograd: Kokoro, 2018: 9–38]
- Николић, Милан. „Кинеска поезија – чаробна непознаница“. Предговор у Николић, Милан (ур., прев.). *Кинеска класична ђоезија*. Крагујевац: Светлост, 1972: 7–17.
- [Nikolić, Milan. „Kineska poezija – čarobna nepoznanica“. Predgovor u Nikolić, Milan (ur., prev.). *Kineska klasična poezija*. Kragujevac: Svetlost, 1972: 7–17]
- Радев, Игор. „Концентрични хоризонти књиџе песама“. *Књиџа ђесам: конфуцијански ђоеџски канон*. Београд: Албатрос плус, 2019: 7–48.
- [Radev, Igor. „Koncentrični horizonti knjige pesama“. *Knjiga pesama: konfucijanski poetski kanon*. Beograd: Albatros plus, 2019: 7–48]
- Радоњић, Горан М., „Ера Паунда, ера Црњанског: превођење кинеске поезије као легитимисање модернистичке поетике“. Сувајџић, Бошко и др. (ур.). *Књижевне и кулџурне инџерференције између књижевности на српском и на енџлеском језику*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2022 (1): 239–250.
- [Radonjić, Goran M., „Era Paunda, era Crnjanskog: prevođenje kineske poezije kao legitimisanje modernističke poetike“. Suvajdžić, Boško i dr. (ur.). *Književne i kulturne interferencije između književnosti na srpskom i na engleskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2022 (1): 239–250]
- Радонић, Никола. Предговор у *Ли Баи – Двaдесет ђјесамa*. Београд, 1981: 1.
- [Radonić, Nikola. Predgovor u *Li Bai – Dvadeset pjesama*. Beograd, 1981: 1]
- РСЈ: *Речник српскога језика*. Измењено и поправљено издање (ур. Николић Мирослав). Нови Сад: Матица српска, 2011.
- [RSJ: *Rečnik srpskoga jezika*. Izmenjeno i popravljeno izdanje (ur. Nikolić Miroslav). Novi Sad: Matica srpska, 2011]

- Секулић, Исидора. „Белешка”. *Српски књижевни гласник* књ. 2 (1923а): 79.
[Sekulić, Isidora. „Beleška”. *Srpski književni glasnik* knj. 2 (1923a): 79]
- Секулић, Исидора. „Исток у приповеткама Ива Андрића”. *Српски књижевни гласник* књ. 3 (1923б): 502–511.
[Sekulić, Isidora. „Istok u pripovetkama Iva Andrića”. *Srpski književni glasnik* knj. 3 (1923b): 502–511]
- Секулић, Исидора. „Алојз Градник: 'Китајска лирика'”, *Српски књижевни гласник* књ. 1 (1929): 138–140.
[Sekulić, Isidora. „Alojz Gradnik: 'Kitajska lirika'”, *Srpski književni glasnik* knj. 1 (1929): 138–140]
- Црњански, Милош. „Јапанска песма”. *Српски књижевни гласник* књ. 1 (1925): 431–438.
[Crnjanski, Miloš. „Japanska pesma”. *Srpski književni glasnik* knj. 1 (1925): 431–438]
- Црњански, Милош. *Лирика, проза, есеји*. Нови Сад: Матица српска, 1972.
[Crnjanski, Miloš. *Lirika, proza, eseji*. Novi Sad: Matica srpska, 1972]
- Benjamin, Walter, Rendall, Steven (trans.). “The Translator’s Task”. *TTR: traduction, terminologie, rédaction*, 10:2 (1997): 151–165.
- Boase-Beier, Jean. “Poetry”. Baker, Mona and Saldanha, Gabriela (eds.). *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies: Second edition*, New York: Routledge, 2009: 194–196.
- Chan, Albert. *Chinese Books and Documents from the Jesuit Archives in Rome: A Descriptive Catalogue*. London: Routledge, 2002.
- Coleridge, Samuel Taylor, Coburn, Kathleen and Winer B. (eds.). *The Collected Works of Samuel Taylor Coleridge, Volume 14, Part 1: Table Talk*. New Jersey: Princeton University Press, 2019.
- Cranmer-Byng, Launcelot. *A Feast of Lanterns*. London: John Murray, 1916.
- Cranmer-Byng, Launcelot. *A Lute of Jade*. London: John Murray, 1909.
- Crnjanski, Miloš. „Moja antologija kineske lirike”. Crnjanski, Miloš (ur., prev.) *Antologija kineske lirike / Pesme starog Japana*. Beograd: Tanesi, 2012: 47–53.
- Davis, John Francis. *Poeseos sinensis commentarii: on the Poetry of the Chinese*. London: Printed by J. L. Cox, Printer to the Royal Asiatic Society, 1829.
- Fuller, Michael A. *An Introduction to Literary Chinese*. Cambridge: Harvard University Press, 2004.
- Honey, David B. *Incense at the Altar: Pioneering Sinologists and the Development of Classical Chinese Philology*. New Haven: American Oriental Society, 2001.
- Kangxi Zidian. <https://ctext.org/kangxi-zidian>. (Презето 26.5.2025).
- Karlgren, Bernhard. *Analytic Dictionary of Chinese and Sino-Japanese*. Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1923.
- Legge, James. „The Rhyme and Metre of the Pieces; Their Poetical Value; Principle on Which the Present Version of Them has been Made; Certain Peculiarities in Their Structure”. Legge, James (ed.). *The She King; or, The Book of Ancient Poetry, Translated in English Verse*. London: Trübner & Co., 1876: 31–41.
- Nikolić, Milan. Predgovor u Nikolić, Milan (ur., prev.) *Kineska klasična poezija : antologija : doba Zavađenih carstava i loza Čing, Tang i Sung*. Kragujevac : Književni klub „Katarina Bogdanović”, 1987: 9–11.
- Pfister, Lauren. “James Legge’s Metrical ‘Book of Poetry’”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 60:1 (1997): 64–85.

- Raft, Zeb. "The Limits of Translation: Method in Arthur Waley's Translations of Chinese Poetry". *Asia Major* 25:2 (2012): 79–128.
- Schäffner, Christina. "Functional approaches". Baker, Mona and Saldanha, Gabriela (eds.). *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies: Second edition*, New York: Routledge, 2009: 115–121.
- Scott, Clive. *Translating Baudelaire*. Exeter: University of Exeter Press, 2000.
- Saussy, Haun, Stalling, Jonathan, and Klein, Lucas (eds.). *The Chinese Written Character as a Medium for Poetry: A Critical Edition of Ernest Fenollosa and Ezra Pound*. New York: Fordham University Press, 2008.
- Skrobanović, Zoran. „Zapadni ideogram i orijentalni egzoticizam: Pol Klodel i Viktor Segalen". *Philologia* 9 (2010): 83–92.
- Toussaint, Franz. *La flûte de jade: Poésies chinoises*. Paris: Piazza, 1920.
- Toussaint, Franz, Cao, Shangling (trans.). *The Lost Flute, and Other Chinese Lyrics*. London: T. Fisher, 1923.
- Waley, Arthur. "Introduction". Waley, Arthur (ed.). *A Hundred and Seventy Chinese Poems*. London: Constable and Company Ltd., 1918: 3–23.

Извори

- Андрић, Драгослав (ур., прев.). *Свет у каји росе: антологија класичне кинеске поезије*. Нови Сад: Прометеј, 2004.
- [Andrić, Dragoslav (ur., prev.). *Svet u kapi rose: antologija klasične kineske poezije*. Novi Sad: Prometej, 2004]
- Ђурђевић, Мирјана и Зечевић, Ада (ур., прев.). *Антологија сјаје кинеске поезије : од XI века пре наше ере до XIX века наше ере*. Београд: Српска књижевна задруга, 1995.
- [Đurđević, Mirjana i Zečević, Ada (ur., prev.). *Antologija stare kineske poezije : od XI veka pre naše ere do XIX veka naše ere*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1995]
- Јамасаки-Вукелић, Хироши (ур. прев.), и Карановић, Војислав (ред. превода). *Сјо божура у врћу кинеских царева : класична кинеска лирика од XI века пре наше ере до краја XII века*. Београд: ЈМУ Радио-телевизија Србије, 2015.
- [Jamasaki-Vukelić, Hiroši (ur. prev.), i Karanović, Vojislav (red. prevoda). *Sto božura u vrtu kineskih careva : klasična kineska lirika od XI veka pre naše ere do kraja XII veka*. Beograd: JMU Radio-televizija Srbije, 2015]
- Матић, Матеја (ур., прев.). *Антологија класичне књижевности Источне Азије*. Београд: Кокоро, 2018.
- [Matić, Mateja (ur., prev.) *Antologija klasične književnosti Istočne Azije*. Beograd: Kokoro, 2018]
- Николић, Љиљана. *Вешар је сјао... Љубавна поезија Ли Ћингџао*. Горњи Милановац: Дечје новине, 1982.
- [Nikolić, Ljiljana. *Vetar je stao... Ljubavna poezija Li Ćingdžao*. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1982]
- Николић, Милан (ур., прев.). *Кинеска класична поезија*. Крагујевац: Светлост, 1972.
- [Nikolić, Milan (ur., prev.). *Kineska klasična poezija*. Kragujevac: Svetlost, 1972]
- Радев, Игор (прев.). *Књига ђесама: конфуцијански ђејски канон*. Београд: Албатрос плус, 2019.

- [Radev, Igor (prev.). *Knjiga pesama: konfucijanski poetski kanon*. Beograd: Albatros plus, 2019]
- Радонић, Никола и Хонг, Џоу (ур.). *Лу Баи – Двадесет њесама*. Београд, 1981.
- [Radonić, Nikola i Hong, Džou (ur.). *Li Bai – Dvadeset pjesama*. Beograd, 1981]
- Ћетковић, Душан Ј. и Салечић, Јаков (прев.). *Сџара кинеска њоезија*. Обод: Цетиње, 1965.
- [Ćetković, Dušan J. i Salečić, Jakov (prev.). *Stara kineska poezija*. Obod: Cetinje, 1965]
- Couplet, Philippe. *Confucius sinarum philosophus*. Parisiis (Paris): apud Danielelem Horthemels, 1687.
- Crnjanski, Miloš (ur., prev.) *Antologija kineske lirike / Pesme starog Japana*. Beograd: Tanesi, 2012.
- Giles, Herbert. *A History of Chinese Literature*. London: D. Appleton and Company, 1901.
- Jones, William. *Poeseos asiaticae commentariorum libri sex, cum appendice*. Londini (London): E Typographeo Richardsoniano, 1774.
- Nikolić, Milan (ur., prev.) *Kineska klasična poezija : antologija : doba Zavađenih carstava i loza Cing, Tang i Sung*. Kragujevac : Književni klub „Katarina Bogdanović“, 1987.
- Reviczky, Károly. *Specimen poeseos persicae*. Vindobonae (Vienna): e typographeo Kaliodiano, 1771.
- Walter, Judith. *Le livre de jade*. Paris: Alphonse Lemerre, 1867.
- Yu, Xianhao. *Lǐ bái quán jí zhù píng – zhōng* (李白全集注评 中). Nanjing: Fèng huáng chū bǎn shè, 2018.
- Zottoli, Angelo. *Cursus litteraturae sinicae: volumen quintum*. Chang-hai (Shanghai): Missio Catholica, 1882.

Mateja Matic

THE HISTORY AND CHALLENGES OF TRANSLATING CLASSICAL CHINESE POETRY INTO SERBIAN

Summary

This paper explores the various forms of translating classical Chinese poetry into Serbian. It begins with an overview of Western European translations of Chinese poetry up to the early 20th century, contextualizing the first Serbian translation in 1923 by Miloš Crnjanski. While free verse dominated Serbian translations in the 20th century, with only one example of rhymed verse and two of prose translation, the 21st century has seen a shift back to rhymed and metrical forms, aligning with functionalist theories of poetic translation. The paper highlights key figures and works in the history of translating Chinese poetry into Serbian. Crnjanski's anthology was influenced by French translations, particularly Judith Gautier's *Le livre de jade* (1867), which used rhythmic prose. Crnjanski's approach was unique in

Serbian practice, as he opted for prose translations, arguing that rhymed translations often distorted the original's essence. Other translators, such as Dragoslav Andrić, also favored prose, while Milan Nikolić championed rhymed verse, believing that poetic form was essential to preserving the spirit of the original. Most translators still preferred free verse, aiming to preserve the content of the poem. The paper concludes that the shift back to rhymed and metrical translations in the 21st century may reflect the maturation of Serbian sinology and greater access to original Chinese texts. This has allowed translators to focus more on the aesthetic aspects of the poetry, balancing fidelity to the original with the demands of poetic form. However, the author suggests that this trend may eventually cycle back to free verse and prose translations, as the field continues to evolve. The analysis is grounded in the contrastive application of translation theories to both Serbian and Western translations, and includes a comparative close reading of eight different Serbian renditions of the poem *Quiet Night Thoughts* (静夜思) by the Tang dynasty poet Li Bai.

Keywords: classical Chinese poetry, metrical verse, free verse, rhythmic prose, rhyme, Li Bai, James Legge, Judith Gautier, Miloš Crnjanski, Isidora Sekulić

Матеја Матић је књижевни преводилац и студент мастер студија на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Основне студије је завршио 2023/2024. на Универзитету у Токију, смер оријентална историја и филологија. Међу његовим истакнутијим преводима су: *Прича о Генђију 1* (Мурасаки Шикибу, 2024), *Морнар који је изневерио море* (Јукио Мишима, 2023), *Нечовек* (Осаму Дазаи, 2021), *Антологија класичне књижевности Источне Азије* (2018), и др. Задужен за предмет Јапански језик као демонстратор на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Међу његовим научним интересовањима су: јапанска и кинеска књижевност, азијска историја, оријентализам и окцидентализам, рецепција азијске књижевности у делима раних оријенталиста и др.

Mateja Matić is a literary translator and a master's student at the Faculty of Philology, University of Belgrade. He completed his undergraduate studies in 2023/2024 at the University of Tokyo, majoring in Oriental History. Among his notable translations are: *The Tale of Genji I* (Murasaki Shikibu, 2024), *The Sailor Who Fell from Grace with the Sea* (Yukio Mishima, 2023), *No Longer Human* (Osamu Dazai, 2021), *Anthology of Classical East Asian Literature* (2018), and others. He is a teaching assistant for the course "Japanese Language" at the Faculty of Philology, University of Belgrade. His academic interests include Japanese and Chinese literature, Asian history, orientalism and occidentalism, and the reception of Asian literature in the works of early Orientalists, among others.

<https://orcid.org/0009-0001-4408-8820>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>).

Branka Barčot
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za istočnoslavenske jezike
i književnosti
Katedra za ruski jezik
bbarcot@m.ffzg.hr

UDC: 81'255.4:004.85
811.163.42'255.4=161.1
DOI: <https://doi.org/10.18485/prevod.2025.44.93.4>
Примљен: 19.3.2025.
Прихваћен: 15.6.2025.
Оригинални научни рад

Katarina-Antonia Boras
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
(studentica)
kboras@m.ffzg.hr

STROJNI PRIJEVOD VS. LJUDSKI PRIJEVOD: PRIKAZ SLUČAJA LINGVOKULTURNIH ADAPTACIJA PRI PRIJEVODU *ARIJADNINE NITI* NA RUSKI JEZIK*

U ovom se članku donosi opis jednog aspekta prijevodnog procesa na ruski jezik frazeodidaktičkog priručnika *Arijadnina nit* autorskog trojca Barčot, Hrnjak, Milković, izvorno napisanog na hrvatskom jeziku i objavljenog 2023. godine (Barčot, B., Hrnjak, A., Milković, L. *Arijadnina nit*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2023). Prijevod na ruski jezik nastao je kao rezultat projekta na nastavi u okviru kolegija *Teorija prevođenja* na diplomskom studiju ruskog jezika i književnosti s krajnjim ciljem da se tim prijevodom na poseban način obilježi 80. obljetnica pokretanja studija rusistike na Sveučilištu u Zagrebu, što se obilježava 2025. godine. Cilj je u ovom članku pokazati do koje mjere je strojni prijevod mogao biti od pomoći prevoditeljima u ovakvom jednom translatološkom pothvatu te koji su translatološki problemi koje strojni prevoditelj nikako (još) ne može riješiti.

Ključne riječi: strojno prevođenje, lingvistička analiza prijevoda, redaktura prijevoda, lingvokulturne adaptacije, transkreacija

* Rad je predstavljen na Međunarodnoj naučnoj konferenciji „Nauka o prevođenju i prevodilačka struka danas” u organizaciji časopisa *Prevodilac* i Udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije održanoj u Beogradu 13. i 14. marta 2025. godine.

MACHINE TRANSLATION VS. HUMAN TRANSLATION: CASE STUDY OF LINGUO-CULTURAL ADAPTATIONS IN THE TRANSLATION OF *ARIADNE'S THREAD* INTO RUSSIAN

This article focuses on one aspect of the translation process from Croatian into Russian of the phraseodidactic textbook *Ariadne's Thread*, published in 2023 by three authors Barčot, Hrnjak, Milković (Barčot, B., Hrnjak, A., Milković, L. (2023): *Arijadnina nit*, Naklada Ljevak, Zagreb). The translation into Russian is a result of a student project for the course *Translation Theory* at the graduate/master's study programme Russian language and literature with the ultimate goal of marking the 80th anniversary of the launch of Russian studies at the University of Zagreb, which will be celebrated in 2025. The main aim of this paper is to explore the extent to which machine translation can support translators in such a task, as well as to identify translation-related challenges that machine translation tools are (still) unable to resolve.

Key words: machine translation, linguistic analysis of translation, post-editing, linguo-cultural adaptations, transcreation

1. Uvodni dio

U suvremenome svijetu koji karakterizira iznimno brza i dinamična razmjena informacija, prevođenje se kao oblik posredovanja među jezicima i kulturama nalazi pred gigantskim izazovima. Od sredine prošloga stoljeća, točnije od 1952. godine, kada se u SAD-u pojavio prvi sustav za strojno prevođenje (SP) s ruskoga na engleski (Pavlović 2015: 284), preko 90-ih godina 20. st., kada SP doživljava streloviti razvoj zahvaljujući novom pristupu temeljenom na dvojezičnim i višejezičnim elektroničkim korpusima (ibid.), pa sve do recentnog napretka, kada je razvoj neuronskih modela odveo SP na novu razinu (Antunović – Pavlović 2019: 147), prevoditelji ne mogu zanemariti ni negirati činjenicu da je SP postalo sastavni dio prijevodnog procesa (uz postojanje iznimku prijevoda književnoumjetničkih tekstova). U prilog tome govori i činjenica da se prevoditeljska dnevna norma drastično povećala. Od prevoditelja se tako danas očekuje da dnevno prevede između 20 i 28 kartica¹ teksta, dok je ranije dnevna norma za ljudski prijevod, tj. za konvencionalni prijevod, kako ga naziva N. Pavlović, bila između 6 i 10 kartica dnevno (Antunović – Pavlović 2019: 149). Stoga se logično nameće pitanje načina svladavanja takvog obujma posla u jedinici vremena, odnosno unutar jednoga radnog dana, i što sve na tom putu može pomoći.

1 Kada je riječ o prevođenju, standardnom mjernom jedinicom danas se smatra kartica teksta koja broji 1500 slovnih znakova s razmacima, dok je standardna kartica teksta nekada obuhvaćala 1800 slovnih znakova s razmacima.

Nataša Pavlović (2016: 280) napominje kako su za strojno prevođenje (SP) osobito prikladni tekstovi koji se služe kontroliranim jezikom, odnosno jezikom koji uglavnom karakterizira tehničke tekstove, te kako su neke jezične kombinacije pogodnije za SP od drugih (one na kojima se puno radilo i/ili koje raspolažu velikim brojem usporednih korpusa), a prijevodi između srodnih jezika u pravilu su bolje kvalitete. Dok je u našem slučaju potonji kriterij bio ispunjen, odnosno izvorni tekst na hrvatskom jeziku prevodio se na genetski srodan jezik – ruski, prva napomena nije bila zadovoljena, odnosno naš je izvorni tekst tip popularnoznanstvenog teksta. Stoga je naš cilj ovdje pokazati da SP može biti prikladan i za ovu vrstu prijevoda, ali uz velika ograničenja kada se radi o prijenosu kulturnih elemenata.

Svjesni činjenice da se SP sve više koristi u praksi i da će se filolozi u ulozi prevoditelja na tržištu susretati sa SP i trebati demonstrirati određene nove vještine s time u svezi, odlučili smo inicirati translatološki projekt koji s jedne strane ima za cilj upravo to da se studente konfrontira sa zadatkom koji se već primjenjuje u profesionalnoj stručnoj praksi, a s druge strane da se tim prevodom, za koji je planirano objavljivanje u otvorenom pristupu, tj. za koji je planirano da bude javno dostupan, obilježi 80. godišnjica pokretanja studija rusistike na Sveučilištu u Zagrebu.²

2. O translatološkom projektu

U ovom radu donosimo opis jednog aspekta prijevodnog procesa na ruski jezik popularnoznanstvene knjige *Arijadnina nit* autorskog trojca Barčot, Hrnjak, Milković, izvorno napisanog na hrvatskom jeziku i objavljenog 2023. godine. *Arijadnina nit* je „frazeadidaktički priručnik novoga kova“ (Barčot et al. 2023: 7) u kojem svaki od ukupno 36 popularnoznanstvenih članaka (tekstova) „obiluje informacijama kako iz mitologije, tako i iz jezikoslovlja ali i iz književnosti, povijesti umjetnosti, filma, popularne kulture, sporta, medicine... pa čak i iz područja građanskog odgoja“ (ibid.: 10). Od ukupno 36 tekstova prosječne duljine 10 kartica, koliko ih je sadržano u knjizi, u njih 29 obrađuju se mitologemi, odnosno frazemi s mitološkom sastavnicom, a u 7 tekstova donose se frazemi sa starogrčkom povijesnom etimologijom. U svim se tekstovima donosi pregršt kulturnih informacija. *Arijadnina nit* ponajprije je namijenjena mladim čitateljima i ima za cilj poboljšanje njihove frazeološke kompetencije jednako kao i proširenje njihova intelektualnog vokabulara.

U ovom se radu predstavlja translatološki projekt u okviru kojeg je u zimskom semestru akademske godine 2023./2024. svaki od 16 studenata na prevoditeljskom smjeru diplomskog studija ruskog jezika i književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu dobio zadatak obraditi dva teksta

2 Katedra za ruski jezik i književnost na Sveučilištu u Zagrebu osnovana je 1945. godine u okviru Slavenskog seminara, a 80. godišnjica obilježava se 2025. godine.

iz spomenutog priručnika, pri čemu su svakom studentu dodijeljeni različiti tekstovi. Zadatak studenata bio je tijekom semestra kontinuirano voditi tzv. dnevnik lingvističkih analiza prijevoda. Naslanjajući se na teoriju prevođenja i odgovarajuću literaturu te primjenjujući postojeća, do sada na studiju usvojena lingvistička – ali i šire filološka – znanja, od studenata se u dnevniku lingvističkih analiza prijevoda³ očekivalo analiziranje svih uočenih ortografskih, morfoloških, sintaktičkih, leksičkih i semantičkih pogrešaka koje je napravio SP, a jednako se tako očekivala i procjena vrste i stupnja potrebne adaptacije pojedinih segmenata originalnog teksta.

Studenti su zapravo bili u ulozi redaktora ili *posteditora* strojnog prijevoda teksta s hrvatskoga na ruski jezik generiranog pomoću *Google prevoditelja*. Redaktura ili naknadno uređivanje (eng. *postediting*) je postupak provjere i ispravljanja strojnog prijevoda kako bi prijevod dosegnuo zadovoljavajuću razinu kvalitete. U prvom koraku strojni prevoditelj odrađuje posao, a u drugom koraku čovjek kontrolira taj prijevod. *Posteditori* su u idealnom slučaju iskusni lingvisti i filolozi jezika s kojeg se prevodi. Cilj redakture je postići točnost, tečnost i koherentnost, stoga redaktor pregledava i revidira strojno prevedene tekstove kako bi poboljšao i osigurao kvalitetu prevedenog teksta. U struci se govori i o *naknadnom uređivanju strojnog prijevoda* (eng. *machine translation postediting* (MTPE)). Osnovna prednost ovog postupka, koji objedinjuje učinkovitost strojnog prijevoda s iskustvom vještih lingvista, jest to što se u kraćem vremenskom roku može prevesti veća količina teksta uz daleko niže troškove.

Koraci koje naknadno uređivanje ili *postediting* obuhvaća i koji su bili implementirani u našem projektu su sljedeći: 1) detaljno iščitavanje izvornog teksta kako bi se osiguralo razumijevanje sadržaja; 2) detaljno iščitavanje prevedenog teksta, rečenicu po rečenicu, i usporedba s istim rečenicama u izvornom tekstu; 3) detektiranje, bilježenje i korigiranje svih uočenih „otklona“ (eng. *translation shifts*) na pravopisnoj, gramatičkoj, leksičkoj, semantičkoj, stilističkoj razini; 4) poseban osvrt na elemente kulture i njihov prijenos ciljnoj publici. Dakle, svaki je student za svoja dva teksta trebao proći navedene korake ili faze. Budući da je planirano da se tekst objavi u elektroničkom obliku, nakon SP i temeljite redakture u završnom koraku, odnosno u završnoj fazi, objedinjeni tekstovi obavezno prolaze i lekturu filologa izvornog govornika ruskog jezika.

Studenti su u svom dnevniku lingvističke analize prijevoda detaljno trebali opisati treći korak *posteditinga*, odnosno trebali su zabilježiti sve uočene pogreške koje je strojni prevoditelj napravio na svim jezičnim razinama te ih korigirati na adekvatan način pozivajući se pritom na meritorne izvore (pravopise, gramatike, rječnike, korpusne i druge legitimne izvore). Upravo je takva

3 U maniri lajpciške translatološke škole koja se razvija od 60-ih godina 20. st. u tadašnjem DDR-u i koja translatologiju ponajprije razumije kao dio kontrastivne lingvistike, i naši su studenti u svojim dnevnicima lingvističke analize prijevoda postupali upravo tako – supostavno, odnosno kontrastirajući sve jezične razine unutar jedne rečenice prevedene s izvornog, hrvatskog jezika na ciljni, ruski jezik.

supostavna analiza u fokusu na nastavi *Teorije prevođenja*, kolegija u okviru kojeg je ovaj projekt i proveden. Oslanjamo se pri tome na Vilena Naumoviča Komissarova koji u svojoj monografiji *Teorija perevoda: lingvističeskie aspekty* iz 1990. godine navodi kako je supostavna ili kontrastivna analiza u translatološkom smislu zapravo analiza forme i sadržaja teksta prijevoda supostavno s analizom forme i sadržaja originala, te kako se prevoditelj u prvom redu treba usredotočiti na jedinicu teksta originala s ciljem da uoči sve gramatičke, leksičke i semantičke posebnosti (Комиссаров 1990: 37). Potom treba obratiti pozornost na strategije koje su bile primijenjene kako bi se na kvalitetan način prenijelo prvotno značenje iz izvornika. Usporedba različitih prijevoda dugotrajan je proces koji iziskuje veliki kognitivni napor, ali je istodobno i najbolji način na koji se unaprjeđuju, razvijaju vještine prevoditelja početnika i to upravo zato što na taj način on uočava vlastita slaba mjesta, nedostatke i kali vlastiti smisao za prevođenje te u isto vrijeme širi svoja znanja kako materinskog tako i stranog jezika.

3. Prikaz slučaja lingvokulturnih adaptacija: analiza odabrane translatološke građe

Zbog ograničenja prostora odlučile smo se ovdje detaljno analizirati i prikazati samo posljednji korak procesa naknadnog uređivanja (*postediting*) u opisanom translatološkom projektu. Dakle, u ovom ćemo se dijelu rada posebno osvrnuti na prijenos kulturnih jedinica kojima obiluje popularno-znanstveni priručnik *Arijadnina nit*, izvorni tekst preveden s hrvatskoga na ruski jezik. Jednako tako, mišljenja smo da je taj korak ujedno i najzanimljiviji budući da predstavlja (zasada još uvijek) nepremostiv izazov za strojnog prevoditelja, a to dalje obrnuto proporcionalno predstavlja vjerojatno i najveći ulog redaktorskog kognitivnog napora.

Kada je riječ o prijenosu elemenata kulture iz kulture A u kulturu B, odnosno iz polazišnog jezika u ciljni jezik, promišljanja o ideji temeljnih orijentacija u prijevodu sežu još od antičke Grčke (Cicerona) i sv. Jeronima pa sve do suvremenog doba. Poznate su u tom smislu dvije osnovne dihotomije: *egzotizam* (eng. *foreignization*) i *udomaćivanje* (eng. *domestication*). Dok je potonja orijentacija usmjerena na ciljnu publiku, tj. ciljni tekst, kulturu i jezik, egzotizam ostaje „vjeran“ izvornom tekstu, kulturi i jeziku. Valja, međutim, istaknuti da između dvije navedene temeljne orijentacije zapravo postoji kontinuum, te da su različiti teoretičari iznalazili različite termine za imenovanje tih orijentacija – primjerice, *udomaćivanje* se naziva još i *kulturnom transplatacijom* (Hervey, Higgins 1992: 28 cit. prema Pavlović 2015: 86–87) ili pak *asimilacijom* (Veselica Majhut 2012) – ali su teoretičari jednako tako dorađivali, popunjavali i model temeljnih orijentacija dodatnim orijentacijama poput *neutralizacije* i *edukacije* (usp. Veselica Majhut 2012: 96–100).

Polazeći od postavki lingvokulturologije, samostalne lingvističke discipline na spoju lingvistike i kulturologije koja proučava manifestacije kulture nekog naroda koje su se učvrstile u jeziku, te lingvokulturema kao osnovne jedinice njezina proučavanja, držimo opravdanim nazivanje približavanja jedinica kulture iz izvornog teksta ciljnoj kulturi *lingvokulturnom adaptacijom*. Iako je u prevoditeljskoj praksi i na tržištu uvriježen termin *lokalizacija* koji se odnosi na prilagodbu kulturnog sadržaja ciljnoj publici i koji je opsežniji proces negoli je to prevođenje, taj se termin danas ponajprije odnosi na kulturnu prilagodbu i prevođenje softvera, videoigara, aplikacija za pametne telefone, *web*-sadržaja, globalnih internetskih servisa, *startupa*, korisničkih uputstava i sl., pa ga stoga ovdje smatramo neprikladnim. Međutim, u literaturi se susreće još i termin *transkreacija* (eng. *transcreation* = *translation+creation*) koji Vivian Gaballo u svom radu „Exploring the boundaries of transcreation in specialized translation“ iz 2012. godine definira na sljedeći način:

Transcreation is an intra-/interlingual re-interpretation of the original work suited to the readers/audience of the target language which requires the translator to come up with new conceptual, linguistic and cultural constructs to make up for the lack (or inadequacy) of existing ones (Gaballo 2012: 111).

Iz navedene definicije proizlazi da se transkreacija može poistovjetiti s našim poimanjem procesa lingvokulturne adaptacije jer se u oba slučaja radi ponajprije o prijenosu koncepata i kulturnih konstrukata, a ne isključivo o prijenosu jezičnih konstrukata, pa ćemo tako dalje u radu koristiti te pojmove.

U tom smislu *Arijadnina nit* otvara brojna pitanja, ako uzmemo u obzir činjenicu da je ta popularnoznanstvena knjiga, napisana u didaktičke svrhe, zapravo svojevrsna riznica kulturnih informacija. To dalje znači da je za svaku pojedinu od tih informacija trebalo najprije donijeti odluku o stupnju njezine internacionalnosti, odnosno o stupnju prepoznatljivosti jedinice kulture na svjetskoj razini, te odvagnuti je li potrebno ići u daljnji korak u smjeru lingvokulturne adaptacije. To je bila zadaća studenata.

Pitanje postupaka za prijenos elemenata kulture zaokuplja teoretičare još od 60-ih godina prošloga stoljeća koji ih različito nazivaju (usp. Pavlović 2015: 70), a mi idemo korak dalje i nazivamo ih lingvokulturemima. U našem se slučaju pogodnim čini Pedersenov pojam *transkulturalnosti* (Veselica Majhut 2012: 41), koji odražava u kojoj je mjeri neka kulturna referencija poznata objema kulturama, tj. i izvornoj i ciljnoj publici. Dakle, riječ je o elementima kulture koji su naširoko poznati zahvaljujući filmovima, TV-emisijama, svjetski poznatim književnim djelima, brendovima i sl. Budući da postoji cijeli niz klasifikacija postupaka za prevođenje elemenata kulture, kako navodi N. Pavlović (2015: 73), mi ćemo se za potrebe našeg rada nasloniti na navedeni izvor u kojem se donosi klasifikacija s 8 postupaka uz njihovo

tumačenje (ibid. 70–82): 1) posuđivanje ili preuzimanje; 2) doslovan prijevod ili kalk; 3) kulturni ekvivalent ili zamjena; 4) objašnjenje; 5) dodavanje; 6) izostavljanje; 7) neologizam; 8) kombinacija dvaju ili više postupaka.

Projekt prevođenja frazeodidaktičkog priručnika *Arijadnina nit* pokazao nam se najizazovnijim upravo iz perspektive prijenosa elemenata kulture na ciljni jezik, tj. u ciljnu kulturu. Ovdje ćemo prikazati najistaknutije slučaje te ih svrstati u kategorije sukladno gornjoj klasifikaciji. U analiziranoj translatoškoj građi detektirali smo ukupno 17 primjera koje ćemo u nastavku teksta podvrgnuti detaljnijoj analizi. Ističemo da je u gotovo svim navedenim slučajima riječ o intervencijama studenata, odnosno njihovim ispravcima i potrebnim lingvokulturnim adaptacijama jer je SP samo u jednom slučaju (od ukupno 17) uspio ponuditi zadovoljavajuće rješenje. Predstaviti ćemo 10 primjera asimilacije, odnosno 10 postupaka pronalaženja kulturnog ekvivalenta ili zamjene, potom još 6 primjera za postupak izostavljanja i samo jedan primjer za postupak dodavanja.

3.1. Postupak lingvokulturne adaptacije

Postupak pronalaženja kulturnog ekvivalenta ili zamjene spada pod kategoriju prijevodne orijentacije udomaćivanja ili asimilacije i u našem je translatoškom procesu kvalificiran kao najzahtjevniji korak *posteditinga*. U ovom se radu postupak pronalaženja kulturnog ekvivalenta ili zamjene naziva lingvokulturnom adaptacijom ili transkreacijom. Važno je apostrofirati da je SP samo u jednom slučaju uspio ponuditi adekvatno translatoško rješenje. Rješenja SP-a su ili doslovan prijevod navedenih dijelova teksta ili pak njihovo transliteriranje, odnosno preslovljavanje. Za pripadnike ruskojezične lingvokulturne zajednice ni jedno ni drugo translatoško rješenje nije se pokazalo kao zadovoljavajuće. Stoga su studenti ovaj korak *posteditinga* samostalno odrađivali uočavajući takva mjesta s kulturnim informacijama najprije u originalnom tekstu, a potom pronalazeći adekvatne zamjene za njih u ciljnoj kulturi.

Prvi primjer lingvokulturne adaptacije u našoj prikupljenoj građi za analizu potječe iz teksta o frazemu *drakonske kazne*. Naime, u tom se tekstu u svrhu pojašnjavanja te ustaljene jezične jedinice navode naslovi različitih novinskih članaka, odnosno članaka s internetskih portala. Tako *Jutarnji list*, hrvatski dnevni list dostupan u svim dijelovima zemlje, u doslovnom prijevodu SP-a postaje *Utrennjaja gazeta* (rus. *Утренняя газета*), a zahvaljujući postupku lingvokulturne adaptacije zamjenjuje se ruskim dnevnim političkim listom *Komsomol'skaja pravda* (rus. *Комсомольская правда*). *Glas Slavonije*, dnevni list koji izlazi u gradu Osijeku svakim danom osim nedjeljom i blagdanima i koji donosi vijesti iz Slavonije, u doslovnom prijevodu SP-a postaje *Golos Slavonii* (rus. *Голос Славонии*), a nakon lingvokulturne adaptacije u ruskom tekstu zamijenjen je s *Tomskie novosti* (rus. *Томские новости*), regionalnim dnevnim glasilom grada Tomska i Tomske oblasti u zapadnom Sibiru.

Hrvatski internetski portal *Index.hr* koji donosi najnovije vijesti iz Hrvatske i svijeta o politici, ekonomiji, crnoj kronici, sportu i zabavi, lingvokulturnom adaptacijom u ciljnom tekstu postaje *rbc.ru*, dok je u verziji SP-a zadržan u izvornom obliku (*Indeks.hr*).

Drugi slučaj lingvokulturne adaptacije vezan je uz tekst naslovljen *ići / kročiti gigantskim koracima*. U polazišnom se tekstu tako spominju divovi (giganti) iz precedentnih tekstova Ivane Brlić-Mažuranić i Vladimira Nazora, a to su Regoč, Zorko Bistrozorki, Valigora i Veli Jože. Dok SP navedena imena divova samo transliterira, studenti provode lingvokulturnu adaptaciju, pa spomenuti divovi u ciljnom tekstu postaju *bogatyri* (rus. *богатыри*), ruski junaci bilina⁴, žanra junačke epike ruske usmene književnosti, odnosno konkretno postaju Ilja Muromec, Aljoša Popović, Dobrinja Nikitič.

U članku *lijep kao Apolon* nalazimo novi, treći primjer lingvokulturne adaptacije. Dok se u polazišnom tekstu spominje hrvatska planina Velebit i leptir velebitski apolon (lat. *Parnassius apollo*), zaštićena vrsta leptira koja živi na nadmorskoj visini između 1000 i 2000 m, u ciljnom tekstu kao rezultat ljudske intervencije na tom su se mjestu našli Daleki sjever i *Apollon arktičeski* (rus. *Аполлон арктический*) (lat. *Parnassius arcticus*), s obzirom da je SP ponudio neadekvatno transliterirano rješenje (rus. *Велебит*) u kombinaciji s doslovnim i netočnim prijevodom (rus. *бабочка Велебит Аполлон*). U knjizi prepunoj slika i ilustracija koje imaju važnu ulogu, u slučaju velebitskog apolona bilo je potrebno zamijeniti njegovu sliku i to na način da se slika velebitskog apolona zamijeni slikom arktičkog apolona, što je mogao učiniti isključivo čovjek. Slijede prikazi slika:

Apolon, crvenooki parnasovac
ili velebitski apolon

Аполлон арктический или
аполлон Аммосова

U članku o ustaljenom izrazu *lakonski odgovor* između ostaloga se tematiziraju kvizovi, pa se tako spominju najpoznatiji televizijski kvizovi u Hrvatskoj

4 Ruski bogatiri nisu utemeljeni na povijesnim ličnostima, već imaju neku vrlinu koja je kolosalnih razmjera i zbog nje su junaci (bogatiri).

Tko želi biti milijunaš?, *Potjera* i *Kviskoteka*. Prvi od njih, TV-kviz *Tko želi biti milijunaš?*, zahvaljujući transkulturalnosti i ruskoj franšizi mogao je (p)ostati svoj analog *Kto hoćet stat' millionerom?* (rus. *Кто хочет стать миллионером?*), što se podudara s doslovnim prijevodom SP-a. Za kviz *Potjera* SP je ponudio zanimljivo rješenje *Viktorina Čejz* (rus. *Викторина Чейз*), ali je ipak zamijenjen TV-kvizom *Pole čudes* (rus. *Поле чудес*) za koji su studenti procijenili da je pripadnicima ruske lingvokulturne zajednice bliži i poznatiji. Po konceptu emisije bi se *Pole čudes* zapravo mogao smatrati analogom za hrvatski TV-kviz *Kolo sreće*, dok je *Potjera* kviz po licenci britanskog kviza *The Chase*. *Kviskoteka*, televizijski kviz općeg znanja koji se u nas emitirao od 1980. do 1995. godine, u ruskom je tekstu lingvokulturnom adaptacijom postao *Sčastlivyj slučaj* (rus. *Счастливы́й случа́й*), dok je SP ponudio transliterirano rješenje za koje je procijenjeno da je neadekvatno (rus. *Квускомекa*). Koncept emisije *Sčastlivyj slučaj* ne odgovara *Kviskotecu*, ali se u slično vrijeme prikazivao i po tom je kriteriju našao mjesto u ciljnom tekstu.⁵ Hrvatsko precdentno ime autora kviza i intelektualnog vlasnika *Kviskoteke*, Lazo Goluža, u ciljnom je tekstu izostavljeno jer je *Sčastlivyj slučaj* ruska verzija igre *Trivial Pursuit* te nema svog idejnog začetnika i autora u Rusiji.

Idući primjer lingvokulturne adaptacije nalazimo u članku *lovorov vijenac* u kojem se spominju laureati Nobelove nagrade (lat. *laureatus* 'lovorom ovjenčan'). I tako se navedeni u originalnom tekstu hrvatski laureati Nobelove nagrade Lavoslav Ružička, Vladimir Prelog i Ivo Andrić u ciljnom tekstu zamjenjuju sljedećim ruskim laureatima Nobelove nagrade: Lev Davidovič Landau, Boris Leonidovič Pasternak i Nikolaj Nikolaevič Semenov, dok SP kao translatoško rješenje nudi transliterirani prijenos imena iz originala.

Šesti primjer lingvokulturne adaptacije pronađen je u tekstu *hrana bogova*. Budući da je riječ o ustaljenom izrazu kojim se označava izuzetno dobro jelo, ne čudi informacija da su se u njemu pojavile kulturne informacije iz područja gastronomije koje valja prenijeti ciljnoj publici. Hrvatska kulinarska emisija *Kod Ane*, za koju SP nudi transliterirano rješenje (rus. «*Код Ане*»), nakon ljudske intervencije postaje za ruskojezičnu ciljnu publiku prepoznatljiva emisija *Edim doma!* (rus. *Едим дома!*), a voditeljica Ana Ugarković postaje Julija Vysockaja. Kulinarski TV-dvoboj natjecateljskog karaktera *Kruške i jabuke* zamijenjen je ruskim korespondentom *Kulinarnyj poedinok* (rus. *Кулинарный поединок*) također natjecateljskog karaktera, dok SP nudi neadekvatni doslovni prijevod (rus. *Груши и яблоки*), a ozbiljna poučna emisija *Jelovnici izgubljenog vremena* Veljka Barbierija, koja je uvelike pridonijela afirmaciji hrvatske gastronomije kao nematerijalne baštine, po konceptu i sadržaju nije mogla biti zamijenjena adekvatnim korespondentom u ciljnoj kulturi, no zamijenjena jest, te se u ciljnom tekstu tako našla emisija o ruskoj gastronomiji *O vkusnoj i zdorovoj pišče* (rus. *О вкусной и здоровой пище*) voditelja

5 *Sčastlivyj slučaj* se u Rusiji prikazivao u razdoblju od 1989. do 2000. godine

Dmitrija Šuršakova, dok je SP ponudio doslovan prijevod emisije (rus. *Меню потеряннoгo времени*) i transliterirano ime njezina voditelja i autora. Nadalje, poznati hrvatski *food* blogeri u prijevodu su zamijenjeni ruskim poznatim *food* blogerima, dok je transkulturalno poznati Jamie Oliver zadržan kao precedentno ime kako u izvornoj tako i u ciljnoj kulturi.

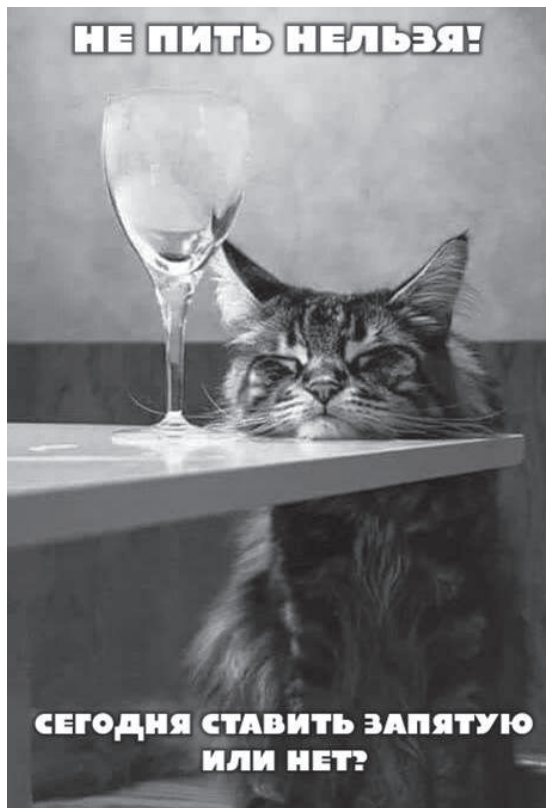
Novi primjer lingvokulturne adaptacije vezan je uz tekst *između Scile i Haribde*. Naime, u tom se tekstu spominje višeznačna riječ *sirena* koja se pak dalje dovodi u vezu s morskom sirenom i Disneyjevim filmom *Mala sirena*. U ruskom tekstu postoji riječ *sirena* (rus. *сирена*), no Disneyjev je film preveden kao *Rusaločka* (rus. *Русалочка*). Treba istaknuti da je ovo jedini primjer u analiziranoj građi za koji je SP uspješno ponudio adekvatno rješenje *Rusaločka* i koje je u fazi *posteditinga* i zadržano.

Osmi primjer lingvokulturne adaptacije potječe iz teksta *Pandorina kutija*, u kojem su istoimena pjesnička zbirka Slavka Mihalića i istoimeni roman Borisa Becka za ciljnu publiku zamijenjeni književnim djelima naslovljenim *Jaščik Pandory* (rus. *Ящик Пандоры*) Dmitrija Zaharova i Jurijsa Tararova. Precedentna pjesma Dina Dvornika *Pandorina kutija* postala je istoimena ruska pjesma dvojca Grigorija Lepsa i Hible Gerzmava. SP je u oba slučaja ponudio transliterirana imena iz originalnog teksta.

Sljedeći, deveti primjer lingvokulturne adaptacije pronađen je u članku *pitijski odgovor*. Kako je riječ o frazemu u značenju 'nejasan, dvosmislen, neodređen, tajanstven odgovor', u izvornom se tekstu donose *memeovi* kojima se danas u popularnoj kulturi na šaljiv način upućuje na važnost interpunkcije s obzirom na to da značenje tih *memeova* ovisi o mjestu zareza, čime se stvara direktna asocijativna veza s načinom na koji je govorila proročica Pitija.

 Upotrebljavajte zarez – ne budite psihopati!	 PUNCTUATION SAVES LIVES!
---	---

Dok je engleski *meme* zadržan u prijevodu, primjer na hrvatskom jeziku morao je biti zamijenjen novim *memeom* na ruskom jeziku potpuno drugog sadržaja i značenja. SP to nije mogao učiniti jer je riječ o sprezi teksta i slike, pa je tu zamjenu trebao učiniti čovjek. U ciljnom je tekstu tako našao mjesto sljedeći *meme*:

Используйте запятую, чтобы избежать похмелья!

Zadnji primjer lingvokulturne adaptacije koji ćemo predstaviti u ovom radu povezan je s tekstom *popeti se na Parnas*. Kako je značenje tog frazema povezano s pjesništvom, tako su se u izvornom tekstu našli precedentni stihovi Antuna Branka Šimića⁶, hrvatskog ekspresionističkog pjesnika, esejista i kritičara, iz njegove zbirke pjesama *Preobraženja* iz 1920. godine. Oni su u ciljnom tekstu zamijenjeni stihovima Nikolaja Alekseeviča Nekrasova⁷, ruskog

-
- 6 *Pjesnici su čuđenje u svijetu
Oni idu zemljom i njihove oči
velike i nijeme rastu pored stvari
Naslonivši uho
na ćutanje što ih okružuje i muči
pjesnici su vječno treptanje u svijetu*
- 7 *Стихи мои! Свидетели живые
За мир пролитых слез!
Родитесь вы в минуты роковые
Душевных гроз
И бьетесь о сердца людские,
Как волны об утес.*

pjesnika, prozaika i publicista 19. st., a SP je ponudio doslovan prijevod stihova, što nikako nije prihvatljivo translatološko rješenje.

3.2. Postupak izostavljanja

Iako je postupak izostavljanja najmanje preporučljiv postupak u procesu prevođenja s obzirom na neminovni gubitak informacije za ciljnu publiku, bilo je primjera kulturnih informacija za koje studenti u ciljnoj kulturi nisu uspjeli pronaći adekvatnu zamjenu, pa su stoga u prijevodu *Arijadnine niti* na ruski jezik morali biti izostavljeni. Valja reći da SP za njih nudi svoja translatološka rješenja – riječ je o doslovnim prijevodima za koja je u fazi naknadnog uređivanja teksta odlučeno da nisu adekvatna. Detektirano je ukupno 6 takvih slučajeva. Prvi od njih potječe iz teksta *Augijeve štale*. Konkretno je riječ o poznatoj krilatici *Čistoća je pola zdravlja* koja se asocijativno u izvornoj kulturi dovela u vezu s Mladenom Kušecom, omiljenim pripovjedačem za djecu i novinarom, i naslovom jedne od njegovih slikovnica iz serijala *Pričice za razvoj djece*. Takvo što je bilo nemoguće pronaći u ciljnoj kulturi za krilaticu *Čistota – zalog zdorov'ja* (rus. *Чистота – залог здоровья*) (dosl. *Čistoća je zalog zdravlja*). U članku *Damoklov mač* u kojem se u polazišnom tekstu asocijativno donose poznati, precedentni stihovi iz *Osmana* Ivana Gundulića, oni su izostavljeni u prijevodu, ali su zato zadržani naslovi Shakespeareove drame *Henrik IV.* i *Canterburyjske priče* Geoffreyja Chaucera kao transkulturni elementi kulture poznati ciljnoj publici. Treći primjer izostavljanja u prijevodu su mjerne jedinice koje se spominju u izvornom tekstu *ići / kročiti gigantskim koracima* na hrvatskom jeziku: korčulanski lakat (62,5 – 63 cm), dubrovački lakat (51,2 cm), šibenski lakat (59 cm) zbog izostanka korespondentnog koncepta u ciljnoj kulturi. Razlog strategije izostavljanja u idućem primjeru jest etimologija naziva hrvatskoga grada Lovrana u tekstu o *lovorovom vijencu* (grad Lovran (*Lauriana*) kao „grad lovara“). Naime, bilo je nemoguće pronaći korespondent takvom gradu u ciljnom jeziku, odnosno u ciljnoj kulturi. Peti primjer izostavljanja detektiran je u prijevodu izvornog teksta *Sfingina zagonetka*; tijekom *posteditinga* procijenjeno je da sfinge u Dubrovniku i Splitu ciljnoj publici nisu asocijativno bliske kao što je to slučaj s hrvatskom publikom. Posljednji je primjer izostavljanja jedno pravopisno pravilo koje je nužno moralo biti izostavljeno s obzirom na različitost u dvama jezicima. Dok se u hrvatskom jeziku stanovnici grada Troje – Trojanaci – pišu veliki početnim slovom, a trojanac kao opasni računalni virus malim slovom, u ruskom se u oba slučaja piše malo početno slovo. Potonji je primjer preuzet iz teksta o *trojanskom konju*.⁸

8 Uočen je još jedan primjer različitog pravopisnog pravila u dvama slavenskim jezicima i to u članku *uskrsnuti / dići se kao Feniks iz pepela*. Budući da je u ruskom jeziku u tom frazemu malo početno slovo za F/feniksa, i hrvatsko pravopisno pravilo integrirano u polazišni tekst moralo je biti izostavljeno.

3.3. Postupak dodavanja

Postupak dodavanja ovdje razumijemo kao dopunsko pružanje one informacije za ciljnu publiku koje nema u polazišnom tekstu. To je postupak koji SP nikako ne može provesti već isključivo čovjek. Samo je jedan takav primjer pronađen u našoj analiziranoj translatološkoj građi. Konkretno je riječ o tekstu *Ikarov let* u kojem se u prijevodu na ruski jezik dodaju za ruskojezičnu publiku precedentni stihovi Valerija Jakovljeviča Brjusova iz pjesme *Dedal i Ikar* napisane 1908. Navedeni stihovi ne postoje u originalu.

4. Zaključne misli

S obzirom na naš cilj da u ovom članku pokažemo do koje je mjere SP mogao biti od pomoći prevoditeljima u ovakvom jednom translatološkom potphvatu te koji su translatološki problemi koje SP nikako (još) ne može riješiti, zaključno bismo rekli da SP nije ponudio zadovoljavajuća translatološka rješenja što se tiče lingvokulturnih jedinica, pa u tom segmentu možemo tvrditi da nije bio od adekvatne pomoći prevoditeljima. Međutim, naglasili bismo da se u fokusu ovoga rada našao samo prikaz slučaja lingvokulturnih adaptacija ili transkreacija, a sveobuhvatna translatološka studija o prijevodu frazeodidaktičkog priručnika *Arijadnina nit* na ruski jezik svakako bi trebala uključivati analizu i svih ostalih aspekata prijevoda s naglaskom na detaljnoj analizi svih grešaka nastalih pri prijevodu na različitim jezičnim razinama (na pravopisnoj, gramatičkoj, leksičkoj, semantičkoj i stilističkoj razini)⁹. Tek tada bi se mogao donijeti konačan sud o mjeri do koje je SP zaista bio od pomoći¹⁰.

I sama Pavlović (2016) ističe da ni ljudski prijevod nije odmah savršen, već se obično u prvoj fazi prijevodnog procesa izrađuje gruba verzija prijevoda, koju zatim redigira ili sam prevoditelj ili neka druga osoba koja obavlja posao redaktora. Prema tome, *postediting* je u primjeni i kod ljudskog prijevoda, a ne samo SP-a, i zapravo se najčešće ne mogu razgraničiti pogreške u ljudskom prijevodu od pogrešaka u SP-u. Međutim, kada je riječ o greškama koje se odnose na prijenos elemenata kulture, tu je odgovor prilično jasan – SP taj dio posla (još uvijek) ne može obaviti ni približno zadovoljavajuće.

9 Usp. klasifikaciju pogrešaka na ortografske (primjerice, pisanje velikog i malog slova), leksičke (primjerice, leksički odabiri, termini, frazemi), gramatičke / morfosintaktičke (primjerice, redoslijed riječi u rečenici, kongruencija, rekcija) i ostale pogreške kod (Pavlović 2016).

10 Uz to bi se još svakako valjalo osvrnuti i na činjenicu da su svi primjeri upotrebe frazema iz korpusa suvremenoga hrvatskog jezika iz originalnog teksta morali biti zamijenjeni u prijevodu nanovo odabranim (a ne prevedenim!) primjerima upotrebe za ekvivalentne frazeme u korpusu suvremenoga ruskog jezika. Međutim, navedeni aspekti prelaze okvire ovoga rada te ostaju za buduća promišljanja o ovom translatološkom projektu.

U ovom se našem radu nedostatnim može smatrati to što se donosi isključivo kvalitativna analiza uočenih pogrešaka vezanih za elemente kulture pri prijevodnom procesu *Arijadnine niti* na ruski jezik, a ne donosi se kvantitativna analiza. Svjesni činjenice da je svako vrednovanje prijevoda u velikoj mjeri subjektivna kategorija, smatramo da bi idući korak u našem slučaju mogao uključivati procjenjivače prijevoda, izvorne govornike ruskog jezika, koji bi evaluirali uspješnost „uronjenosti“ odabranih lingvokulturnih korespondenata u ciljnoj kulturi. Na taj bi način kvantitativni statički podatak mogao ublažiti našu subjektivnost procjene.

Nastavak bi naše studije u tom slučaju bio organiziran oko istraživačkog pitanja provjere razumijevanja prijevoda / prijenosa kulturnih elemenata, odnosno lingvokulturnih adaptacija kod izvornih govornika ruskog jezika, uz postavljenu hipotezu da izvorni govornici ruskog jezika uspješno prepoznaju kulturne elemente iz prijevoda te da mogu s velikom točnošću odrediti značenje odabranih lingvokulturema u kontekstu ali i izvan konteksta.

Budući da se iz perspektive lingvokulturologije slojevi kulture, odnosno kulturne informacije integriraju u jezične znakove, prevoditelj se prilikom prevođenja zapravo nalazi u ulozi posrednika koji treba iznaći načine da primatelja informacije na ciljnom jeziku provede kroz labirint teksta te da ga dovede do izlaza iz labirinta, odnosno da ga dovede do potpune informacije, pri čemu na tom putu kroz labirint primatelj poruke ne smije udariti glavom o prozirnu staklenu stijenku. Staklena stijenka je metafora za kulturnu informaciju integriranu u tekst. Ona je možebitno nevidljiva na prvi pogled, no u slučaju da se ne prenese ciljnoj publici, primatelj poruke će udariti čelom o tu staklenu stijenku uz neminovnu štetu koja će pri tom udarcu nastati.

Ovladavanje vještinom *posteditinga* može pozitivno utjecati na karijerni uspjeh i napredak budućih mladih prevoditelja jer su na tržištu rada profesionalci s iskustvom u *posteditingu* traženi s obzirom na činjenicu da se tvrtke sve više oslanjaju na tehnologije strojnog prevođenja i lokalizacije. Stoga je u visokoškolskim studijskim programima na prevoditeljskim smjerovima nužno uključiti ovakve zadatke kojima se kale vještine te demonstriraju ukupna lingvistička i filološka znanja usvojena tijekom studija, što će mladim prevoditeljima bez sumnje biti potrebno u budućem profesionalnom radu.

Naša je zajednička misija ispunjena jer smo prijevodom *Arijadnine niti* na ruski jezik svi zajedno kalili prevoditeljske vještine, a ujedno smo ovim prijevodom na poseban način obilježili okruglu obljetnicu studijskog programa rusistike, programa koji se kroz osam desetljeća postojanja mijenjao i koji se i dalje mijenja osluškujući potrebe tržišta, s jedne strane, ali istovremeno čuvajući vanvremenske filološke i humanističke postavke i vrijednosti, s druge strane.

Literatura

- Antunović, Goranka i Pavlović, Nataša. „Redaktura strojnih prijevoda – sve važniji prevoditeljski zadatak“. Matešić, Mihaela i Vlastelić, Anastazija (ur.) *Jezik i um*. Zagreb: Srednja Europa & HDPL, 2019: 147–167.
- Barčot, Branka, Hrnjak, Anita i Milković, Lidija. *Arijadnina nit*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2023.
- Gaballo, Viviana. “Exploring the Boundaries of Transcreation in Specialized Translation”. *ESP Across Cultures* 9 (2012). <https://edipuglia.it/wp-content/uploads/ESP%202012/Gaballo.pdf> (datum posjeta: 10. 2. 2025.)
- Pavlović, Nataša. *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam international d.o.o., 2015.
- Pavlović, Nataša. „Strojno i konvencionalno prevođenje s engleskoga na hrvatski: usporedba pogrešaka“. Stolac, Diana i Vlastelić, Anastazija (ur.) *Jezik kao predmet proučavanja i jezik kao predmet poučavanja*. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa HDPL-a održanoga od 12. do 14. svibnja 2016. godine u Rijeci. Zagreb: Srednja Europa & HDPL, 2017: 279–295.
- Veselica Majhut, Snježana. *Cultural specificity in the translation of popular fiction from English into Croatian during the socialist and transition periods (1960-2010)*. Doktorski rad. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2012. <https://repositori.urv.cat/fourrepublic/search/item/TDX%3A1120> (datum posjeta: 15. 2. 2025.)
- Комиссаров, Вилен Наумович. *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва: Высшая школа, 1990.
- [Komissarov, Vilen Naumovich. *Komissarov, Vilen Naumovich. Teoriia perevoda (lingvisticheskie aspekty)*. Moskva: Vysshiaia shkola, 1990. Moskva: Vysshiaia shkola, 1990]

Бранка Барчот

Катарина-Антониа Борас

МАШИННЫЙ ПЕРЕВОД VS. ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ПЕРЕВОД: ОПИСАНИЕ СЛУЧАЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ АДАПТАЦИЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ *НИТИ АРИАДНЫ* НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Резюме

В настоящей статье описывается процесс перевода на русский язык фразеодидактического пособия *Нить Ариадны* авторов Барчот-Хрняк-Милкович, первоначально написанного на хорватском языке и опубликованного в 2023 году (Barčot, B., Hrnjak, A., Milković, L. (2023): *Arijadnina nit*, Naklada Ljevak, Zagreb). Перевод на русский язык был осуществлен в результате проекта в рамках курса *Теория перевода*

студентами русистики программы магистратуры на Философском факультете с конечной целью отметить 80-летие начала изучения русского языка и литературы в Загребском университете, что отмечается в 2025 году.

Каждому студенту было поручено перевести собственные тексты, т.е. различные статьи из фразеодидактического пособия. В течение семестра задачей студента было постоянно вести дневник лингвистического перевода и записывать свои наблюдения и примечания в связи с исходным и переводящим текстами. На самом деле, в первую очередь речь шла о редактировании машинного перевода текстов с хорватского на русский язык с помощью Google-переводчика. Редактирование — это процесс проверки и исправления машинного перевода, чтобы перевод достиг удовлетворительного уровня качества. Опираясь на теорию перевода и соответствующую литературу и применяя лингвистические знания, полученные в ходе учебы, студенты должны были проанализировать и внести в дневник лингвистического перевода все обнаруженные орфографические, морфологические, синтаксические, лексические и семантические ошибки, а также должны были оценить тип и уровень необходимой лингвокультурной адаптации отдельных сегментов исходного текста, чтобы в итоге произвести адекватный перевод полученного оригинального текста.

Учитывая нашу цель в данной статье — показать, до какой степени машинный перевод может быть полезен переводчикам, а какие транслатологические задачи машинный переводчик (пока) решить не может – мы пришли к выводу, что машинный переводчик не предлагает удовлетворительных переводческих решений, что касается лингвокультурных единиц. Поэтому в этом сегменте мы можем утверждать, что машинный переводчик не оказал адекватной помощи переводчикам. Однако мы хотели бы подчеркнуть, что в настоящей статье основное внимание уделяется представлению только случая лингвокультурной адаптации или транскреации, а комплексное переводческое исследование перевода фразеодидактического пособия *Нить Ариадны* на русский язык непременно должно включать анализ всех других аспектов перевода, с акцентом на детальный анализ всех ошибок, допущенных при переводе на разных языковых уровнях (орфографическом, грамматическом, лексическом, семантическом и стилистическом). Только после этого можно было бы вынести окончательное суждение о том, в какой степени машинный переводчик действительно оказался полезным.

Ключевые слова: машинный перевод; лингвистический анализ перевода; редактирование перевода; лингвокультурная адаптация; транскреация

Dr Branka Barčot završila je studij Njemačkoga jezika i književnosti i Ruskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2006. godine. Diplomski rad piše na Sveučilištu Humboldt u Berlinu kao stipendist Njemačke službe za akademsku razmjenu (DAAD). Godine 2008. upisuje Poslijediplomski doktorski studij lingvistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a 2014. g. doktorira na frazeološku temu iz lingvokulturološke perspektive pod mentorstvom prof. dr. sc. Željke Fink-Arsovski. Od 2008. g. zaposlena je na Katedri za ruski jezik Odsjeka za istočnoslavenske jezike i književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje i danas rad kao izvanredna profesorica. Izvodi nastavu obaveznih i izbornih kolegija na prijediplomskom i diplomskom studiju rusistike. Radila je godinama i kao voditeljica tečajne nastave njemačkog i ruskog jezika. Od 2008. godine ovlaštena je sudski tumač za njemački i ruski jezik. Prevodi s njemačkog i ruskog jezika. Područja njezina znanstveno-istraživačkog zanimanja su: lingvokulturologija, frazeologija, frazeografija, translatologija (za popis svih objavljenih radova v. <https://www.croris.hr/crosbi/searchByContext/2/28459>). Sudjelovala je na više znanstveno-istraživačkih projekata. Trenutno je suradnica na međunarodnom COST projektu *A Multilingual Repository of Phraseeme Constructions in Central and Eastern European Languages (PhraConRep) (CA22115)*.

PhD Branka Barčot completed her studies in German language and literature and Russian language and literature at the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, in 2006. She worked on her master's thesis at the Humboldt University in Berlin, Germany after attaining a scholarship from the German Academic Exchange Service (DAAD). In 2008 she enrolled at the Postgraduate Doctoral Program in Linguistics at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb. In 2014 she defended her doctoral dissertation on a phraseological topic from a linguo-cultural perspective under the supervision of Prof. Željka Fink-Arsovski. Since 2008 she has been employed at the Russian Language Section of the Department of East Slavic Languages and Literatures at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb, where she is still working as Associate Professor. She teaches compulsory and elective courses at the undergraduate and graduate level of the Russian language and literature study programme. She also worked for years as a language course teacher for German and Russian. In 2008 she passed the exam for court interpreter for German and Russian at the Zagreb County Court. She translates from German and Russian. Her research interests include: linguo-culturology, phraseology, phraseography and translatology. Her full scientific bibliography is available at: <https://www.croris.hr/crosbi/searchByContext/2/28459>. She has been involved in several research projects. She is currently a collaborator on an international COST project *A Multilingual Repository of Phraseeme Constructions in Central and Eastern European Languages (PhraConRep) (CA22115)*.

<https://orcid.org/0000-0002-8313-5757>

Katarina-Antonia Boras apsolutnica je studija Ruskoga jezika i književnosti i Francuskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Do sada je izlagala na nekoliko studentskih konferencija. Bavi se prevođenjem stručnih i književnih tekstova. Znanstveni interesi su joj prevođenje, prijevodne tehnologije, stilistika i analiza diskursa.

Katarina-Antonia Boras is a graduate student in Russian and French language and literature at the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb. She has presented at several student conferences so far, and is engaged in translating technical and literary texts. Her academic interests include translation, translation technologies, stylistic and discourse analysis.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>).

Милана Додић
Универзитет у Крајевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за романистику
dodigmilana@filum.kg.ac.rs

UDC: 811.133.1'367=163.41
811.163.41'367=133.1
81'25
<https://doi.org/10.18485/prevod.2025.44.93.5>
Примљен: 31. 3. 2025.
Прихваћен: 15. 6. 2025.
Оригинални научни рад

ТЕШКОЋЕ У ПРЕВОЂЕЊУ ФРАНЦУСКОГ КОНДИЦИОНАЛА И СРПСКОГ ПОТЕНЦИЈАЛА*

Циљ рада је представљање тешкоћа при превођењу француског кондиционала и српског потенцијала са којима се могу сусрести србофони студенти француског језика као страног. Ослањајући се на класификацију модалних и темпоралних употреба оба глаголска облика М. Додиг (2018) издвојени су примери који су у виду анкете били достављени студентима основних и мастер студија ФИЛУМ-а ради превођења. Корпус примера ексцерпиран је из различитих књижевних дела на француском и српском језику, као и из журналистичких текстова. Након анализе анкете вршимо презентацију резултата који указују да постоје употребе наведених глаголских облика које повлаче за собом преводилачке недоумице код студената.

Кључне речи: кондиционал, потенцијал, француски језик, српски језик, превод

DIFFICULTIES IN TRANSLATING THE FRENCH CONDITIONAL AND THE SERBIAN POTENTIAL

The aim of the paper is to present the difficulties in translating the French conditional and the Serbian potential that can be encountered by Serbian-speaking students of French as a foreign language. Relying on the classification of modal and temporal uses of both verbal forms of M. Dodig (2018) we singled out examples which were submitted to FILUM undergraduate and master students for translation in the form of a survey. The corpus of examples

* Рад је представљен на Међународној научној конференцији „Наука о превођењу и преводилачка струка данас“ у организацији часописа *Преводилац* и Удружења научних и стручних преводилаца Србије одржаној у Београду 13. и 14. марта 2025. године.

is excerpted from various literary works in French and Serbian, as well as from journalistic texts. After the analysis of the survey, we present the results that indicate that there are uses of the above verbal forms that lead to translation doubts among students.

Key words: Conditional, Potential, French language, Serbian language, translation, students of French as a foreign language

1. Увод

Овај рад третира изазове са којима се сусрећу србофони студенти који уче француски језик као страни при превођењу кондиционала на српски језик и потенцијала на француски језик. Наиме, наше истраживање које смо спровели међу студентима ФИЛУМ-а Универзитета у Крагујевцу показало је да им наведени глаголски облици нису у потпуности јасни, не разликују или не препознају све њихове употребе, па смо одлучили да реализујемо и анкету чији би резултати показали и потенцијалне тешкоће у превођењу датих глаголских форми. Полазна тачка нашег рада јесте представљање француског кондиционала и српског потенцијала, односно њихових подела у погледу темпоралних и модалних употреба према најновијој класификацији М. Додиг (2018), с посебним акцентом на новим и маргиналним употребама, након чега следи приказ утврђених преводних еквивалената датих глаголских облика да бисмо приступили анализи примера које су студенти преводили, односно представљали и објашњавали изборе које су студенти правили приликом превођења. Анкета се састоји од 60 репрезентативних примера француског кондиционала и српског потенцијала који су ексцерпирани из књижевних и журналистичких текстова.

2. Превод француског кондиционала

Нагласићемо на почетку да се француски кондиционал сматра глаголским временом индикатива, што се све чешће наводи у новијим издањима француских граматика, али је и даље мало познато у српској литератури. Затим, разликујемо временски и модални кондиционал.

Временски кондиционал маркира прошлу ултериорност (Bres 2010; Dodig 2018), односно догађај који је ултериоран неком другом догађају у прошлости. У српском језику, дати кондиционал преводи се најчешће футуром, који такође може изражавати ултериорност:

1. Marie avait dit que Paul *arriverait* à l'heure. (Dodig 2018)

1a) Марија је рекла да ће Пол *сћићи* на време.

Такође, могуће је користити презент (2а) као српски еквивалент временског кондиционала, при чему његова употреба зависи од наративне кохерентности и стила преводиоца, као и перфекат (3а) који је најчешће преводни еквивалент прошлог временског кондиционала:

2. Mais ces images renversées les désespéraient peut-être davantage: ils ne parvenaient pas, leur semblait-il, à se reconnaître dans le visage, fût-il resplendissant, d'un sédentaire; ils décidaient qu'ils haïssaient les hiérarchies, et que les solutions, miraculeuses ou non, *viendraient* d'ailleurs, du monde, de l'Histoire (Perec 1965).

2а) Али те изокренуте слике су их можда још више бацале у очајање: нису успевали, чинило им се, себе да препознају у лицу неког седеоца, па макар он био и блистав; одлучили су да мрзе хијерархију, и да решења, била она чудна или не, *очекују* са другог места, из света, из Историје (Перек 2011).

3. Ces jeux les occupaient fort et ils y passaient un temps précieux qu'ils *auraient pu*, sans mal, utiliser à toute autre chose (Perec 1965).

3а) Те игре су их заокупљале и у њима су проводили драгоцено време које су *могли*, лако, да искористе и за друге ствари (Перек 2011).

Србофони студенти који уче француски као страни језик у анкети у којој је било заступљено тридесетак репрезентативних примера у којима је фигурирао француски временски кондиционал, изабрали су управо поменуте глаголске облике као преводне еквиваленте.

Најчешће су користили футур што се објашњава поштовањем правила о слагању времена – језичком феномену који, за разлику од српског, постоји у француском језику:

4. Il lui avait dit que c'était comme avant, qu'il l'aimait encore, qu'il ne *pourrait* jamais cesser de l'aimer, qu'il l'*aimerait* jusqu'à sa mort (Duras 1984).

4а) Рекао јој је да је све исто као некад, да је још воли, да *неће* никад *пресџаи* да је воли, да *ће* је *вољети* до своје смрти¹.

Међутим, било је и случајева у којима је био употребљен српски потенцијал као преводни еквивалент, односно случајева који показују да су студенти превидели поменут феномен:

4б) Рекао јој је да је све исто као некад, да је још воли, да *не би* никад *могао* престати да је воли, да *би могао* да је воли све до своје смрти.

1 Овде и даље наводе се примери студената који су радили превод на основу спореведене анкете, а уз преводе студенти су имали и задатак да објасне и анализирају примере.

Такође, избор потенцијала може се објаснити и чињеницом што је у француском употребљен кондиционал модалног глагола *моћи* (*pourrait*) коме следи кондиционал глагола *волећи* (*aimerait*), односно процеси које су студенти протумачили као потенцијално остварљиве. Наведено тумачење може бити оправдано ако се узме у обзир основни семантизам српског потенцијала, према нашој хипотези, односно његова неактуелност и инструкција да се догађаји које потенцијал маркира само замишљају у нашој глави. Наравно, не треба занемарити и контекстуалну информацију самог примера који омогућава употребу потенцијала у српском. Међутим, избор потенцијала у преводном еквиваленту може се и једноставно објаснити семантизмом заступљених глагола *моћи* и *волећи*, нарочито другог глагола који имплицира субјективност.

Даље, у следећем примеру (5а) студенти су користили било перфекат било презент као преводни еквивалент француског временског кондиционала:

5. Assassinat de la milliardaire Hélène Pastor: La garde    vue de son gendre validée le 6 mai 2014, en début de soirée, la milliardaire et son chauffeur étaient tombés dans un guet-apens devant l'hôpital Larchet,    Nice, où elle venait de rendre visite    son fils. Un tireur embusqué avait ouvert le feu    deux reprises    travers la vitre du passager, avant de prendre la fuite en compagnie d'un complice. L'employé Mohamed Darwich, 54 ans, avait succombé    ses blessures le 10 mai. Hel  ne Pastor, elle, *mourrait* le 21 mai,    l'âge de 77 ans (20 Minutes 2016).

5а) Убиство милијардерке Хелене Пастор: Притвор за њеног зета – потврђен 6. маја 2014, у раним вечерњим сатима, милијардерка и њен возач упали су у заседу испред болнице Ларше у Ници, где је дошла да посети свог сина. Пуцач је два пута отворио ватру кроз прозор путничког возила, пре него што је побегао у друштву саучесника. Запослени Мохамед Дарвиш, 54, подлегао је повредама 10. маја. Хелена Пастор је *умрла* / *умире* 21. маја у 77. години.

Резултати анкете показују да је већина студената користила перфекат чији се избор објашњава чињеницом што ово време маркира прошли догађај, односно схватили су дати пример као представљање сукцесије два догађаја у прошлости: *  og  le  ao je* ('avait succomb  ') > *умрла је* ('mourrait') што је потпуно оправдано с инструкцијом временског кондиционала. Међутим, било је и случајева у којима се користио футур као преводни еквивалент, што значи да су студенти по аутоматизму поштовали правило о слагању времена или су анализирали дати кондиционал као објективни кондиционал замењив са *devait/allait mourir*.

Ваља напоменути да смо имали посебна очекивања у погледу превођења временског кондиционала у тзв. нетелеономичним реченицама, односно у једној његовој новој употреби (Поповић 1977; Ашић – Додиг

2015; Ašić et al. 2017; Dodig 2018). Ради се о реченицама које у српском језику имају синтаксички облик финалних реченица (телеономичних), али чија је функција другачија, односно њихова функција се не састоји у означавању неке намере или циља, већ сасвим супротно – оне исказују неочекиван сплет догађаја:

6. Après la reddition, le Japon fut occupé par les forces américaines; ensuite il *deviendrait* l'un des plus importants alliés américains. (Dodig 2018)

6a) Јапан је, пошто се предао, окупиран од стране америчких снага, да *би* потом *јосијао* један од најважнијих америчких савезника.

У наведеној употреби кондиционал такође изражава прошлу улте-риорност, односно инферирамо да процес *deviendrait* следи процесу *fut occupé* који се одиграо у прошлости. Као што можемо приметити у српском примеру, еквивалент кондиционала је српски потенцијал. Ради се о његовој правој временској употреби, односно он овде маркира реализован прошли догађај (више о томе в. Dodig 2018).

Међутим, резултати наше анкете показују да су студенти имали проблема при преводу. Наиме, следећи пример већина студената преводила је на више начина у којима можемо приметити да нису разумели наведену употребу француског кондиционала нити српског потенцијала:

7. Présenté chez Gallimard, l'ouvrage (Histoire de la folie) fut refusé. Il *serait publié* à l'automne aux éditions Plon (Roudinesco 2005).

7a) Када је послато у Галимар, дело (Прича о лудилу) је најпре било одбијено. *Биће* на јесен објављено у Плону.

7б) Када је послато у Галимар, дело (Прича о лудилу) је најпре било одбијено. *Било би* на јесен објављено у Плону.

7в) Када је послато у Галимар, дело (Прича о лудилу) је најпре било одбијено. *Било је* на јесен објављено у Плону.

7г) Када је послато у Галимар, дело (Прича о лудилу) је најпре било одбијено. *Беше* на јесен објављено у Плону.

Највише студената изабрало је футур као преводни еквивалент временског кондиционала, што можемо видети у примеру 7a), са циљем да нагласи сукцесију два догађаја односно да је дело прво било одбијено па потом објављено. Затим, пример 7б) говори о њиховом другом преводном еквиваленту кондиционала одмах након футура, а то је потенцијал. Међутим, нису употребили потенцијал да би маркирали сукцесију два прошла реализована догађаја, већ су кондиционал анализирали као модалан у својој хипотетичкој употреби: *Било би на јесен објављено у Плону* (да није било одбијено). На крају, најмање студената употребило

је перфекат (7в) или чак имперфекат (7г) као преводни еквивалент француског кондиционала, што нам говори да су схватили да су се два наведена догађаја реализовала у прошлости и да догађај у кондиционалу следи догађају догађају обележеним аористом. Међутим, нису разумели да ту употребу у овом случају најбоље илуструје потенцијал, што је прихватљиво с обзиром да је овај потенцијал слабо заступљен у лингвистичкој пракси.

Прелазимо сада на анализу превода француског кондиционала у модалним употребама. Разликоваћемо хипотетички кондиционал и његове подврсте: кондиционал претпоставке путем абдукције, кондиционал за игру улога и кондиционал ублажавања, и евиденцијални кондиционал са подврстама: кондиционал непојмљивог и полемички кондиционал (Dodig 2018). Треба напоменути да француски кондиционал није носилац хипотетичког значења, већ у интеракцији са контекстом – употребљеним везником или одређеним глаголским обликом, може се инферирати могуће, иреално или контрафактуелно хипотетичко значење. Затим, може се наћи у различитим структурама (Dodig 2018), а најтипичнија јесте следећа конфигурација протазе и аподозе: *si P, Q* или *Q, si P*, односно присуство везника *si* који у српском језику познаје следеће еквиваленте: *ако, кад, да* и имперфекта, плусквамперфекта у протази, док у аподози фигурира кондиционал. У мање типичним структурама налазе се други везници који уводе протазу (*autre conjonction que si P, Q*): *au cas où, dans le cas où* (у случају *ga*), *même si* (чак и *kag/ga*), потом, постоји структура без протазе (*Q*) која се обично састоји из номиналне синтагме, али и инфинитива, герундива, и сл, док је у аподози заступљен кондиционал и, на крају, паратаксичка структура односно протазе без везника и аподоза (*P, Q*) тако да у обе фигурира кондиционал. Оно што смо очекивали, а показала је и анализа наше анкете, јесте да студентима није представљало тешкоћу да препознају хипотетички кондиционал у наведеним типичним структурама. Чим би уочили везник *si*, настојали би да изврше анализу заступљених глаголских времена индикатива у протази, затим би применили правила о интерпретацији хипотетичких значења и приступали превођењу. Следећа три француска примера представљају репрезентативне примере хипотетичких реченица и највећи број студената их је превео на српски користећи типичне конструкције – 8а) везник *ga* + перфекат, потенцијал за изражавање контрафактуелног хипотетичког значења, 9а) везник *kag* + потенцијал, *йошенијал* за маркирање иреалног значења и 10а) везник *ако* + презент, футур за могуће значење:

8. *Que s'il avait voulu ç'aurait été lui le plus intelligent des trois* (Duras 1984).

8а) *Да* је он хтео, *био би* најпааметнији од све троје.

9. – Et si nous revenions, dira l'un.

– Tout *pourrait* être comme avant, dira l'autre (Perec 1965).

9a) – А кад бисмо се вратили, рећи ће једно.

– Све *би могло* бити као пре, рећи ће друго.

10. Gage de pérennité pour la monarchie selon les historiens, le prénom de George s'inscrit dans une longue lignée royale. S'il accède au trône et décide de garder son premier prénom, le nouveau-né, troisième dans l'ordre d'accession, *serait* le septième George à régner (Le Monde 2013).

10a) Ако ступи на престо и одлучи да задржи своје име, новорођенче, треће у реду приступања, *биће* седми Џорџ који ће владати.

Било је случајева у којима су студенти као преводни еквивалент кондиционала у примеру 10 уместо футура употребили потенцијал. Наиме, тај мали проценат студената интерпретирао је дати пример као могућност која је само замишљена и која се неће реализовати у скорој будућности, што представља прецизнији превод.

Што се тиче мање типичних хипотетичких структура у којима може бити заступљен кондиционал, о којима је било речи, студенти су углавном правилно користили потенцијал као преводни еквивалент кондиционала, али не можемо бити сигурни да су уочили другачију структуру протазе и на основу ње инферирали различита хипотетичка значења што се може нпр. видети у 12a) где номинална синтагма *sans ça* (*без њога*) није преведена, и посебно у примеру 11b) где се заправо инферира финално значење:

11. Encore un peu et ils *passeraient* à travers moi comme on traverse l'air (Besson 2014).

11a) Још само мало и *прошли би* кроз мене као кроз ваздух.

11b) Још мало па *би могао проћи* кроз мене као ваздух.

12. Elle dit: c'est une enfant qui a toujours été libre, sans ça elle *se sauverait*, moi-même sa mère je ne peux rien contre ça, si je veux la garder je dois la laisser libre (Duras 1984).

12a) Она каже: То је дете које је одувек било слободно, иначе *би њоде-ла*, чак и ја, њена мајка, не могу ништа против тога, ако желим да је задржим, морам јој дати слободу.

13. J'*aurais vu* d'autres garçons, peut-être que l'un d'eux m'*aurait fait* oublier celui-ci (Besson 2014).

13a) Да *сам видела* друге дечке, можда *би* ме неки од њих *нашерао* да заборавим овог.

Такође, претпостављамо да је пример 13 у којем је заступљена паратаксистичка структура, најређа, преведен углавном успешно (13а) али захваљујући улози контекста у овом случају.

Подврста хипотетичког кондиционала, кондиционал претпоставке путем абдукције (14) који је условљен интерогативним модалитетом, није био познат студентима, као ни кондиционал за игру улога (15), јер су студенти углавном дословно преводили као што стоји у 15а) или су уочавали узрочно-последичну везу, али не и хипотетичку (14а); но, било је случајева у којима је препознат кондиционал за игру улога (15б):

14. Marguerite est heureuse. C'est-il que Henrik *serait venu*? (Dodig 2018)

14а) Маргарита је срећна. Да није због тога што је Енри *goшао*? / Да ли је због тога што је Енрик *goшао*?

15. Toi tu *serais* le gendarme et moi le voleur (Wilmet 2003).

15а) Ти *би био* жандар, а ја лопов.

15б) Ја ћу бити полицајац, а ти лопов.

Можемо закључити да кондиционал ублажавања углавном није представљао проблем приликом превода, посебно када је реч о кондиционалу модалних глагола попут *falloir* (*требаћи*, 16) или кондиционалу глагола чији семантизам намеће интерпретацију за ублажавање исказа (17), тако да су студенти користили потенцијал као преводни еквивалент:

16. Il *faudrait* prévenir les gens de ces choses-là (Duras 1984).

16а) *Требало би* упозорити људе на ове ствари.

17. Est-ce que vous *préféreriez* une machine à laver qui sécherait votre linge aussi? (Perec 1965)

17а) Да ли *бишће више желели* веш машину која би сушила вашу одећу?

Међутим, дате примере студенти су анализирали као кондиционал с ефектом учтивости или савета, а нису га доводили у везу са хипотетичким значењем, што је у његовој основи с обзиром да представља подврсту хипотетичког кондиционала.

Конечно, евиденцијални кондиционал који је у честој употреби у француском језику, нарочито у журналистичком дискурсу (Dendale – Tasmowski 2001), јер представља идеално средство којим се говорник ограђује од исказа и поручује саговорнику да се свака информација треба узети с резервом, иако је особена врста кондиционала којој треба посветити пажњу, и даље представља изазов србофоним студентима, који га углавном не разумеју и анализирају као изражавање неке могућности што можемо приметити у њиховим преводима примера 18 и 19:

18. Donald Trump *perdrait* les élections américaines (Le Monde 2016).

18a) Доналд Трамп *би изгубио* америчке изборе.

19. La Poste *se lancerait* sur le marché de la téléphonie mobile début 2011, en tant qu'opérateur virtuel, écrit le journal Les Echos lundi 22 novembre (Le Monde 2017).

19a) Пошта *би ушла* на тржиште мобилних телефона почетком 2011, као виртуални оператер, пише лист Les Echos, понедељак 22. новембар.

Дати кондиционал у српском језику проналази еквиваленте у различитим глаголским облицима уз обавезну допуну у виду перифрастичних израза типа: *наводно, према њом извору, изгледа да*, и сл. Попут евиденцијалног кондиционала ни његове подврсте, кондиционал непојмљивог (20) и полемички кондиционал (21), нису били јасни студентима иако су правилно користили потенцијал као преводни еквивалент али по неком аутоматизму или логичности:

20. 6 juillet. — Je deviens fou. On a encore bu toute ma carafe cette nuit; ou plutôt, je l'ai bu! Mais, est-ce moi? Est-ce moi? Qui *serait-ce*? Qui? Oh! Mon dieu! Je deviens fou? Qui me sauvera? (Maupassant 2005)

20a) 6. јул. — Лудим. Опет је неко попио бокал воде ове ноћи; или сам га ја попио! Али, да ли сам ја? Да ли сам ја? Ко *би* то *био*? Ко? Ох! Мој Боже! Лудим? Ко ће ме спасити?

21. «Il y a deux millions de Parisiens, et on *serait obligé* de chercher un sauveteur à l'extérieur?», déclare Françoise de Panafieu. (Haillet 2007)

21a) Постоји два милиона Парижана, и *морали бисмо* да тражимо спасиоца споља? Каже Франсоа де Панафеје.

3. Превод српског потенцијала

Потенцијал се у српском језику третира као глаголски начин. У традиционалним граматикама могу се наћи бројне класификације његових значења, посебно модалних, док се издваја једна темпорална употреба – тзв. потенцијал навике (Пипер и др. 2005). Међутим, према нашој хипотези овај глаголски облик у свим својим употребама исказује неактуелност, односно маркира процесе који су само замишљени у нашим главама. Показали смо и да тзв. потенцијал навике заправо не исказује темпорално значење (Dodig 2018), већ је и он једна од модалних употреба овог глаголског облика, али смо открили и праву временску употребу потенцијала у нетелоничним реченицама (Dodig 2018) где он

маркира реализоване прошле радње. У овом раду користићемо, дакле, нашу класификацију употреба потенцијала и анализирати резултате анкете о њиховом преводу.

Модални потенцијал обухвата потенцијал намере, хипотетички и евиденцијални потенцијал. Потенцијал намере фигурира у телеономичним реченицама, тј. финалним, и обично је уведен везником *да*, али ту су и везници *како*, *само да*. У француском језику конструкција *да* + потенцијал преводи се на два начина: уколико су субјекти идентични у обе реченице користи се конструкција *pour* + инфинитив, а уколико су различити користи се субјунктив. Резултати наше анкете показују да студенти нису имали потешкоћа са преводом потенцијала намере осим са конјугацијом неких глагола у субјунктиву с обзиром да тај глаголски начин не постоји у српском језику:

22. – А знаш ли ти шта људи чине да *би* тамо *дошли*? – Не знам, и не тиче ме се (Селимовић 1980).

22a) Sais-tu ce que font les gens *pour* y *arriver*? Je ne sais pas, je m'en fous.

23. Вријеме је да одем, да *би* они *моили* да се договоре насаму (Селимовић 1980).

23a) Il est temps d'en aller *pour* qu'il *puissent* se mettre d'accord en privé.

Што се тиче хипотетичког потенцијала, нагласићемо да за разлику од кондиционала, потенцијал јесте носилац хипотетичког значења и налази се и у протази и аподози, а инструкција везника (*ако*, *кад*, *да*) доприноси интерпретацији различитих хипотетичких значења. Попут кондиционала, и потенцијал се може наћи у свим горенаведеним хипотетичким структурама. Такође, можемо закључити да су и резултати анкете показали готово исте резултате у погледу преводјења хипотетичког потенцијала као за хипотетички кондиционал. Наиме, студенти су лако идентификовали типичне хипотетичке структуре у којима је био заступљен потенцијал и примењивали правила о употреби глаголских времена у француском језику за хипотетичко значење могућег, иреалног и контрафактуелног. Тако у примеру 24a) примећујемо употребу плусквамперфекта у протази и прошлог кондиционала у аподози чијом се комбинацијом исказује неостварен услов у прошлости и последица у садашњости, односно контрафактуелност, затим, у примеру 25a) за исказивање иреалног комбинацију имперфекта у протази и кондиционала у аподози, и на крају, у примеру 26a) представљање потенцијалног услова путем комбинације презента у протази и кондиционала у аподози:

24. Да га *није* толико *волио*, *био би* још жив (Селимовић 1980).

24a) S'il ne l'*avait* tellement *aimé*, il *aurait été* encore en vie.

25. Кад не би било ратова, њоклали бисмо се међу собом (Селимовић 1980).

25a) Si les guerres n'existaient pas, nous nous *massacrerions* entre nous.

26. Жалио бих ако страдаш, а још бих више жалио ако не успијем (Селимовић 1974).

26a) Je *regretterais* si tu es mort, et je *regretterais* encore plus si je ne le *réussis* pas.

Код мање типичних хипотетичких структура у којима може фигурирати потенцијал, студенти су имали потешкоћа да инферирају хипотетичко значење, и преводили су потенцијал кондиционалом по аутоматизму имајући у виду да је то његов најчешћи еквивалент у француском:

27. Сигурно би радо помогао несрећној жени добар је човек, али се боји да не изазове сумњу. Жени не би њомоѡао, себи би много одмоѡао (Селимовић 1980).

27a) Certainement, il aiderait volontiers la femme malheureuse – c'est un bon homme – mais il craint de susciter des soupçons. Il n'*aiderait* pas la femme, mais il *se causerait* beaucoup de tort.

28. По њему и његовом страху, ред би био савршен (Селимовић 1980).

28a) Selon lui et sa peur, l'ordre *serait* parfait.

У нашој класификацији издвојили смо и подврсте хипотетичког потенцијала: потенцијал за игру улога (29) и потенцијал ублажавања (30, 31). Што се тиче превода првог, можемо исто закључити да студенти преводе по аутоматизму потенцијал кондиционалом не разумејући у потпуности употребу потенцијала и кондиционала за игру улога:

29. Ми смо деца весела, радо би се играла, ал' не знамо шта! кажи нам ти, Дејана! Ајмо плавих Штрumpfова! Ти би био Љутко, он би био Кефало, Мата Млата, а ја Штрumpfета! (Dodig 2018)

29a) Nous sommes des enfants joyeux, nous aimerions jouer, mais nous ne savons pas quoi. Dis-nous, Dejana. Les Schtroumpfs bleus. Toi, tu *serais* Ljutko, lui Kefalo, Mata Mlata, et moi, je *serais* Schtroumpfette!

Потенцијал ублажавања, као ни кондиционал ублажавања, није представљао проблем приликом преводјења, односно студенти су лако уочавали значење учтивости, савета и сл.:

30. Зрео си – рекао је човјек мрачно – и не би ѡребало да те савјетујем. Али би било боље да се не мијешаш (Селимовић 1974).

30a) Tu es mûr – dit l'homme sombrement – et je ne *devrais* pas te conseiller. Mais il *vaudrait mieux* que tu ne t'en meles pas.

31. Прољетос смо почели један разговор, *шребало би* да га довршимо (Селимовић 1974).

31a) Au printemps dernier, nous avons commencé une conversation, il *faudrait* la terminer.

Иако у српској литератури стоји да потенцијал не може изразити евиденцијалност, ми смо показали да је то ипак могуће и то када је у комбинацији са модалним глаголима и изразима за евиденцијалност. С обзиром да евиденцијални кондиционал и даље представља новину код студената и да нису потпуно схватили његову употребу што је показала и наша анкета, слично се може закључити и за евиденцијални потенцијал. Међутим, будући да је полазност била матерњи језик и присуство израза за евиденцијалност, сматрамо да су студенти разумели да говорник избегава одговорност да изречено представи као свој став служећи се датим облицима, поготово у примеру 33a) где потенцијал чак фигурира сам:

32. Судећи према мислима, које су трајале нешто дуже од свих балканских устава заједно, Србија *би мола* да пожели један солидан устав (НИН 2002).

32a) Selon les réflexions qui durait plus longtemps que toutes les constructions balkaniques, la Serbie *pourrait* souhaiter une constitution solide.

33. Влада Србије подржала је изградњу регионалног гасовода кроз Србију крајем јула ове године. Гас *би шребало* да буде спроведен од Турске, преко Бугарске, Србије, Хрватске и Словеније до северне Италије, а раније је најављено да ће капацитет гасовода бити 20 милијарди кубних метара годишње. Према тадашњим прорачунима, гасовод *би* Србији годишње *доносио* 200 милиона долара прихода, који би био дељен са руским партнером (Б92 2006).

33a) Le gouvernement serbe a soutenu la construction d'un gazoduc régional, à travers la Serbie, à la fin du mois de juillet de cette année. Le gaz *devrait* être transporté de la Turquie, à travers la Bulgarie, la Serbie, la Croatie et la Slovénie, jusqu'au nord de l'Italie. Il a été annoncé plus tôt que la capacité du gazoduc serait 20 milliards de mètres cubes par an. Selon les calculs de l'époque, le gazoduc *rapporterait* à la Serbie 200 millions de dollars de revenus annuels, qui seraient partagés avec le partenaire russe.

Што се тиче временске употребе потенцијала, третираћемо, према нашој терминологији – потенцијал хабитуалности, као временски јер је то и даље позиција српских граматика, а затим потенцијал у нетелеономичним реченицама.

Понављање радње у прошлости која добија карактер навике у српском језику може се изразити потенцијалом, док се у француском језику феномен понављања² везује аутоматски за имперфект. Студенти су углавном нудили два решења. У случају инферирања итеративне интерпретације примера изабрали би имперфект (34а) као преводни еквивалент, а у случају да нису разумели да се ради о понављању употребили би кондиционал (34б):

34. А ја *бих* понекад *усџао* само да проходам по соби, и опет *леџао* (Селимовић 1980).

34а) Et moi, je me *levais* parfois juste pour marcher dans la chambre, puis je me *recouchais*.

34б) Et parfois, je me *lèverais* juste pour marcher dans la chambre, et puis je me *recoucherais*.

Прави временски потенцијал који је заступљен у нетелеономичним реченицама исказује радње које су се одиграле у прошлости и у питању је једна нова употреба потенцијала. Преводни еквиваленти у француском могу бити временски кондиционал и конструкција *pour* + инфинитив/субјунктив. С обзиром да се ради о новој употреби потенцијала и нетелеономичним реченицама, студенти су углавном користили инфинитивну реченицу као преводни еквивалент (35а) као у случају потенцијала намере, или уопште нису разумели смисао примера с временским потенцијалом (35б), док је занимљиво приметити да су у првом делу примера 35 користили кондиционал што такође говори да не разумеју нову употребу потенцијала али да се воде његовим јединственим семантизмом – замишљање радњи:

35. Позориште се преселило, платна су премештена у фоаје, да *би* касније у тридесетим годинама платна *била* и *склоњена* (Политика 2002).

35а) Le théâtre se serait déménagé, les toiles auraient été déplacées dans le foyer, *pour être mises de côté* dans les années trente.

35б) Le théâtre se serait déménagé, les toiles auraient été déplacées dans le foyer, et plus tard dans les années trente, les écrans *ont été retirés*.

4. Закључак

На основу садржаја и анализе приказаних примера у раду, може се закључити да преводу француског кондиционала и српског потенцијала повлачи бројне изазове и недоумице код србофоних студената који уче француски као страни језик. Спроведена анкета међу студентима ФИЛУМ-а

2 Више о феномену понављања у прошлости консултовати Bres 2007, Dodig 2020.

Универзитета у Крагујевцу омогућила нам је увид у потешкоће са којима се студенти сусрећу у преводу наведених глаголских облика, посебно у вези са њиховим новим и маргиналним употребама. Иако се поменути глаголски облици у многим случајевима сматрају еквивалентима, они имају сложене модалне и темпоралне разлике које захтевају пажљиво тумачење и познавање контекста. Студенти су се често служили преводима према аутоматизму и логичности, попут потпуне идентификације или замене датих облика, не увиђајући нијансе модалних и темпоралних значења или специфичне функције у контексту. На крају, рад истиче потребу за већом прецизношћу у усвајању ових глаголских облика како би се смањиле потешкоће и унапредила тачност превода, с посебним освртом на специфичне језичке феномене и функције које одређени облици имају у језику.

Литература

- Ашић, Тијана и Додиг, Милана. „Особености псеудофиналних обрта у српском језику”. Ковачевић, Милош и Петковић Јелена (ур.). *Српски језик, књижевност, уметност*: зборник радова са X међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (23–25. X 2015). Књ. 1, Језик, књижевност, уметности. Крагујевац: Филум, 2015: 105–114.
- [Ašić, Tijana i Dodig, Milana. „Osobnosti pseudofinalnih obrta u srpskom jeziku”. Kovačević, Miloš i Petković, Jelena (ur.). *Srpski jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa X međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu* (23–25. X 2015). Knj. 1, Jezik, književnost, umetnosti. Kragujevac: Filum, 2015: 105–114]
- Пипер, Предраг и др. *Синтакса савременог српског језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Нови Сад: Матица српска, 2005.
- [Piper, Predrag i dr. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Novi Sad: Matica srpska, 2005]
- Поповић, Љубомир. „Намерне реченице у функцији напоредних”. *Књижевност и језик* 24/1 (1977): 154–163.
- [Popović, Ljubomir. „Namerne rečenice u funkciji naporednih”. *Književnost i jezik* 24/1 (1977): 154–163]
- Ašić, Tijana, Bres, Jacques, Dodig, Milana et Torterat Frédéric. «Conditionnel temporel objectif et constructions non téléonomiques en français et en serbe», *Travaux de Linguistique. Revue internationale de linguistique française* 2, no 74, 2017: 7–29.
- Bres, Jacques. «Fréquence narrative et temps verbal: une approche linguistique à partir de Un Balcon en forêt», *L'Information grammaticale* 115, 2007: 42–46.
- Bres, Jacques. «Alors comme ça, le conditionnel serait polyphonique...». Colas-Blaise M., Kara M., Perrin L. et Petitjean A. (dir.). *La Question polyphonique ou dialogique en sciences du langage, Recherches Linguistiques* 31. Metz: CELTED, Université Paul Verlaine, 2010: 201–225.
- Dendale, Patrick et Tasmowski, Liliane (eds.). *Le conditionnel en français. (Recherches Linguistiques 25)*. Metz: Université de Metz, 2001.

- Dodig, Milana. *Le conditionnel français et ses équivalents sémantiques en serbe*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Monpeljeu, Univerzitet u Kragujevcu, 2018.
- Dodig, Milana. «Le phénomène d'itération dans l'époque passée en français et la question de sa traduction». *Philologia Mediana* 12, 2020: 235–249.

Извори

- Besson, Jean-Marc. *Le Temps des ogres*. Paris: Mon Petit Éditeur, 2014.
- Dodig, Milana. *Le conditionnel français et ses équivalents sémantiques en serbe*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Monpeljeu, Univerzitet u Kragujevcu, 2018.
- Duras, Marguerite. *L'Amant*. Paris : Éditions de Minuit, 1984.
- Le Monde* 30 septembre 2013.
- Le Monde* 10 octobre 2016.
- Le Monde* 13 janvier 2017.
- Maupassant, Guy de, *Le Horla*. Paris: Pocket, 2005.
- Perec Georges. *Les Choses*. Paris: Pocket, 1965.
- Roudinesco, Elisabeth, *Philosophes dans la tourmente*. Paris: Fayard, 2005.
- Haillet, Pierre-Patrick, *Pour une linguistique des représentations discursives*. Bruxelles: De Boeck, 2007
- Wilmet, Marc. *Grammaire critique du français*. Paris: Hachette supérieur, 2003
- 20 Minutes* 9 février 2016.
- B92* 19. децембар 2006.
- [*B92* 19. decembar 2006]
- НИН* 10. јануар 2002.
- [*NIN* 10. januar 2002]
- Перек, Жорж. *Сћвари*. Београд: Вулкан, 2011.
- [Perek, Žorž. *Stvari*. Beograd: Vulkan, 2011]
- Политика: Политикин културни догађај* 5. април 2002.
- [*Politika: Politikin kulturni događaj* 5. april 2002]
- Селимовић, Меша. *Дервиш и смрт*. Сарајево: Свјетлост, 1974.
- [Selimović, Meša. *Derviš i smrt*. Sarajevo: Svjetlost, 1974]
- Селимовић, Меша. *Тврђава*. Сарајево: Свјетлост, 1980.
- [Selimović, Meša. *Tvrđava*. Sarajevo: Svjetlost, 1980]

Milana Dodig

DIFFICULTÉS DE TRADUCTION DU CONDITIONNEL FRANÇAIS ET DU POTENTIEL SERBE

Résumé

Ce travail présente les difficultés rencontrées par les étudiants serbes de français lors de la traduction du conditionnel français et du potentiel serbe.

En se basant sur une classification des usages modaux et temporels de ces formes verbales (Dodig, 2018), l'article analyse plusieurs exemples extraits de textes littéraires et journalistiques en français et en serbe, soumis à un questionnaire auprès d'étudiants de la Faculté des Lettres et des Arts de Kragujevac. Les résultats révèlent que certains usages de ces formes verbales posent des doutes de traduction, notamment pour exprimer des notions comme l'ultériorité temporelle, le conditionnel dans des structures hypothétiques spécifiques et les deux formes verbales dans leurs usages marginaux et nouveaux. Enfin, ce travail met en lumière que la compréhension erronée des usages spécifiques de ces formes complique leur traduction, ce qui souligne la nécessité d'une meilleure compréhension de leur emploi dans leur contexte linguistique et discursif.

Mots clés: conditionnel, potentiel, langue française, langue serbe, traduction, étudiants en Français Langue Étrangère

Др Милана Додиг запослена је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу као ванредни професор за ужу научну област: француски језик. Учествовала је на преко 30 домаћих и међународних научних конференција у земљи и иностранству. Њена научна интересовања су француска синтакса и семантика, контрастивна лингвистика, прагматика. Посебна пажња посвећена је семантичкој, стилској и преводилачкој анализи глаголских времена у новинарском и књижевном дискурсу на француском и српском језику.

PhD Milana Dodig is employed at the Faculty of Philology and Arts in Kragujevac as an associate professor for the narrower scientific field: French language. She has participated in over 30 domestic and international scientific conferences in the country and abroad. Her scientific interests are French syntax and semantics, contrastive linguistics, pragmatics. Special attention is paid to the semantic, stylistic and translational analysis of verb tenses in journalistic and literary discourse in French and Serbian.

<https://orcid.org/0000-0001-8409-9498>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>).

Conflict of interest statement: Author is a member of the editorial board of the journal *Prevodilac*. However, she had no involvement in the peer review or editorial decision-making process for this article.

Нађаша Ристивојевић-Рајковић

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Група за скандинавистику

natasa.ristivojevic@fil.bg.ac.rs

UDC: 811.113'373.45(049.32)

811.113'373.43(049.32)

Приказ

ЛИНГВИСТИЧКИ И КУЛТУРНИ АСПЕКТИ ПОЗАЈМЉИВАЊА У СКАНДИНАВСКИМ ЈЕЗИЦИМА

Софија Биланџија. *Позајмљивање у скандинавским језицима*
– *шрајовима евројској културној наслеђа*. Београд:
Филолошки факултет, 2024, 195 стр.

Као резултат дугогодишњег истраживачког рада на пољу скандинавистичке лексикологије, дериватологије и семантике, проф. др Софија Биланџија је 2024. године објавила монографију *Позајмљивање у скандинавским језицима – шрајовима евројској културној наслеђа* у издању Филолошког факултета у Београду. Реч је о студији која се на критички и систематичан начин бави једним од кључних механизма језичког развоја – процесом лексичког позајмљивања – и то унутар три савремена скандинавска језика: данског, норвешког и шведског.

Монографија је структурисана у пет тематских целина, од којих се свака бави различитим аспектима проблематике позајмљивања: од теоријских основа и класификације позајмљеница до културноисторијског прегледа и питања језичке политике. Оваква структура омогућава читаоцу да постепено улази у тему, пратећи како лингвистичку аргументацију, тако и друштвено-културне последице позајмљивања. Већ у предговору ауторка истиче да се феномен позајмљивања може проучавати из више углова и у оквиру више лингвистичких дисциплина, а свој приступ одређује као примарно лексиколошки уз укључивање језичкоисторијске и културноисторијске перспективе.

Прво поглавље започиње разматрањима појма неологизам, који у ужем смислу представља плод језичке иновације и обухвата нове речи и изразе који раније нису постојали у језику, док се у ширем смислу користи за иновације у значењу или употреби већ постојећих лексичких јединица. Ауторка истиче да нове речи не улазе у језички вакуум, већ у

етаблирани систем, те у наставку поглавља поставља теоријски оквир и дефинише појмове који се тичу лексичког система: реч, лексема, лексикон, лексикологија. Већ се овде види да се Биланција не задржава на дескриптивном излагању, већ успоставља дијалог са различитим приступима, с посебним нагласком на савремена скандинавистичка истраживања. Систематично и детаљно представља актуелна схватања у оквиру скандинавистичке лексикологије трудећи се да српском читаоцу приближи терминологију која је у појединим случајевима неуобичајена у нашем језичком простору (нпр. да. *løst sammensatteverber*, но. *løst sammensatte verb*, шв. *löst sammansatta verb* 'лабаво сложени глаголи').

Друго поглавље се фокусира на механизме попуне лексикона и на узроке позајмљивања. Посебно је корисна разлика коју ауторка прави између богаћења лексикона „изнутра“ – путем деривације и семантичке модификације – и лексичких иновација „споља“, односно позајмљивања. Упозорава ипак да разграничење између наведених стратегија проширења лексичког инвентара није апсолутно и да између њих постоје и извесна преклапања – творбени процеси обухватају и елементе страног порекла, повремено долази до подражавања творбених образаца из страних језика, а промене у значењу лексема могу бити изазване и контактом са другим језичким заједницама и на тај начин везане за позајмљивање (нпр. до проширења значења норвешке лексеме *mus* 'миш (животиња)' > 'компјутерски миш' дошло је под утицајем модификације значења сродне речи *mouse* из енглеског језика). Биланција даље износи детаљан преглед узрока позајмљивања. Иако је позајмљивање најчешће повезано с потребом за именовањем нових појмова, ауторка показује да су чести и случајеви у којима је мотив позајмљивања естетске, друштвене или идеолошке природе. Приказивачу, и самом скандинависти, посебно је занимљив био осврт на семантичке узроке позајмљивања – позајмљенице некада не попуњавају лексичке лакуне у језику примаоцу, већ доприносе диференцијацији или специјализацији значења. У том контексту ауторка наводи пример лексеме *sprog/språk* 'језик (којим се говори)', која је позајмљена из средњенискоњемачког (*sprake*) упркос томе што је у скандинавским језичким заједницама већ постојала реч *mål*. Ова реч је, међутим, имала веома развијену полисемантичку структуру (нека од значења су била везана за правни контекст, нпр. 'договор', 'жалба', 'случај'), док је позајмљеница била једнозначна и омогућила је неку врсту растерећења домаће речи.

Поглавље се наставља расправом о лексичкој интеграцији нових речи или фраза. Свака позајмљеница почиње као тзв. *citatord/sitatord*, слабије позната лексичка јединица стилски маркирана у писању и говору, затим долази до вишег степена уједначавања са остатком лексичког инвентара, да би у трећој фази нова реч постала део система и говорници престају да је доживљавају као страну. Важан аспект лексичке

интеграције позајмљенице представља семантичко преобликовање до ког долази у процесу инкорпорирања нове речи или израза у систем језика примаоца. Указавши да у досадашњим истраживањима недостаје свеобухватна и доследна систематизација значењских трансформација у овом процесу, ауторка уводи сопствену, иновативну класификацију засновану на два типа односа: однос значења позајмљенице у језику даваоцу и језику примаоцу (интерјезичко измештање) и однос значења позајмљенице према (евентуално) затеченим другим лексичким јединицама у систему језика примаоца (интрајезичко измештање). У оквиру интерјезичких измештања може доћи до сужавања, проширивања или измене оригиналног значења – на пример, код норвешког *deale*, од енглеског *to deal*, дошло је и до сужавања и до проширивања значења: нека од значења енглеске лексеме нису пренета у норвешки, као 'делити карте' или 'расподелити', а значење 'бити у пролазној вези с неким' не постоји у језику даваоцу. У оквиру интрајезичких измештања, позајмљеница може потиснути постојећу реч или израз (у шведском језику је тако домаћу реч *vindögha* 'прозор' заменила реч *fönster*, позајмљена из средњенисконемачког), може доћи до измене значења постојеће лексеме (значење данског *æde* одн. норвешког *ete* сужено је под утицајем позајмљенице *spise*, која је постала прототипични глагол једења – *æde/ete* означавају или похлепно једење или се односе на једење животиња), а могу наставити и паралелан живот у лексикону језика примаоца као блискозначнице (лексеме норвешког језика *bivirkning* и *sideeffekt* означавају пропратни ефекат неке појаве, међутим, само енглеска позајмљеница може да се односи на неутралан пропратни ефекат, док се речју *bivirkning* указује на штетан или нежељен ефекат). Поглавље се завршава описивањем процеса палеологизације, супротног појму неологизација, као и могућностима реактивације лексике.

У наредном поглављу ауторка се бави питањем како класификовати позајмљенице и где повући границу између „домаћих“ и „страних“ речи у савременим скандинавским језицима. Будући да се језик стално мења, а да су многе позајмљенице дуго присутне и потпуно адаптиране, тешко их је без познавања етимологије препознати као речи страног порекла. У том контексту Биланција истиче важност критеријума адаптираности – фонолошке, ортографске, морфолошке и семантичке – као основу за класификацију позајмљених речи. Скандинавска лингвистичка традиција познаје поделу лексике (по пореклу) на три супкласе: *arv(e)ord* 'наслеђене речи', *lån(e)ord* 'позајмљенице' и *fremmedord/främmande ord* 'туђице', где се позајмљеницама сматрају адаптирани елементи чије се присуство у језику не осећа као страно, док туђице задржавају страни изговор, ортографију или парадигму. Надређен им је појам *importord* 'увезене речи' којим су обухваћене све лексичке јединице које потичу из страних језика, без обзира на степен адаптације у језику примаоцу.

Недостатак ове класификације представљају управо нејасне границе између супкласа, те ауторка наводи и алтернативну класификацију, засновану на структурном критеријуму, према којој се лексичка маса дихотомно дели на *hjemlige ord/inhemska ord* 'домаће речи' и *fremmedord/främmande ord* 'стране речи'. Упозорава на раскорак између скандинавског термина *hjemlig ord/inhemska ord* и нашег термина *домаћа реч* – у скандинавистици овај термин обухвата и аутохтону лексику (*arv(e)ord*) и позајмљенице које су потпуно интегрисане у језик прималац (*lån(e)ord*), док се туђице издвајају као посебна класа због формалних одступања од система. Значајан допринос овог поглавља огледа се у пажљивој терминолошкој анализи. Ауторка разлаже значења и употребу термина као што су *lån(e)ord*, *innlån(e)ord*, *importord*, *fremmedord/främmande ord* и указује на разлике у погледу њихове фреквенције и примене у данском, норвешком и шведском.

Наставак поглавља доноси прецизан опис сваке од поменутих класа. *Arveord* су речи које су „одувек“ у језику, то је најстарији слој лексике – праиндоевропски, општегермански и општенордијски. Он обухвата основни вокабулар човековог окружења – називе за родбинске односе, делове тела, домаће животиње, основне радње, природне појаве и слично, а најтеже га је разликовати од позајмљених елемената због оскудних извора. Рунских записа, који представљају кључни извор за проучавање ране историје скандинавских језика, нема много, а уз то су жанровски ограничени и најчешће формулаични, те се на тај начин може документовати релативно мали број речи. *Lån(e)ord* су елементи позајмљени из страних језика, типично у ранијим историјским периодима, те су имали довољно времена да се фонолошки и граматички адаптирају тако да их говорници више не доживљавају као стране. Класа *fremmedord/främmande ord* обухвата углавном новије позајмљенице препознатљиве по расподели нагласка, ортографији или морфолошким одликама неуобичајеним у скандинавским језицима. По правилу су то речи из домена науке, технологије и културе, а најчешће долазе из француског и енглеског језика. Наглашава се да границе између ових категорија нису увек чврсте: многе речи се временом премештају из једне групе у другу, а осећај говорника да ли је нека реч домаћа или страна није увек поуздан.

Посебно значајан допринос трећег поглавља представља исцрпна класификација позајмљеница према различитим критеријумима. Ауторка највише пажње посвећује подели позајмљеница према стратегијама позајмљивања, при чему разликује директне и индиректне позајмљенице. Директно позајмљивање подразумева преузимање и формалне и семантичке стране лексичке јединице из језика даваоца, док индиректне позајмљенице обухватају преводне, семантичке, хибридне и псеудопозајмљенице, које настају као резултат имитације узора, али

без преноса форме. Даље, класификација се може вршити и према структурном критеријуму и ту се говори о позајмљивању елемената испод и изнад нивоа лексеме, попут морфолошких и творбених форманата, као и синтагми и фразеологизама. Напослетку, у дискусији о функционалном критеријуму, уводи се појам граматичких позајмљеница – промена које захватају морфолошке, синтаксичке и творбене обрасце језика примаоца. У новије време овај тип модификација настаје пре свега под утицајем енглеског језика, а огледа се, на пример, у одступањима у транзитивности глагола, уобичајеној употреби предлога и сл.

Најобимније, четврто поглавље монографије доноси историјски преглед позајмљивања у скандинавским језицима. Хронолошки распоред, од пранордијског периода, преко уплива латинског и нисконемачког у средњем веку, затим француских и немачких утицаја након XVI века, све до масовног прилива англицизама у савременом добу, чита се као културна историја Северне Европе, што се може сматрати једним од највреднијих аспеката ове монографије. Ауторка не анализира само порекло речи, већ језичке контакте сагледава кроз призму друштвених, културних и економских околности које су доводиле до позајмљивања речи из страних језика.

На почетку поглавља разматра се концепт посредног и непосредног позајмљивања, уз јасно разграничење термина *језик давалац*, *језик прималац* и *језик посредник*. Ово разврставање је посебно значајно у контексту средњовековне Европе, у којој су речи често долазиле из латинског језика, али преко енглеских, немачких и фризијских варијетета, па је питање посредника кључно за разумевање путање језичког утицаја.

Ауторка затим хронолошки излаже фазе позајмљивања задржавајући се на временским периодима и језицима који су имали најзначајнији и најтрајнији утицај на лексички фонд северноевропског простора. У првим вековима наше ере истиче се културна и технолошка надмоћ келтских народа, што је резултовало позајмљеницама типа *jern/järn* 'гвожђе' или *rige/rike* 'држава', 'краљевина'. У периоду христјанизације, од IX до XI века, долази до новог таласа позајмљивања, пре свега из грчког и латинског, а преко језика посредника којима су се служили мисионари, одн. староенглеског, фризијског и старосаксонског. Углавном се ради о речима из домена религијског и образовног вокабулара, попут *kirke/kyrka* 'црква', *engel/ängel* 'анђео', *pen/penn/penna* 'перо', *skole/skola* 'школа', које сведоче не само о верском преображају Севера, већ и о културној интеграцији са широм европском цивилизацијом. Средишњи део поглавља посвећен је анализи утицаја средњенисконемачког језика, који се сматра најзначајнијим појединачним извором позајмљеница у скандинавским језицима. Овај талас позајмљеница долази са јачањем Ханзеатске лиге и успоном немачког као *lingua franca* у северној Европи средњег века. Контакт између скандинавских језичких заједница и

нисконемачког трајао је неколико векова, а свој врхунац достиже у XIV и XV веку. Немачке позајмљенице постају доминантне првенствено у трговачкој и административној сфери (*borgmester/borgermester/borgmästare* 'градоначелник', *arbejde/arbeide/arbete* 'радити', *værksted/verksted/verkstad* 'радионица'), али се са интензивирањем језичког контакта преузимају се и лексеме из општег вокабулара, нпр. *skøn/skjønn/skön, vakker/vacker* 'леп' *koge/koke/koka* 'кувати' *fare/fara* 'опасност'. Биланција овде скреће пажњу на феномен дубоке адаптације – многе немачке речи су толико укореењене у језику да се више не перципирају као стране, чиме се потврђује висок степен интеграције културног утицаја. Наводи да, према конзервативним проценама, и до 30% лексичког фонда скандинавских језика потиче из средњенисмонемачког, а значајно је што су преузимање и граматичке речи попут везника и предлога, али и творбени форманти, што сведочи о трајности и дубини немачког утицаја у језичкој пракси. Ауторка подсећа на чувену реченицу која се у литератури често наводи као илустрација снажног утицаја нисмонемачког на скандинавске језике: *Skredderen mente at jakka passet fortreffelig, men kunden klaget over at plagget var kort og tøyet simpelt og grovt* – где су само *at, var* и *og* домаће речи, док су остале позајмљене.

Након опсежне анализе нисмонемачког утицаја, ауторка се окреће каснијим слојевима позајмљивања. Од XVI века примат преузима високомемачки језик, који постаје кључан за религијски и образовни дискурс захваљујући протестантској реформацији, проналаску штампарске пресе и развоју универзитетске културе. Не пренебрегавајући остале домене позајмљивања из високомемачког, попут војне терминологије и државне администрације, ауторка највећу пажњу посвећује утицајима које су превод Библије и реформација имали на позајмљивање. У том смислу истиче разлику између Данске и Шведске, с једне стране, у којима су преводи Светог писма допринели развоју и стандардизацији матерњег језика, и Норвешке с друге стране, у којој се као језик цркве и администрације користио дански јер је била део данске краљевине. Нешто касније, у периоду од XVII до XIX века, немачки ће се утврдити као доминантан узор у области теологије, филозофије, природних наука и књижевности.

У овом периоду такође долази до јачања утицаја француског језика. Позајмљивање из француског интензивира се у XVII и XVIII веку, када се на север Европе доселило на хиљаде франкофоних хугенота бежећи од прогона католичких снага. Истовремено, на скандинавским дворовима расте популарност француске културе и образовног идеала и француски постаје језик комуникације међу аристократијом. Владари и племићи пишу писма и мемоаре на француском језику, а шведски краљ Густав III 1786. године оснива Шведску академију по угледу на чувену Француску академију. Позајмљују се речи попут *dessert, salon/salong, frisør/frisör, parfume/parfyme/parfym, journalist,*

kulisse/kuliss и сл. Оне сведоче не само о језичком утицају, већ и о цивилизацијском моделу који Скандинавија у том тренутку жели да следи. У XIX веку, у доба романтизма, немачки остаје главни извор позајмљеница из домена филозофије, књижевности и природних наука, али се повећава и број позајмљеница из енглеског, језика који ће све до данас остати доминантан језик давалац. У том контексту ауторка се осврће на англицизме и савремене тенденције – последњих деценија долази до слабије адаптације позајмљеница, чак и у језичким срединама које су раније биле пуристички настројене. Губитак домена у корист енглеског, пре свега у области пословне комуникације, економије и високог образовања, изазива дубоку забринутост великог броја скандинавских лингвиста, те се интензивно расправља о механизмима заштите скандинавских језика. Енглески се користи и као *lingua franca* међу становницима нордијских земаља и поред тога што се говорници данског, норвешког и шведског могу без већих тешкоћа споразумевати говорећи својим матерњим језицима.

Пето поглавље доноси увид у социолингвистичку димензију лексичког позајмљивања фокусирајући се на питања интеграције позајмљеница у систем језика примаоца, ставове говорника према њима, као и на језичке политике и пуризам. Полазећи од питања адаптације и интеграције позајмљених елемената у језички систем, ауторка показује да позајмљивање не може бити сагледано изоловано од општег идеолошког контекста, стандардизације, као ни од актуелне језичке политике и језичке културе.

Поглавље се отвара рашчлањивањем термина као што су *језичка идеологија*, *језичка политика*, *језичко планирање* и *језичка клима*, који служе као концептуални оквир за разумевање различитих приступа у третману позајмљеница. Ауторка предочава да се ови термини, иако позајмљени из америчке социолингвистике, у скандинавским језицима и праксама примењују различито – тако се, на пример, термин *sprogpolitik/språkpolitik(k)* користи како за *language policies* тако и за *language planning*. Истиче да је у скандинавистици посебно распрострањен термин *језичка клима*, који обухвата и ставове о језику и свест о језику и у том контексту помиње врло занимљив нордијски пројекат MIN (*Moderne Importord i Norden*), у ком су испитивани ставови говорника према позајмљеницама и утицај језичке политике нордијских земаља на те ставове. Резултати указују на важну разлику између свесних (отворених) и несвесних (скривених) ставова. Отворени ставови су усклађени са званичним језичким политикама (нпр. највећи број негативних отворених ставова забележен је на Исланду, за који је карактеристичан висок степен пуризма), што значи да политика утиче на декларисане вредносне судове. Скривени ставови, међутим, откривају супротан образац: управо у земаљама које су отвореније ка утицају

страних језика, попут Шведске и Данске, јављају се снажније негативне реакције на позајмљенице, што имплицира да овај тип ставова измиче утицају званичне политике. Скандинавске земље, иако повезане заједничком језичком традицијом, имају различите приступе по питању позајмљеница, пре свега из енглеског језика: Норвешка предњачи у активном отпору утицају енглеског, Шведска примењује умеренији приступ, док Данска заступа либералну политику, усмерену више на праћење него на ограничавање језичких промена.

Ауторка даље разматра типове адаптације позајмљеница – формалне (фонолошке, ортографске и морфолошке) и лексичке. Упоредна анализа данског, шведског и оба стандардна облика норвешког језика (букмола и ниношка) открива значајне разлике у степену адаптације и у приступима језичкој регулативи. Дански и шведски су склонили језичком либерализму, делом и због мањег институционалног притиска и мање идеолошке оптерећености питањима језичке чистоте, док Норвешка спроводи формалну адаптацију позајмљеница и активно ради на стварању заменских речи. Примери попут замене енглеске речи *airbag* речју *kollisjonspute* у норвешком, или формирања нових речи у складу са скандинавским деривационим обрасцима, показују свесну и дугорочну политику језичког очувања.

Сам крај поглавља посвећен је пуристичким идеологијама и њиховој улози у обликовању лексикона скандинавских језика. У нордијском контексту најпознатији је исландски пуризам, који се може окарактерисати као пример општег пуризма, будући да се противи свим страним елементима. Након кратког историјског прегледа пуристичких тенденција у сваком од континенталних скандинавских језика, ауторка закључује да је лексички пуризам у Скандинавији данас првенствено усмерен против англицизама и то у највећој мери у Норвешкој.

Књига *Позајмљивање у скандинавским језицима – истрајом европској културној наслеђа* представља изузетан допринос скандинавистичким студијама код нас и још једном потврђује важну улогу проф. Биланције у развоју скандинавистичке лингвистике на српском језику. Након студије о творбеном процесу слагања, овом монографијом – првим свеобухватним делом код нас посвећеном теми позајмљивања у скандинавским језицима – ауторка отвара ново поглавље у домаћој скандинавистичкој лингвистици. Књига пред нама је добар пример примене интердисциплинарног приступа теми позајмљивања јер је расветљава и из лингвистичке перспективе, пре свега лексиколошке и социолингвистичке, али и из перспективе политичке и културне историје Севера. Ауторка вешто води дијалог с релевантном литературом, читаоцима пружа исцрпну синтезу досадашњих истраживања, али их и критички преиспитује и допуњује оригиналним увидима и предлозима. Изузетну вредност ове монографије чине, између осталог, бројни примери којима се илуструју

разматране појаве, а који су прикупљени током дугогодишњег педагошког и научног рада проф. Биланџије.

Ова монографија ће несумњиво постати неизоставно штиво за истраживаче из области скандинавистике, али ће уједно бити од користи и стручњацима из области као што су лексикологија, контактна лингвистика, културни трансфер и језичка политика. Она је истовремено и вредан педагошки ресурс – покрива део градива на предмету *Лексикологија скандинавских језика* по акредитацији из 2024. године, те ће се користити и као уџбеник на Групи за скандинавистику.

Наташа Ристивојевић-Рајковић (1975) завршила је основне студије француског језика и књижевности, као и основне студије скандинавистике, а затим магистарске студије скандинавистике на Филолошком факултету у Београду, где је 2017. одбранила докторску дисертацију из области скандинавистичке лингвистике. Тренутно је запослена у звању доцента на Групи за скандинавистику Филолошког факултета у Београду. Области њеног научног интересовања обухватају контрастивне студије норвешког и српског језика, скандинавистичку лексикологију и семантику, историју скандинавских језика, истраживање норвешког као другог/страног језика. Поред универзитетског научног и педагошког рада у области скандинавистике, бави се књижевним и стручним превођењем с норвешког и данског језика, као и популаризацијом норвешког језика, норвешке књижевности и културе.

Nataša Ristivojević-Rajković (1975) completed undergraduate degrees in French and Scandinavian studies, followed by a master's degree in Scandinavian studies at the Faculty of Philology, University of Belgrade. She obtained her PhD in Scandinavian linguistics at the same faculty in 2017. She currently works as an Assistant Professor at the Department of Scandinavian Studies at the Faculty of Philology in Belgrade. Her areas of academic interest include contrastive studies of Norwegian and Serbian, Scandinavian lexicology and semantics, the history of Scandinavian languages and research on Norwegian as second/foreign language. In addition to her academic and teaching work in the field of Scandinavian studies, she is active as a literary and professional translator from Norwegian and Danish and is involved in promoting Norwegian and language, literature and culture.

<https://orcid.org/0000-0002-2882-1084>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>).

Милена Ивановић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
m.ivanovic@fil.bg.ac.rs

UDC: 81255.2(049.32)
Приказ

ПРЕВОДИЛАЧКЕ ТЕМЕ НА СКУПОВИМА МЕЂУНАРОДНОГ СЛАВИСТИЧКОГ ЦЕНТРА

54. Међународни научни састанак слависта у Вукове дане
Београд – Нови Сад – Тршић, 11–15. септембар 2024.

Међународни славистички центар са седиштем на Филолошком факултету Универзитета у Београду већ пет и по деценија ради на подстицању и промовисању проучавања српске књижевне баштине и српског језика, пружајући подршку у учењу и усавршавању знања српског језика и књижевности у иностранству. У оквиру својих активности Међународни славистички центар, између осталог, од самих својих почетака сваке године у септембру организује скуп „Међународни научни састанак слависта у Вукове дане“, један од најзначајнијих научних догађаја у области славистике. Међу радовима презентованим на конференцији и објављеним у зборницима скупа спорадично се јављају и студије које су посвећене транслатолошким питањима или се дотичу њих. Ови радови су малобројни и међу великим бројем других истраживања, чини се, углавном незапажени. Ипак, током последњих десет година преводилачке теме биле су присутне кроз једно или два излагања на скоро сваком скупу осим 48. по реду, одржаног 2018. године, када није представљен ниједан рад из ове области.

Транслатолошке студије објављене у зборницима Међународног славистичког центра често се тичу књижевног превођења и рецепције преведених књижевних текстова: Дејан В. Ајдачић: „О преводима и пријему савремене српске прозе у Пољској и Украјини“ (Научни састанак слависта у Вукове дане 52/2, 2023) и „Истраживања превода и рецепције словенске књижевне фантастике код Срба“ (НССВД 51/2, 2022); Зорица Ђ. Ковачевић: „Дански превод Нушићеве *Аутобиографије* као дисконтинуитет у књижевноисторијском и међујезичком посредовању“ (НССВД 45/2,

2016). Већина студија разматра поједине лингвистичке проблеме у контексту превођења, укључујући и превођење књижевних дела: из области когнитивне лингвистике – Јелена Р. Бајовић: „Етнокултурни концепти на релацији ‘своје : туђе’ у језичкој слици света на грађи Његошевог *Шћейана Малој* и руског превода” (НССВД 51/1, 2022); лексикографије – Марко Р. Чудић: „Проблеми израде новог мађарско-српског речника из перспективе књижевног преводиоца” (НССВД 47/1, 2018); фразеологије – Лариса И. Раздобудко-Човић: „Фразеологизми с повећаном експресивно-емоционалном бојом у наративној структури *Проклеће авлије* Иве Андрића и питања руских преводних еквивалената” (НССВД 46/1, 2017); стилистике – Магдалена Е. Славска: „Хумор у превођењу књижевности за децу (на примеру збирке прича Гжегожа Каздепкеа *Касјеријага. Приче за манјује и оне друје*)” (НССВД 53/2, 2024); Валентина Седефчева: „Црквенословенска традиција 18. века у роману *Сеобе* и њен превод на бугарски језик: транслатолошка анализа” (НССВД 45/1, 2016); Ничка Г. Бечева: „О превођењу експресивно употребљених деминутива (на грађи српског и бугарског језика)” (НССВД 45/1, 2016) и граматике – Веран Ј. Станојевић „Неки аспекти употребе лексеме један у разговорном језику и француски преводни еквиваленти” (НССВД 49/1, 2020).

Организатори Међународног научног састанка слависта у Вукове дане по правилу формулишу две теме за сваки годишњи скуп – једна је из области језика, друга из области књижевности. За јубиларни 50. скуп одржан 2020. године тема је била јединствена, а садржала је и преводилачки аспект: „Српски језик и књижевност данас – теоријско-методолошки аспекти проучавања, рецепције и превођења”. Упркос оваквом тематском оквиру, који је требало да подстакне транслатолошка истраживања, број студија посвећених питањима превођења са српског језика није значајно порастао – у зборницима радова са 50. скупа објављено је тек три рада. Јелена Р. Бајовић у раду „Фразеологија Његошевог *Шћейана Малој* у словенском контексту (прилог питању о превођењу ‘непреводивог’)” (НССВД, 50/1, 2021) наставља своја истраживања превода Његошевих дела на руски језик с тачке гледишта културолошких и концептуалних проблема. Љиљана М. Бањанин у раду „Од *Сумайре* до *Дневника о Чарнојевићу*: Црњански на италијанском” (НССВД, 50/2, 2021) у контексту превода дела М. Црњанског на италијански разматра проблеме књижевног превођења, а посебно превођења поезије и улогу преводиоца, као посредника од кога у највећој мери зависи резултат (односно квалитет превода), а самим тим и рецепција књижевног дела. Најзад, представљена је и једна (и једина у периоду који је предмет овог приказа) студија посвећена стручном превођењу – рад Александра Д. Стефановића „Стратегија еквиваленције у правном преводу или како превести непреводиво између француског и српског језика” (НССВД, 50/1, 2021). Аутор издваја три врсте појмова који су по његовом мишљењу најизазовнији

за савладавање међукултурних правних разлика у преводу – концепти, институције и правни актери, те даље на конкретним примерима анализира могућности, предности и недостатке четири начина успостављања еквиваленције које користе правни преводиоци или аутори правних текстова – функционална еквиваленција, формална еквиваленција, транскрипција и дескриптивна транскрипција.

У позиву за пријаву тема за прошлогодишњи, 54. Међународни научни састанак слависта у Вукове дане, одржан у септембру 2024. године, организатори наводе да су рецепција и истраживање српске књижевности, науке и публицистике ван граница Србије немогући без превођења, главног средства комуникације, размене идеја и практичних достигнућа, те сходно томе формулишу и посебну транслатолошку тему: „Српска књижевност, наука и публицистика у преводу“ и предвиђају посебну секцију за излагања из ове области. Од девет пријављених на скупу је представљено шест реферата. Сви реферати тичу се књижевног превођења.

Роберт Ходел са Универзитета у Хамбургу говорио је „О енглеском преводу Петровићевог романа *Дан шесћи*“ – историји настанка оригиналног текста и ауторизованог превода овог романа Растка Петровића. Студија је изузетно занимљива с обзиром да је анализа усредсређена на заједнички рад аутора књижевног текста и преводиоца кроз представљање различитих прилагођавања (промена имена јунака, изостављање топонима, стилистичке интервенције, редукција дијалектизама, употреба преводилачких коментара и сл.) у циљу приближавања текста америчком читаоцу.

Чак три излагања била су посвећена преводима српске књижевности у Пољској. Из реферата Дејана Ајдачића (Гдањск) „Српске народне песме о Косовској бици у преводима и рецепцији Пољака“ сазнајемо да се у Пољској интересовање за овај епски циклус јавља нешто касније у односу на народну лирику и друге циклусе те да је највећи број превода настао средином XIX века. Аутор међу преводиоцима издваја Романа Зморског као најзначајнијег, Исидора Коперницког као најбољег и Ану Каминску као ауторку нових превода објављених у XX веку. Малгожата Филипек (Вроцлав) анализира је преводилачка решења у „Пољском преводу романа Моме Капора *Фолиранћи* у поређењу са оригиналом“. Реч је пре свега о преношењу топонима, реалија, фразеологизама и специфичних слојева лексице као што су колоквијализми. М. Филипек навела је бројне примере успешних решења, али и она која је оценила као неадекватна, рецимо, избегавање вулгаризама у преводу или грешке са тзв. лажним пријатељима преводиоца. Још једна представница Вроцлавског универзитета, Магдалена Славска, говорила је о преводима српске књижевности на пољски: „Данута Ћирилић-Страшињска и Бранко Ћирилић – преводиоци и пропагатори српске књижевности за децу и

омладину у Пољској”, између осталог и с тачке гледишта примене двеју супротних преводилачких стратегија – адаптације и егзотизације.

Оља Перишић са Универзитета у Торину истраживала је „Енциклопедијске одреднице у италијанском преводу романа *Иследник* Драгана Великића”, односно начине преношења културолошких елемената, пре свега ономастике. Од стратегија које је преводилац применио издвојила је као доминантну стратегију одомаћивања, која је у свом екстремном виду доводила до, како ауторка истиче, технике елиминације садржаја и губитака географских, па и временских (дух епохе) координата оригинала. Милена Ивановић (Београд) представила је реферат „Два превода *Проклетје авлије* на украјински језик: проблем преношења турцизама”, чији је основни циљ било сагледавање, с једне стране, објективних чинилаца који стоје у основи преводилачких проблема (другачији статус и мања заступљеност турцизама и оријентализама уопште у украјинском језику) и општих стратегија њиховог решавања и, с друге стране, субјективних фактора који су утицали на избор једног или другог преводилачког решења.

О расту интересовања Међународног славистичког центра за теорију и праксу превођења, као и о јачању свести о значају транслатолошких истраживања за проучавање српске књижевне баштине и њене рецепције ван наше земље сведочи поновно укључивање треће теме за овогодишњи 55. скуп: „Преводи, извођења и рецепција српске драме у словенској и несловенској средини”. Треба поменути и да у оквиру својих активности центар већ годинама традиционално организује семинар за студенте српског као страног, нешто касније је почео и са вођењем курсева за лекторе српског језика на страним универзитетима, а од пре две године реализује се и курс за усавршавање преводилаца. Курс обухвата, с једне стране, часове из српске књижевности, културе и језика, као и кратак циклус предавања о преводилачким стратегијама и техникама и, с друге стране, радионице на којима полазници раде на преводима књижевних текстова. У августу 2023. године овај курс су похађали млади и неафирмисани преводиоци из Русије и Немачке, а 2024. из Пољске и Француске. У оквиру издавачке делатности покренута је и едиција „Превод као огледало контаката језика и култура”, у чијој су првој књизи *У сну никад није досадно* објављене краке приче Михајла Пантића преведене на руски и немачки током првог курса. Друга књига садржаће превод прича Владимира Пиштала на пољски и француски језик.

Др Милена Ивановић је ванредни професор на Катедри за славистику Филолошког факултета Универзитета у Београду, где предаје предмете из области украјинског језика и превођења. Аутор је преко 60 радова, две монографије (*Прелазносћ у украјинском и српском језику: функционални аспекти*, 2007 и *Акционалносћ: семантика и форма у савременом украјинском и српском језику*, 2016) и једног универзитетског

уџбеника украјинског језика. Њена научна интересовања обухватају функционалну граматику, контрастивну лингвистику, као и теоријска и практична питања превођења са словенских језика. Бави се књижевним и стручним превођењем.

PhD Milena Ivanović is an Associate Professor at the Department of Slavic Studies, Faculty of Philology, University of Belgrade. She is the author of over 60 articles and two monographs (*Transitivity in the Ukrainian and Serbian language: a functional aspect*, 2007 and *Aktionsart – semantics and form in Ukrainian and Serbian language*, 2016) and one university textbook of Ukrainian language. Areas of research interest include functional grammar, comparative linguistics, as well as theoretical and practical aspects of translation from Slavic languages. Her professional activities also include literary and specialized translation.

<https://orcid.org/0000-0002-6498-2790>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>).

Стефан Д. Милошевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
stefan.milosevic@fil.bg.ac.rs

UDC: 37.018.4:811(049.32)
Приказ

МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СЕМИНАР „ОБРАЗОВАЊЕ НА СТРАНОМ ЈЕЗИКУ У СВЕТУ КОЈИ СЕ МЕЊА”

Београд, Висока школа превођења Московског државног универзитета „М. В. Ломоносов”, Руски центар Филолошког факултета Универзитета у Београду, 22–23. фебруар 2025.

Двадесетогодишњи јубилеј Високе школе превођења Московског државног универзитета „М. В. Ломоносов” послужио је као повод за одржавање научног семинара „Образовање на страном језику у свету који се мења” („Иноязычное образование в меняющемся мире”). Суорганизатор и домаћин семинара био је Руски центар на Филолошком факултету Универзитета у Београду, где су слушаоци имали прилику да у току два дана чују излагања на актуелне теме из области теорије и наставе превођења и методике наставе. Семинару су присуствовали учесници из Босне и Херцеговине, Бугарске, Велике Британије, Италије, Пољске, Русије, Србије и Шпаније, те се он може посматрати и као својеврсно окупљање и размена мишљења између русиста из европских земаља.

На свечаном отварању учесницима се обратила проф. др Јелена Гинић, управник Катедре за славистику Филолошког факултета у Београду, која је учесницима семинара пожелела плодотворан рад и да, упркос тешким временима, са семинара понесу нове идеје о учењу руског језика и достигнућа науке о преводу и успешно их примене у раду са својим студентима. У име организационог одбора учесницима су се обратили Марина Јесакова, Галина Литвинова и Владимир Литаренко са Високе школе превођења који су у својим обраћањима изразили задовољство што се семинар одржава у Србији и што су се у Београду окупили представници значајног броја европских земаља како би стекли нова знања из области теорије и праксе превођења и наставе страних језика. Изразили су такође наду да ће учешће на семинару бити

инспиративно у погледу нових идеја за научни рад, за иновативне приступе превођењу и настави руског језика.

Првог дана семинара учесници су имали прилике да чују осам излагања, махом из области методике наставе и наставе превођења. Семинар је почео излагањем Јелене Бајовић (Београд/Косовска Митровица), која је у реферату на тему „К вопросу об интерференции близкородственных языков (продвинутый уровень обучения русскому языку будущих экономистов)“ представила обратни смер деловања међујезичке интерференције. На основу превода стручних текстова студената Економског факултета у Београду ауторка анализира примере деловања руског језика на погрешну употребу одређених граматичких облика и лексема у српском језику. На граматичком плану као фреквентне издвајају се грешке при превођењу релативних реченица које се односе на предмет, а уведене су заменицом *который* која се у руском користи и за жива бића (нпр. *проблемы, примерами которых являются*) и грешке приликом превођења партиципских конструкција. На основу представљених примера рекло би се да интерференција делује много јаче на лексичком нивоу услед непознавања деловања међујезичке хомонимије и паронимије (непрепознавање значења везника *однако*, преводи лексеме *рабочие* као *радници* уместо *зайослени*, неразликовање значења паронима *члан* и *чланица* у српском при превођењу термина као што су *член ВТО* или *статья договора*).

На ово излагање надовезала се Вишња Вишњевац (Источно Сарајево), која је у свом реферату представила грешке на морфосинтаксичком нивоу настале услед деловања интерференције матерњег српског језика при учењу руског. Иако ова два словенска језика имају сличну организацију граматичких категорија, деловање интерференције међу њима је веома јако и оно се огледа како у погрешном грађењу појединих облика (нпр. *до *деревне*), тако и на плану њихове синтаксичке употребе (нпр. *позвать *кого?*). Како би се боље упознала природа деловања негативног трансфера из српског при усвајању руског језика можда би се могла користити и класификација грешака на основу узрока коју је предложила А. Менац на недиференцијацију, супердиференцијацију и реинтерпретацију. Тај приступ може указати и на различите нивое усвајања језика када се ове грешке јављају.

Теми интерференције из угла лингвокултурологије приступила је Емилија Ђокић (Ужице), која је у свом реферату представила тешкоће приликом усвајања гестова карактеристичних за руску културу у говорним ситуацијама поздрављања и опраштања у настави у основној школи. Овај реферат послужио је као повод за интересантну дискусију у којој су се могла чути мишљења да на основношколском узрасту такве податке не треба објашњавати експлицитно, као и да приликом њиховог увођења треба избегавати категоричке судове како би се избегло стварање стереотипа у процесу наставе страних језика.

У реферату „Грамматика РКИ: интуитивная, теоретическая или функциональная” Галина Литвинова (Москва) представила је постојеће приступе у методици наставе граматике при учењу руског као страног језика. Према мишљењу излагача, на ком год принципу да почива настава руског као страног језика или уџбеник на основу ког се она изводи, улога граматике треба да буде надређена. Она не треба да се своди на помоћно средство у учењу страног језика, на саму теорију или усвајање функционалних модела, већ после сваког од оваквих курсева студенту не треба ускратити право да прође кроз прегледни курс граматике како би у целости усвојио одређене граматичке јединице. Такав приступ одразио би се позитивно и на усвајање неких других језичких знања као што су она из области стилистике.

Викторија Новикова (Лондон) у излагању је поделила своје искуство из праксе рада у страној језичкој средини. Посебан акценат у реферату ставила је на састављање материјала за слушање и задатака из те језичке вештине за различите језичке нивое. Међу овим задацима пажњу слушалаца привукли су они помоћу којих се кроз говорну вештину слушања може развијати и социокултурна компетенција у страној говорној средини.

Настави читања био је посвећен реферат Јелене Стојанове (Шумен) чији је предмет био могућност разраде и употребе нелинеарних и хипертекстова у настави руског као страног језика. Како је оваква врста текстова ушла у широку употребу, према мишљењу референта, њихово увођење у наставу је неопходно јер се кроз рад над таквим текстовима не постижу само циљеви у оквиру наставе руског језика, већ и шири образовни циљеви сналажења у таквој врсти текста без обзира на језик његовог садржаја.

Међу рефератима представљених првог дана семинара било је и оних из области лексикологије и анализе дискурса. У фокусу реферата Никите Доронкина (Москва/Нови Сад) била је безеквивалентна и тешко преводива лексика у песничком стваралаштву Игора Северјањина у контексту њене наставне презентације. Под тешко преводивом лексиком аутор пре свега подразумева околионализме и неологизме који се често срећу у стваралаштву овог песника. У реферату су набројани примери језичке игре на основу овог лексичког слоја и недоумице у разумевању појединих речи (нпр. глагол *наживемся* који се пре може тумачити у смислу значења њему одговарајућег српског глагола *наживеџи се*) или фонетских језичких игри као што су *морев*, *моревый* (спрам руског књижевног *марево*). Реферат је изазвао велико интересовање слушалаца, а међу предлозима аутору за даља истраживања могла се чути и идеја о спровођењу анкете међу руским и српским говорницима који владају руским језиком о начину разумевања Северјанинових текстова и појединих лексема у њима.

Наталија Карданова (Ћенова) представила је у свом реферату потребу да се на часовима руског као страног језика проучавају и поједини видови дискурса. Као средство повећања мотивације ауторка предлаже да се на појединим часовима анализира и дискурс одређених историјских личности које изазивају посебно интересовање страних студената. Једна од таквих личности је свакако и Георгије Распутин, те у реферату ауторка показује пример анализе дискурса у наставне сврхе на примеру два Распутинова записа на новчаницама.

Другог дана представљена су истраживања из области различитих аспеката теорије превођења и контрастивне лексикологије. Као уводно излагање послужио је реферат Ирине Георгијеве (Софија), која је представила класификацију различитих врста колокација. Ауторка их сагледава као основне јединице превођења, а такође и као критеријуме за оцену ваљаности превода, посебно у условима аутоматизације процеса превођења.

Марија Јесакова (Москва) истакла је у свом реферату важност наставе творбе речи на примеру тзв. суфикса субјективне оцене у програмима за образовање будућних преводилаца. Ауторка анализира различите преводе појединих руских деминутивних изведеница на енглески и француски језик. Уочавајући бројне мањкавости таквих превода, пре свега због тога што преводиоцима измиче емотиван став говорника када употребљавају овакве изведенице, ауторка истиче значај увођења прагматичке компоненте у наставу творбе речи како би у будућности руска књижевност добила боље и квалитетније преводе.

Велико интересовање слушалаца привукао је заједнички реферат Хервиља Енрикеа Кера (Гранада) и Марије Шањанине (Москва) о преводу културно маркиране лексике из области гастрономије с руског на шпански језик на примеру превода романа *Мајсџор* и *Марјариша*. Од назива јела аутори анализирају преношење лексема као што су *шашлык по-карски*, *фляки господарские*, *борщ*, *пельмени* и *перепела по-генуезски* с циљем да се оцени адекватност њиховог превођења из угла преношења културних рефераната, као и да се открије којом су се стратегијом преводиоци руководили – одомаћивањем или пострањивањем анализираних преводног текста. Дати параметар може бити један од критеријума за оцену успешности превода уопште.

Искуства из наставе теорије и праксе књижевног превођења поделио је Радмило Маројевић (Београд) у реферату „Лингвистика и поезика превода в вузовском обучении (теория и практика)“. Приступ аутора курсу књижевног превођења састоји се у превођењу текстова, који су раније већ били преведени на српски језик с циљем да студенти своје преводе упореде с ранијим решењима и на основу тога образложе предности својих превода. Посебна пажња у превођењу и анализи претходних превода посвећује се начину преношења уметничких слика, као и

лингвистици и поетици наслова. Аутор истиче да овакав поступак може служити и као погодно средство за проверу да ли је превод плагијат, јер се у преводилачком плагијату обично понављају грешке из првог превода.

Александра Сељезнова (Москва) у реферату на тему „Преподавание русского языка как иностранного: особенности подготовки устных переводчиков” истакла је потребу поступног увођења елемената наставе усменог превођења на студијама филологије већ у току практичних курсева језика почев од нивоа Б2. На том нивоу подразумева се да студент влада у довољној мери језиком, као и теоријским знањима, што му омогућава да ради на вежбањима краткорочног памћења, сажетог препричавања текстова и адаптирања исказа према различитим комуникативним контекстима.

Последњи реферат представила је Ирина Стојичевић (Београд), која се осврнула на значај превода реалија при превођењу публицистичких и мемоарских текстова са српског на руски језик. Ауторка је представила различите преводилачке поступке за превођење овакве врсте лексике и истакла да што се више различитих поступака користи, то је циљ превођења остваривији, а то је да се руски читалац упозна с реалијама српске културе. Иако анализа садржи бројне занимљиве примере, самом приступу може се упутити мала методолошка замерка јер се у њој нису увек разграничавали примери преношења различитих реалија у тексту и недоумице везане за преношење поетике наслова на језик превода.

Рад семинара прошао је у подстицајној атмосфери, а учесници нису имали само прилике да чују реферате, већ и да активно дискутују о њима. Теме представљених реферата сведоче да у областима наставе и превођења не само да има нерешених и актуелних проблема, већ и да су неки проблеми увек актуелни и захтевају стално враћање уз нове теоријске погледе. Зато се надамо да ће организација оваквих семинара помоћи истраживачима да усвајају нова теоријско-методолошка полазишта како би се ипак дошло наомак решавања неких проблема, а томе ће свакако допринети и могућности да се поделе искуства у истраживањима и раду.

Стефан Милошевић основне академске студије завршио је на Катедри за славистику Филолошког факултета у Београду 2012. године, а мастер студије на истом факултету 2014. године одбранивши рад „Типологија разлика између руског и српског језика (на материјалу грешака руских говорника при усвајању српског језика)“. Тренутно је студент докторских студија. У области његовог научног интересовања улазе контрастивна анализа руског и српског језика, теорија превођења, историја славистике, методика наставе руског и српског језика као инословенских.

Stefan Milošević completed his bachelor's degree at the Slavic Department of the Faculty of Philology in Belgrade in 2012, followed by his master's degree at the

same institution in 2014. His master's thesis was titled "Typology of Differences between Russian and Serbian Languages (on material of Russian speakers' errors in Serbian language acquisition)." He is currently a Ph.D. student. Areas of his scholarly interests include: contrastive grammar of Russian and Serbian languages, translation studies, history of Slavic studies, teaching methodology of Russian and Serbian as a second Slavic languages.

<https://orcid.org/0000-0001-5007-3054>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>).

Маја Иванчевић Ошанац
Универзитет у Београду
Факултет за специјалну
едукацију и рехабилитацију
majaotanjac@fasper.bg.ac.rs

UDC: 376(038)=111=163.41
Сљручни раг

ЕНГЛЕСКО-СРПСКИ ГЛОСАР ТЕРМИНОЛОГИЈЕ ИЗ ОБЛАСТИ СПЕЦИЈАЛНЕ ЕДУКАЦИЈЕ И РЕХАБИЛИТАЦИЈЕ

Овај глосар представља резултат дугогодишњег искуства ауторке као наставника енглеског језика струке на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, као и ангажмана у својству преводиоца и лектора за енглески језик у научном часопису *Специјална едукација и рехабилитација*.

Глосар је осмишљен као референтни приручник намењен студентима специјалне едукације и рехабилитације, али и као подршка у стручно-преводиачкој пракси. Преглед постојећих речника и глосара из ове области показује да су овакве публикације ретке, често застареле, или недоступне студентима. Глосар који је пред читаоцем превасходно обухвата стручне термине који су усклађени са наставним планом и програмом предмета *Енглески језик* и *Сљруковни енглески језик* који се изучавају на првој и другој години основних академских студија Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију. Ово уједно представља и његово ограничење, те би у будућности требало радити на његовом ажурирању и проширењу намене и обима.

Према сазнањима ауторке, ово је први енглеско-српски глосар терминологије из области специјалне едукације и рехабилитације. Обухвата више од 450 термина са српским еквивалентима за енглеске стручне изразе из области специјалне едукације и сродних дисциплина, укључујући педагогију, психологију и медицину. Поред искуства из праксе, приликом његове израде и прикупљања материјала консултовани су следећи извори:

Мићић, Софија. *Енглеско-српски и српско-енглески медицински речник*. Друго допуњено издање. Београд: Завод за уџбенике, 2011.

[Мићић, Софија. *Englesko-srpski i srpsko-engleski medicinski rečnik*. Drugo dopunjeno izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike, 2011]

Hallahan, Daniel, Pullen Paige and Kaufman, James. *An Introduction to Special Education*. 15th edition. USA: Pearson Education, 2022.

Ivančević Otanjac, Maja i Furundžić, Mirjana. *English for Special Education*. Drugo izdanje. Univerzitet u Beogradu: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 2018.

Kline, Julie. *Special Education Dictionary*. USA: LRP Publications, 2017.

Wallace, Susan. *A Dictionary of Education*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2015.

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
А	
ability	способност
abstract thinking	апстрактно мишљење
abuse	злоупотреба (нпр. лека или супстанце), злостављање (нпр. детета)
academic achievement	академско/школско постигнуће
accessibility	приступачност
acceleration	разредна или предметна акцелерација
accommodations	прилагођавање (наставних метода и начина провере знања), акомодације
acute	акутан, јак, жесток
acquired condition	стечени поремећај
acquisition	стицање (знања или вештина)
adaptations	адаптације
adaptive behavior	адаптивно понашање
addiction	зависност
adult education	образовање одраслих
adventitious	стечен
adverse	неповољан, нежељен, штетан
adverse effect	нежељено дејство (лека)
advocacy	заступање права особа са инвалидитетом
affective disorder	афективни поремећај
age appropriate	примерено узрасту, прилагођено узрасту
age norms	узрастне норме
analysis (pl. analyses)	испитивање, анализа
analytic giftedness	аналитичка даровитост

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
anorexia nervosa	анорексија
anoxia	аноксија, одсуство кисеоника
anxiety	анксиозност
anxiety disorder	анксиозни поремећај
aphasia	афазија
aphonia	афонија, губитак гласа
applied behavior analysis (ABA)	примењена бихевиорална анализа/ примењена анализа понашања
apraxia	апраксија, некоординисаност покрета
aptitude	склоност
arthritis	артритис, запаљење зглобова
articulation	артикулација, образовање гласова
articulation disorder	поремећај артикулације
Asperger syndrome	Аспергеров синдром
asthma	астма
assessment	процена (нпр. способности, понашања или потреба ученика)
assistive technology devices	асистивне технологије
astigmatism	астигматизам
at risk children/students	деца/ученици под ризиком
Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)	хиперкинетички поремећај; поремећај пажње с хиперактивношћу
audiologist	аудиолог, стручњак за болести ува
audiometry	аудиометрија, мерење чула слуха
auditory	слушни
auditory processing	аудитивно процесирање
Augmentative and Alternative Communication (AAC)	аугментативна и алтернативна комуникација
autism	аутизам
Autism Spectrum Disorder (ASD)	поремећај из спектра аутизма
average	просечан
В	
behavior disorder (BD)	поремећај понашања
behavior management	управљање понашањем

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
behavioral observations	посматрање понашања, бихевиорална опсервација
behavior therapy	бихевиорална терапија
bilingual education	двојезично образовање, двојезична настава
bipolar disorder	биполарни поремећај
blind	слеп, који не види
blindness	слепило
borderline	граница, гранична црта
Braille	Брајево писмо
brain injury	повреда мозга
bulimia nervosa	булимија
bullying	вршњачко насиље
С	
cane	штап
care	брига, старање, заштита
caregiver	неговатељ, старатељ
cataract	катаракта, очна мрена
catatonia	обамрлост, кататонија
central nervous system (CNS)	централни нервни систем
cerebellum	церебелум, мали мозак
cerebral palsy (CP)	церебрална парализа
cerebrum	церебрум, велики мозак
childhood disintegrative disorder	дезинтегративни поремећај у детињству
chromosomal disorders	хромозомске аберације, синдроми
chronic condition	хронично стање
chronological age	хронолошки узраст
cleft palate	расцеп непца
closed head injury	затворена повреда главе
cochlea	кохлеа, пуж у унутрашњем уху
cochlear implant	кохлеарни имплант
coexistence	истовремено постојање

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
cognition	спознаја, когниција
cognitive functions	когнитивне функције
cognitive training	когнитивни тренинг
communication disorders	поремећај комуникације
comorbidity	коморбидитет
competence	способност, компетенција
conduct disorder	поремећај понашања
congenital	урођен, конгениталан
content enhancement	прилагођавање наставног садржаја
cooperative learning	кооперативно учење
coping strategies	механизми/стратегije суочавања са стресом
coprolalia	копролалија, невољно изговарање непристојних речи
cornea	рожњача, корнеа
corpus callosum	жуљасто тело
cortical visual impairment (CVI)	кортикално/церебрално оштећење вида
counselling	психолошко саветовање
crutches	штаке
curriculum (pl. curricula, curriculums)	курикулум, наставни план и програм
cystic fibrosis	цистична фиброза
D	
day care services	дневни центар, дневни боравак
deaf	глув, који не чује
deaf-blindness	слепоглувоћа
deafness	глувоћа
decibel	децибел, јединица звучности
defiance	пркос, отпор
deficit	дефицит, недостатак
delinquent	делинквент
deinstitutionalization	деинституционализација

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
depression	депресија
developmental	развојни, који се односи на развој
developmental delay	кашњење у развоју
developmental milestones	развојне прекретнице
dexterity	мануелна спретност
diabetes	дијабетес, шећерна болест
diagnosis (pl. diagnoses)	дијагноза
Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5)	Дијагностички и статистички приручник за душевне поремећаје, пето издање
diagnostic test	дијагностички тест
differential diagnosis	диференцијална дијагноза
differentiated instruction	диференцирана настава
digital inclusion	дигитална инклузија
digital literacy	дигитална писменост
direct instruction	директна настава
disability	инвалидитет, неспособност, ометеност
disruptive	деструктиван
distance learning	учење на даљину
distractibility	дистрактибилност
diversity	разноликост, различитост
dopamine	допамин
Down syndrome	Даунов синдром
dysarthria	дисартрија
dyscalculia	дискалкулија
dysfluency	дисфлуенција
dysgraphia	дисграфија
dyslexia	дислексија
dysphasia	дисфазија
dysphonia	дисфонија
dyspraxia	диспраксија
dystonia	дистонија

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
Е	
early intervention	рана интервенција
echolalia	ехолалија, аутоматско понављање туђих речи
education	образовање
e-learning	електронско учење
emotional disorder	емоционални поремећај
employment	запошљавање
encephalitis	енцефалитис, запаљење мозга
enrichment	обогаћивање наставног садржаја
environment	окружење
epilepsy	епилепсија
episodic condition	епизодични поремећај
etiology	етиологија, порекло и узрок болести или инвалидитета
evaluation	процена, евалуација
examination	преглед, испитивање
exceptional students	изузетни ученици (на српском језику чешће се односи на даровите ученике)
executive functions	егзекутивне функције
expressive language	експресивни говор
expressive language disorders	поремећаји експресивног говора
externalizing behavior	екстернализовани проблеми у понашању
Ф	
facilitation	олакшавање, потпомагање
fetal alcohol syndrome	фетални алкохолни синдром
fine motor skills	фина моторика
finger spelling	прстна азбука
flipped classroom	обрнута учионица
fluency disorders	поремећаји течности/флуентности говора
foster care services	хранитељство
Fragile X syndrome	синдром фрагилног X хромозома
frontal lobe	фронтални режањ

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
full inclusion	потпуна инклузија
functional skills	функционалне вештине
G	
gene	ген
general education	редовно образовање
general education teacher	наставник (у систему редовног образовања)
genetic	наследан, генетски
giftedness	даровитост, надареност
gifted students	даровити ученици
glaucoma	глауком, зелена мрена
grammar school	гимназија
gross motor skills	груба моторика
guardian	старатељ
guide dogs	пси водичи
H	
habilitation	хабилитација
hard of hearing	особе са оштећењем слуха
healthcare	здравствена заштита
hearing	слух, чуло слуха
hearing acuity	оштрина слуха
hearing aids	слушна помагала
hearing loss	губитак слуха
hearing impairment	поремећај слуха
heart conditions	срчана обољења
hemophilia	хемофилија
hereditary	наследно
herpes simplex	херпес симплекс
hertz	херц, јединица фреквенције
higher education	високо образовање
high-functioning autism	високофункционални аутизам
high-incidence	висока учесталост
hippotherapy	хипотерапија

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
hoarseness	промуклост, промукао глас
home-schooling	образовање код куће
homophones	хомофони
hydrocephalus	хидроцефалија
hyperactivity	хиперактивност
hyperopia	далековидост, хиперопија
I	
impairment	оштећење
impulsivity	импулсивност
inattention	непажња
incidental learning	ненамерно учење
inclusion	инклузија
individualized education program (IEP)	индивидуални образовни план (ИОП)
infant	мало дете (до 12 месеци)
inhibition	спречавање, инхибиција
injury	повреда, озледа
instruction (uncountable)	настава
instrument	инструмент (за процену или евалуацију)
integration	интеграција
integrated employment	интегрисано запошљавање
intellectual disability (ID)	интелектуална ометеност (ИО)
intelligence test (IQ test)	тест интелигенције
interpreter (related to sign language)	тумач знаковног језика
intervention	интервенција
internalizing behavior	интернализирани проблеми у понашању
involuntary	невољни
iris	дужица, ирис
J	
job coach	радни асистент
juvenile correctional facility	поправни дом за малолетнике

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
juvenile delinquency	малолетничка делинквенција
juvenile offender	малолетни преступник
juvenile rheumatoid arthritis	јувенилни идиопатски артритис
К	
kinesthesia	кинестеза, опажање положаја тела и покрета
Л	
language disorders	поремећаји језика, језички поремећаји
larynx	ларинкс, гркљан
lead poisoning	тровање оловом
learning disability (LD)	поремећаји у учењу, сметње у учењу
least restrictive environment (LRE)	најмање рестриктивно окружење
legal blindness	легално слепило
lens	сочиво
leukemia	леукемија
lifelong learning	учење током целог живота
lip reading	читање са усана
long-term memory	дугорочно памћење
low birth weight	мала порођајна тежина
low-incidence	ниска учесталост
low vision	слабовидост
М	
magnetic resonance imaging (MRI)	магнетна резонанца
magnifying devices	повећала
mainstreaming	мејнстриминг
mainstream school	редовна школа
maladaptive behavior	маладаптивно понашање
medical records	здравствени картон, здравствена документација
meningitis	менингитис, запаљење можданих опни
mental	душевни, ментални, умни

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
mental age	ментални узраст
mental disorders	ментални поремећаји
mental health	ментално здравље
metacognition	метакогниција
microcephalus	микроцефалија
mild intellectual disability	лака интелектуална ометеност
misconduct	неприкладно, проблематично понашање
mnemonics	мнемотехнике
mobility aids	помагала за кретање
modeling	моделовање
moderate intellectual disability	умерена интелектуална ометеност
modifications	модификације
morphology	морфологија
motor disorders	моторички поремећаји
motor speech disorders	моторички говорни поремећаји
motor tics	моторни тикови
multicultural education	мултикултурално образовање
multidisciplinary team	мултидисциплинарни тим
multiple disabilities	вишеструка ометеност
multiple sclerosis	мултипла склероза
multisensory approach	мултисензорни приступ
muscular dystrophy	мишићна дистрофија
myopia	кратковидост, миопија
N	
negative reinforcement	негативно поткрепљење
neurological disorder	неуролошки поремећај
neuropsychology	неуропсихологија
night blindness	ноћно слепило
nonverbal	невербално
normalization	нормализација
nystagmus	нистагмус, дрхтање очне јабучице

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
О	
observation	опсервација, посматрање
observational learning	опсервационо учење
obsessive-compulsive disorder (OCD)	опсесивно-компулзивни поремећај
occipital lobe	окципитални режањ
occupational therapy	окупациона терапија, радна терапија
online learning	онлајн настава
open head injury	отворена повреда главе
oppositional defiant disorder (ODD)	опозиционо-пркосни поремећај
optic nerve	оптички нерв
orientation and mobility	оријентација и самостално кретање
orthosis	ортоза, ојачавање зглоба или мишића
otoacoustic emissions	отоакустичке емисије
Р	
paraplegia	параплегија, парализа доњег дела тела
parental	родитељски
parenting	родитељство
parietal lobe	паријетални режањ
peer tutoring	туторство вршњака
percentage	проценат, постотак
perception	опажај, опажање, перцепција
perceptive	опажајни, перцептивни
perinatal	перинатални, претпорођајни
permanent	сталан, трајан, перманентан
perseverance	истрајност, упорност
pervasive developmental disorder (PDD)	первазивни развојни поремећаји
phenylketonuria	фенилкетонурија
phonology	фонологија
phonological disorders	фонолошки поремећаји
physical impairment	телесно оштећење

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
physical therapy	физикална терапија
physical therapist	физиотерапеут
physician	лекар, доктор
positive reinforcement	позитивно поткрепљење
postlingual deafness	постлингвална глувоћа
postnatal	постнатални, који се дешава после рођења
postsecondary education	наставак школовања након средње школе
Prader-Willi syndrome	Прадер-Вилијев синдром
practical giftedness	практична даровитост
practical intelligence	практична интелигенција, практичне вештине
pragmatics	прагматика
prelingual deafness	прелингвална глувоћа
prenatal	пренатални, који се дешава пре рођења
preschool	предшколско образовање
prevalence	преваленца, распрострањеност
prevention	превенција, спречавање болести
primary education	основно образовање
profound intellectual disability	дубока интелектуална ометеност
progressive	прогресиван, који напредује (погоршава се)
prosthesis	протеза, вештачки орган или део органа
psychoanalysis	психоанализа
psychological assessment	психолошка процена
psychologist	психолог
psychopath	психопата, особа која пати од антисоцијалног поремећаја личности
psychopathy	психопатија
psychotherapy	психотерапија
pupil	зеница, пупила
Q	
quadriplegia	квадриплегија, парализа обе руке и ноге
quality of life	квалитет живота

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
R	
receptive language	рецептивни говор
receptive language disorders	поремећаји рецептивног говора
referral	упућивање
refraction	преламање, рефракција
regular education	редовно образовање
rehabilitation	рехабилитација
reinforcement	поткрепљење
reinforcer	подстицај
repetitive behavior	репетитивно понашање, понављајуће понашање
residential school	интернатска школа
residual	преостао, резидуални
resilience	резилијентност, отпорност, способност суочавања и превазилажења препрека
resonance	резонанца, звучност
retina	мрежњача, ретина
Rett syndrome	Ретов синдром
rubella	рубеола
S	
savant syndrome	савантизам
schizophrenia	шизофренија
screening	скрининг, тестирање, испитивање, праћење
screen reader	читаач екрана
secondary education	средње образовање
secondary vocational school	средња стручна школа
segregation	сегрегација, одвајање, издвајање
seizure	напад, епилептични напад, конвулзија
seizure disorder	епилепсија
selective mutism	елективни мутизам
self-advocacy	самозаступање
self-care	самонега, самозаштита, самопомоћ

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
self-determination	самоопредељење
self-instruction	самостално учење
self-regulation	саморегулација
semantics	семантика
sense	чуло
sensory	чулни, сензорни
sensory impairment	сензорни поремећај
sensory integration	сензорна интеграција
sensory-motor disorders	сензомоторички поремећаји
severity	тежина, озбиљност (стања, болести)
severe intellectual disability	тешка интелектуална ометеност
short-term memory	краткорочно памћење
siblings	браћа и сестре
sighted	особа са очуваним видом
sign language	знаковни језик
skill	вештина
sleep apnea	апнеја у сну
Snellen chart	Снеленов оптиотип, табла за испитивање оштрине вида
social intelligence	социјална интелигенција, социјалне вештине
social protection	социјална заштита
social skills	социјалне вештине
social worker	социјални радник
socialization	социјализација
spasm	грч, спазам
spasticity	спастичност, грчење мишића
spatial	просторни, спацијални
special	посебан, специјалан
special education	специјална едукација, специјално образовање
special education teacher (special educator)	специјални едукатор, специјални педагог, дефектолог

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
special educational needs (SEN)	потреба за посебном подршком у образовању
special school	школа за ученике са сметњама у развоју, специјална школа
specificity	посебност, специфичност
spectrum	спектар
specific learning disabilities	специфичне сметње у учењу
speech	говор
speech disorders	поремећаји говора, говорни поремећаји
speech and language disorders	говорно-језички поремећаји
speech-language pathologist	логопед
speech-language pathology	логопедија
spina bifida	спина бифида, расцеп кичменог стуба
stammer	муцање, замуцкивање
stamina	снага, издржљивост
stereotypic behavior	стереотипно понашање
stigmatization	стигматизација
stimulus (pl. stimuli)	надражај, подстрек, стимулус
strabismus	страбизам, разроност
strength	снага, предност
students with disabilities	ученици са посебним потребама
students with special gifts and talents	даровити ученици
stuttering	муцање, замуцкивање
substance abuse	злоупотреба психоактивних супстанци
supported employment	запошљавање уз подршку
supported housing	становање уз подршку
syntax	синтакса
synthetic giftedness	креативна даровитост
syphilis	сифилис
Т	
tactile	тактилни, опипљив, осетљив на додир
tactile map	тактилна мапа

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
tactile sense	чуло додира
talent	таленат, дар
tantrum	напад беса, излив гнева
task analysis	анализа задатка
temporal lobe	темпорални режањ
temporary	пролазно, привремено
theory of mind	теорија ума
tic	тик, грчевито трзање мишића
timely	правовремен, одговарајући
tinnitus	тинитус, зујање у ушима
toddler	мало дете (1–3 године)
touch	додир, пипање, опипавање
total communication	тотална комуникација
Tourette's syndrome	Туретов синдром
toxin	токсин, отров
toxic	отрован, токсичан
training	обука
trait	обележје, карактеристика
transition	прелаз, транзиција
transitory	пролазан, краткотрајан, транзиторни
traumatic brain injury (TBI)	трауматска повреда мозга
treatment	лечење, третман
tremor	дрхтање, тремор, дрхтавица
tuberculosis	туберкулоза
tunnel vision	губитак периферног вида
twice-exceptional students	двоструко изузетни ученици
typically developing students	ученици типичног развоја
U	
universal design	универзални дизајн
universal design for learning	универзални дизајн у учењу
upbringing	васпитање
Usher syndrome	Ашеров синдром

ЕНГЛЕСКИ	СРПСКИ
V	
verbal	вербално
vision	вид, чуло вида
visual acuity	оштрина вида
visual aids	визуелна помагала
visual field	видно поље
visual impairment	поремећај вида
vitreous humor	стакласто тело
vocal cords	гласне жице, гласнице
vocal tics	вокални тикови
vocational education	стручно образовање
voice disorders	поремећаји гласа
voluntary	вољни
vulnerable	рањив, осетљив, вулнерабилан
W	
weakness	слабост
well-being	добробит, благостање, добро здравље
wheelchair	инвалидска колица
white cane	штап за слепе, бели штап
Williams syndrome	Вилијамсов синдром
withdrawn behavior	повученост
working memory	радна меморија
X	
X chromosome	X хромозом, полни хромозом
Y	
youth with disabilities	млади са инвалидитетом
Y chromosome	Y хромозом, мушки полни хромозом
Z	
zero tolerance	нулта толеранција

Маја Иванчевић Отањац је наставник енглеског језика струке, запослена је на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду од 2010. године. Такође, од 2010. године обавља послове преводиоца и лектора за енглески језик за научни часопис *Специјална едукација и рехабилитација*. Поред објављених стручних публикација, један је од аутора уџбеника *English for Special Education* у издању Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију. Учествовала је у међународном пројекту ERASMUS + KA2, *Accessible online environment for encouraging autonomous English language learning aimed at people with disabilities EN-ABILITIES* (2017-2019). Радила је лектуру и коректуру апстраката и радова на енглеском језику за зборнике међународних научних скупова у организацији факултета 2021. и 2023. године као и преводе материјала за бројне пројекте.

Maja Ivančević Otanjac teaches English for Specific Purposes at the Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, where she has been employed since 2010. She has also worked as a translator and proofreader for the academic journal *Special Education and Rehabilitation* since 2010. In addition to her professional publications, she is a co-author of the textbook *English for Special Education*, published by the Faculty of Special Education and Rehabilitation. She participated in the international ERASMUS+ KA2 project *Accessible online environment for encouraging autonomous English language learning aimed at people with disabilities* (EN-ABILITIES, 2017–2019). She has translated materials for numerous projects and edited and proofread abstracts and papers in English for the proceedings of international scientific conferences organized by the Faculty of Special Education and Rehabilitation in 2021 and 2023.

<https://orcid.org/0000-0001-7098-2749>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>).

Ујушсїво за їрїїрему рукоїиса за шїамїу

Часопис *Преводилац* представља научно периодично издање које објављује оригиналне научне радове из области теорије, праксе и дидактике превођења и сродних дисциплина. У рубрици „Прикази и критике“ објављују се научна критика и прикази најновијих издања из области превођења и контрастивне лингвистике. Посебне периодичне рубрике резервисане су за хронику, библиографију и глосар.

Часопис *Преводилац* прихвата радове који нису раније објављивани или понуђени за објављивање некој другој публикацији, а аутори који понуде рукопис за објављивање гарантују да он представља њихов оригиналан допринос, да није објављиван раније и да се не разматра за објављивање на другом месту. Уколико је рад био изложен на научном скупу или је део научноистраживачког пројекта, податак о томе треба да буде наведен у напомени на дну прве странице чланка.

Аутори су дужни да се придржавају етичких стандарда који се односе на научноистраживачки рад. Плагирање (неовлашћено или неназначено преузимање туђих идеја или речи) и аутоплагирање представљају грубо кршење научне етике.

Радови се објављују на српском, језицима региона, као и на светским језицима. Рукопис треба да буде граматички, правописно и стилски исправан. За радове на српском језику примењује се *Правойис срїскоїа језика* М. Пешикана, Ј. Јерковића и М. Пижурице (Нови Сад: Матица српска, 2010), а писмо рада је ћирилица. За радове на осталим језицима примењује се одговарајући важећи правопис.

Студије и расправе могу бити обима од 12.000 до 32.000 словних места (са размацима), шаљу се електронски у Word формату (*.doc) на адресе: casopis@prevodi.rs и/или casopisprevodilac@gmail.com. Обим приказа и прилога за рубрику *Хроника* је до 8.000 словних места.

Уз рад аутор прилаже кратку белешку о себи на српском и енглеском језику, као и изјаву о ауторству.

Часопис *Преводилац* излази двапут годишње, у јуну и децембру. Рок за предају радова за први број је 15. март, а за други број 15. септембар.

Радове рецензирају по два компетентна рецензента. Рецензирање је анонимно у оба смера. Аутори ће бити обавештени о томе да ли је рад прихваћен за објављивање у року од три месеца од пријема рукописа.

Елементи рада наводе се њо следећем редоследу:

1. Подаци о аутору на језику текста (за сваког аутора, ако их има више): име и презиме аутора, афилијација (у облику назива институције аутора са свим организационим нивоима – нпр. Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за оријентали-

стику), електронска адреса (ако је аутора више, наводи се адреса само једног аутора). Функција и звање аутора се не наводе.

2. Наслов рада: наводи се верзалом на језику текста. Уколико је рад настао као део научноистраживачког пројекта, назив и број пројекта наводе су у белешци на дну странице, која се звездицом везује за наслов рада. Ако је чланак у претходној верзији био изложен на скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом), прихвата се под условом да није објављен, а податак о томе такође треба да буде наведен у посебној напомени на дну странице, која се звездицом (две звездице, уколико се даје напомена везана за научноистраживачки пројекат) везује за наслов рада.

Наслов треба да што верније опише садржај чланка, пожељно је да садржи речи погодне за индексирање и претраживање. Наслову се може придодати поднаслов.

Наслов приказа може бити библиографска одредница.

Наслов прилога за рубрику *Хроника* може бити назив приказиваног скупа са датумима одржавања.

Наслов прилога за рубрику *Глосар* треба да садржи тематику глосара и обухваћене језике, на пример: „Основна терминологија спољне трговине (српско-енглески)“.

Наслов прилога за рубрику Библиографија треба да одражава садржај прилога, а уколико је библиографија временски ограничена, треба навести и распон година у којима су објављене библиографске одреднице обухваћене прилогом, на пример: „Библиографија часописа *Преводилац* (1982-2021)“.

3. Сажетак (до 200 речи) и кључне речи (до 10) на језику текста. Сажетак је кратак информативан приказ садржаја чланка, пожељно је да садржи термине који се често користе за индексирање и претрагу чланака. Саставни делови сажетка су циљ истраживања, методи, резултати и закључак. Кључне речи или синтагме треба да тематски, теоријски и методолошки упућују на садржај чланка. Сажетак и кључне речи су обавезни елементи прилога за рубрику *Сјудује и расјраве*.
4. Сажетак (до 200 речи) и кључне речи (до 10) на енглеском језику, односно на српском језику ако је рад на енглеском. Сажетак и кључне речи на енглеском језику су обавезни елементи прилога за рубрику *Сјудује и расјраве*.
5. Основни текст рада. Уводни део основног текста треба да садржи циљ истраживања, теоријско-методолошки оквир, осврт на претходна истраживања. Завршни део основног текста обавезно треба да садржи кратке резултате и закључке истраживања.
6. Цитирана литература: наводи се на оригиналном писму у посеб-

ном одељку испод наслова ЛИТЕРАТУРА, и то одвојено ћирилична и латинична. За рад на српском језику прво се наводи литература на ћирилици по азбучном реду презимена аутора, а затим литература на латиници по абецедном реду презимена аутора. За рад написан на енглеском језику редослед је обрнут. Библиографске јединице које су наведене ћириличним писмом обавезно се транслитеришу латиничним писмом (упутства су наведена ниже). Дела истог аутора наводе се хронолошки. Уколико су дела истог аутора објављена у истој години, наводе се по азбучном/ абецедном реду наслова. Цитирана литература је обавезан елемент прилога за рубрику *Сјугује и расјаве*.

7. Резиме: име и презиме аутора, наслов рада (испод наслова пише се *Резиме*), текст резимеа, кључне речи. Уколико је рад на српском или неком од језика региона, резиме мора бити на неком од светских језика, пожељно на енглеском језику, уз обавезно прилагање текста резимеа и на језику рада. Уколико је рад на неком другом страном језику, резиме је на српском. Резиме не може бити преведени сажетак и не би требало да прелази 10% дужине основног текста. Обавезни делови резимеа су циљ истраживања, методи, резултати и закључак. Кључне речи наводе се курзивом. Резиме је обавезан елемент прилога за рубрику *Сћудује и расјраве*.
8. Кратка биографија аутора прилога (до 200 речи). Биографија треба да садржи податке о образовању, радном искуству, научним и стручним интересовањима, евентуално најважнијим публикацијама.
9. Кратка биографија аутора прилога на енглеском језику (до 200 речи).
10. Прилози (фотографије, слике, табеле и сл.) се достављају посебно, означени бројем, а у основном тексту назначава се место прилога (прилог 1, прилог 2 итд.).

Посебна уйуїсїва:

1. Форматирање текста: тип слова је Times New Roman, величина слова 12pt, проред 1,15. Величина слова фуснота, сажетака са кључним речима, списка цитиране литературе, резимеа и биографске белешке је 10pt. Маргине према стандарду (default), први ред пасуса увучен табулатором 1cm, обострано поравњање (Justified). Без пагинације.
2. Фонтови који не одговарају стандарду Unicode морају се послати електронском поштом као посебан прилог уз рад. Такав рад шаље се у формату *.pdf.
3. Наслови засебних публикација који се помињу у раду пишу се на језику на коме је публикација објављена и истичу се курсивом. По

- потреби превод наслова на језик рада може бити наведен у фусноти.
4. Наслови појединачних радова објављених у засебној публикацији у раду се дају под знацима навода. По потреби превод наслова на језик рада може бити наведен у фусноти.
 5. У раду на српском језику страна имена ван парентезе пишу се транскрибовано према правилима Правописа српскога језика, а у парентезама у изворном облику.
 6. У радовима на српском језику цитати се издвајају знацима „...“, а цитат унутар цитата ‘...’, док се у радовима на другим језицима приликом цитирања поштује одговарајући правопис.
 7. Цитати се могу наводити на језику оригинала или у преводу, уз обавезно навођење аутора превода.
 8. Фусноте се укључују и нумеришу аутоматски (References – Insert Footnote). Библиографски подаци о публикацији цитираној у тексту не наводе се у фуснотама.
 9. За прилоге за рубрику *Глосар* аутори треба да поштују следећа упутства:
 - а) Глосар садржи термине одређене уже или шире стручне области. Двојезични или вишејезични глосар може садржати и општеупотребну лексикку која функционише у одабраној области.
 - б) Глосар може бити двојезичан или вишејезичан. Изузетно, у случају најновије терминологије, глосар може бити једнојезичан, односно може садржати само тумачење одредница на истом језику.
 - в) Одреднице се наводе азбучним/абecedним редом зависно од полазног језика. Уколико је глосар посвећен широј области, може се поделити на уже области, а у оквиру сваке даље се наводе одреднице азбучним/абecedним редоследом.
 - г) Одреднице се наводе у табели – по једна колона за сваки језик, у првој колони наводе се одреднице полазног језика.
 - д) Одредница може бити реч или синтагма, при чему је пожељно синтагме наводити уз главну реч, а не према првој речи синтагме. Уколико термин има више еквивалената, пожељно је навести синтагме које одражавају употребу сваког еквивалента.
 - ђ) Уколико лексема има и нетерминолошко значење или има више значења везаних за различите стручне области, наводе се еквиваленти само за област тематике глосара.
 - е) Саставни део глосара је кратак опис, обима од 1800 до 2700 словних места. Опис треба да садржи осврт на стручну терминологију дате области, методологију избора термина, изворе грађе, циљну групу, иновативност у односу на већ постојеће глосаре или речнике, потешкоће у превођењу стручне терминологије и слично.
 10. При изради прилога за рубрику *Библиографија* руководити се Међународним стандардним библиографским описом (ISBD).

Пожељно је да библиографију прати краћи уводни текст, обима од 1800 до 2700 словних места, у коме ће бити наведена методологија израде, циљна група, иновативност библиографије и слично.

11. Дозвољена је употреба алата вештачке интелигенције (ВИ) за проверу правописа и граматике. Није дозвољена употреба ВИ за сажамање стручне литературе, извођење закључака и писање текста. Уколико су у току истраживања и писања текста коришћени неки алати ВИ за сврхе мимо провере правописа и граматике, аутори су дужни да наведу који су алат користили и у коју сврху.

Навођење референци

1. У тексту:

- а) упућивање на монографију у целини (Драгићевић 2018) или студију у целини (Halverson 1997);
- б) упућивање на одређену страницу или више суседних и несуседних страница (Драгићевић 2018: 139, 141, 143–144);
- в) упућивање на студије истог аутора из исте године (Драгићевић 2018а), (Драгићевић 2018б); упућивање на студије истог аутора из различитих година – хронолошким редом (Драгићевић 2016; 2018);
- г) упућивање на студију двају аутора (Пипер – Клајн 2014: 220–221); при упућивању на студију више аутора наводи се само презиме првог уз употребу скраћенице и др./et al. (Пипер и др. 2005: 101), (Snell-Hornby et al. 1994: 67); истовремено упућивање на радове два или више аутора (Драгићевић 2018; Bugarski 1990; Пипер – Клајн 2014);
- д) рукописи се цитирају према фолијацији (нпр. 2а–3б), а не према пагинацији, осим ако је рукопис пагиниран.

2. Цитирана литература се даје у засебном одељку насловљеном ЛИТЕРАТУРА. У овом одељку наводи се само литература која је цитирана или парафразирана.

Испод сваке референце која није дата латиницом у угластим заградама навести њену латиничну транслитерацију. Аутоматску транслитерацију треба извршити на следећој адреси: <https://www.translitteration.com/transliteration/en/russian/ala-lc/> (дат је пример за руски језик). За референце на латиничном писму није потребно наводити транслитерацију.

Пример навођења овакве референце:

Драгићевић, Рајна. *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска, 2018.

[Dragičević, Rajna. *Srpska leksika u prošlosti i danas*. Novi Sad: Matica srpska, 2018]

Литература се наводи на следећи начин:

а) књига (један аутор):

Драгићевић, Рајна. *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска, 2018.

б) књига (више аутора):

Пипер, Предраг и Клајн, Иван. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.

в) Електронско издање књиге:

Ако је књига доступна у више формата, требало би навести ону верзију која је коришћена. Уз библиографске податке о књизи обавезно се наводи:

<http://adresa> (преузето датум).

г) Секундарно ауторство (тематски зборници, зборници са научних скупова и др.):

Тематски зборник:

Пипер, Предраг (ур.). *Коинитивнолинеарна проучавања српског језика : зборник радова*. Београд: САНУ, 2006.

Goldstein, Laurence (ed.). *Brevity*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Швейцер, Александр Д. (ред.). *Текст и превод*. Москва: Наука, 1988.

Зборник са научног скупа:

Parezanović, Tijana i Solujić, Božana (ur.). *Jezik, književnost i budućnost*. Deseta međunarodna naučna konferencija, 24. i 25. septembar 2021. Beograd: Alfa BK Univerzitet, 2021.

Тематски зборник или зборник са научног скупа (два места издавања, два издавача):

Јерковић, Јован (ур.). *Лексикографија и лексикологија : зборник реферата*. Научни скуп о лексикографији и лексикологији, 21. до 23. априла 1983. Београд: САНУ: Филолошки факултет ; Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета: Матица српска, 1984.

д) рад у зборнику радова:

Драгићевић, Рајна „Испитивање концептуализације љутње“. Пипер, Предраг (ур.). *Коинитивнолинеарна проучавања српског језика : зборник радова*. Београд: САНУ, 2006: 97–119.

ђ) рад у часопису у штампаном облику:

Halverson, Sandra. “The Concept of Equivalence in Translation Studies”. *Target* 9:2 (1997): 207–34.

е) рад у онлајн часопису:

Kovačević, Darko. „Pragmatics of Classical Music Memes“. *Komunikacija i kultura online* 15:15 (2024): 152–173. <https://www.komunikacijaikultura.org/index.php/kk/article/view/519/374> (преузето 15. 12. 2024), DOI 10.18485/kkonline.2024.15.15.8

- ж) Предговор, уводник, поговор:
Кончаревић, Ксенија. Поговор у *Исџовесџ*, Гогољ, Николај Васиљевич, 144–155. Врњачка Бања: Пролог, 2004.
- з) публикација у новинама:
Avalić, Gorica. „Ко је, bre, prevodio ove filmove“. *Blic* 20. 12. 2015.
- и) речник:
РСКИНЈ: *Речник срџскохрваџскоџ књижевноџ и народноџ језика* (ред. Стевановић, Михаило). Књ. 1–. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1959–.
- ј) фототипско издање:
Новаковић, Стојан. *Срџска књџа : њени џродавци и чиџаоци у XIX века*. Београд, 1900. Београд: Народна библџотека Србије: Универзитетска библџотека „Светозар Марковић“, 1982.
- к) рукописна грађа:
Николић, Јован. *Песмарица*. Темишвар, 1780–1783: Архив САНУ у Београду, сигн. 8552/264/5.
- л) публикација доступна онлајн:
Гарбовский, Николай. *Перевод как художественное творчество*. <https://cyberleninka.ru/article/n/perevod-kak-hudozhestvennoe-tvorchestvo/viewer> (преузето 27.04.2020).

После одељка Литература наводе се евентуално извори под насловом ИЗВОРИ у засебном одељку према истим принципима библџографског описа коџи се примењује у одељку ЛИТЕРАТУРА.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81'255.4

ПРЕВОДИЛАЦ : часопис за традуктологију и сродне области = Translator :
journal for translation studies and related fields / главни и одговорни
уредник Милена Ивановић. – Год. 1, бр. 1 (апр./јуни 1982)– . – Београд :
Удружење научних и стручних преводаца Србије, 1982– (Београд :
Службени гласник). – 24 cm

Полугодишње. – Је наставак: Glasnik Udruženja stručnih prevodilaca SR
Srbije = ISSN 3009-4208
ISSN 0351-8892 = Prevodilac
COBISS.SR-ID 644111

